

احکام اعتکاف : ویژه استادان برگرفته از فتاوا و استفتائات فقهای معاصر

مشخصات کتاب

عنوان و نام پدیدآور: احکام اعتکاف : ویژه استادان برگرفته از فتاوا و استفتائات فقهای معاصر / گردآوری گروه علمی اداره پاسخ گویی به سئوالات دینی و اطلاع رسانی ؛ ویراستار سیدحمید حیدری ثانی .

مشخصات نشر: مشهد: آستان قدس رضوی، معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی،

۱۳۹۳

مشخصات ظاهری: ۱۵۴ ص.؛ ۵/۹ × ۱۹ س م

شابک: ۷-۱۶۰-۲۹۹-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: اعتکاف

موضوع: اعتکاف (فقه)

موضوع: اعتکاف -- فتواها

شناسه افزوده: حیدری ثانی، سیدحمید، ویراستار

شناسه افزوده: آستان قدس رضوی. اداره پاسخگویی به سئوالات دینی و اطلاع رسانی

شناسه افزوده: آستان قدس رضوی. معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ الف / ۲ / BP۱۸۸

رده بندی دیویی: ۳۵۴/۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۷۰۲۸۳

ص: ۱

اشاره

ص: ۲

احکام اعتکاف

نسخه ۵، خرداد ۱۳۹۱

آستان قدس رضوی

معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی

اداره پاسخ گویی به سؤالات دینی و اطلاع رسانی

گردآوری: گروه علمی اداره پاسخ گویی به سؤالات دینی و اطلاع رسانی

ویراستار: سیدحمید حیدری ثانی

طراح جلد: علی بیات

نشانی: حرم مطهر امام رضا(ع)، صحن جمهوری اسلامی، اداره پاسخ گویی به سؤالات

دینی و اطلاع رسانی

تلفن: ۰۵۱۱-۳۲۰۲۰-۰۵۱۱ دورنگار: ۰۵۱۱-۲۲۴۰۶۰۲

تارنما: www.ep.aqrazavi.org

رایانامه: eppasokh@aqrazavi.org

ص: ۳

رهیافت احکام؛ احکام اعتکاف نسخه ۵، اردیبهشت ۱۳۹۲

ویژه استادان

برگرفته از فتاوا و استفتائات فقهای معاصر

گروه علمی اداره پاسخ گویی به سؤالات دینی

ص: ۴

ص: ۵

فهرست

پیشگفتار: ۹

مقدمه: ۱۱

فصل اول: تعریف اعتکاف ۱۳

۱.۱، وقت اعتکاف ۱۵

۱.۲، اقسام اعتکاف ۱۶

۳،۶،۳ شرط مکانی اعتکاف (مسجد جامع بودن) ۴۴

۳،۶،۳ تعریف مسجد جامع ۴۵

۳،۶،۳ راه های احراز مسجد جامع ۴۹

۳،۶،۳ مساجد جدید التاسیس ۵۰

۳،۶،۳ تعدد در مسجد جامع ۵۰

۳،۶،۳ اعتکاف در مسجد مقدس جمکران ۵۱

ص: ۶

۳،۶،۳ اعتکاف در مساجد دیگر ۵۱

۳،۶،۳ اعتکاف کردن در غیر مسجد جامع به قصد رجاء ۵۲

۳،۶،۳ اعتکاف در غیر مسجد جامع ۵۲

۳،۶،۳ اعتکاف در مسجد جامع ۵۳

۳،۶،۳ اجازه دادن کسی که اجازه او برای اعتکاف معتکف معتبر است (إذن شوهر،

والدین و صاحب کار)..... ۵۳

۳،۶،۳ اجازه پدر و مادر ۵۵

۳،۶،۳ اجازه شوهر ۵۶

۳،۶،۳ استمرار ماندن در مسجد ۵۸

۱,۸,۳. خروج از محل اعتکاف: ۵۸

۲,۸,۳. صورت های جواز خروج از مسجد ۶۰

۱,۲,۸,۳. ادای شهادت ۶۰

۲,۲,۸,۳. اداء دین ۶۱

۳,۲,۸,۳. نماز جماعت: ۶۲

۴,۲,۸,۳. تشییع جنازه و عیادت مریض ۶۳ :

۵,۲,۸,۳. نماز جمعه ۶۴

۶,۲,۸,۳. استقبال و تودیع مؤمن ۶۵

۷,۲,۸,۳. خروج برای وضو و غسل مستحبی ۶۵

۸,۲,۸,۳. شرکت در درس ۶۷

۹,۲,۸,۳. شرکت در امتحان ۶۹

۱۰,۲,۸,۳. وسایل مورد احتیاج ۷۲

فصل چهارم: مسائل شروط اعتکاف ۷۵

۱,۴. ارتداد ۷۷

۲,۴. عدول از نیت ۷۷

۳,۴. نیابت از اکثر ۷۸

۴,۴,۴ نوع روزه اعتکاف ۷۸

۴,۴,۵ قطع اعتکاف ۸۰

۴,۴,۶ نذر اعتکاف ۸۰

۴,۴,۶ اقصدا روزه دیگر در نذر اعتکاف معین ۸۰

۴,۴,۲ نذر کمتر از سه روز ۸۱

۴,۴,۳ مصادف شدن روز سوم اعتکاف با عید ۸۲

۴,۴,۴ معلق کردن نذر اعتکاف ۸۳

ص: ۷

۴,۴,۵ نذر اعتکاف بدون شب ۸۵

۴,۴,۶ اعتکاف شب اول در نذر ۸۶

۴,۴,۷ نذر یک ماهه اعتکاف ۸۷

۴,۴,۸ متوالی بودن اعتکاف در نذر یک ماهه ۸۸

۴,۴,۹ اخلال در نذر اعتکاف متوالی ۹۱

۴,۴,۱۰ اخلال در نذر اعتکاف غیر متوالی ۹۴

۴,۴,۱۱ نذر اعتکاف پنج روز ۹۵

۴,۴,۱۲ ترک نذر معین ۹۵

۱۷،۴ حکام مسجد ۹۷

۱،۷،۴ وحدت مسجد ۹۷

۲،۷،۴ حدوث مانع در مسجد ۹۸

۳،۷،۴ حکم پشت بام و زیرزمین و مانند آن ۹۸

۱،۳،۷،۴ حکم صحن و حیاط مسجد ۱۰۰

۴،۷،۴ نیت مکان خاصی از مسجد برای اعتکاف ۱۰۱

۵،۷،۴ مسجدیت قبر مسلم و هانی ۱۰۲

۶،۷،۴ شک در مسجدیت ۱۰۲

۷،۷،۴ کشف خلاف در مسجد بودن و جامع بودن ۱۰۲

۸،۷،۴ مسجد زنان برای اعتکاف ۱۰۳

۸،۴ اعتکاف بچه ممیز ۱۰۳

۹،۴ برگشت از اجازه اعتکاف ۱۰۴

۱۰،۴ حکم جنابت در اعتکاف ۱۰۴

۱۱،۴ بطلان اعتکاف با ماندن جنب در مسجد ۱۰۶

۱۲،۴ غضب در اعتکاف ۱۰۹

۱۳،۴ فراموشی در غضب ۱۱۱

۱۴,۴. خارج نشدن در صورت وجوب خروج ۱۱۲

۱۵. ۴. رعایت نزدیک ترین راه و زیر سایه رفتن ۱۱۲

۱,۱۵,۴. حکم رعایت نزدیکترین راه ۱۱۲

۲,۱۵,۴. حکم توقف و مکث ۱۱۶

۳,۱۵,۴. حکم نشستن در زیر سایه ۱۱۶

۴,۱۵,۴. حکم راه رفتن در زیر سایه ۱۱۶

۵,۱۵,۴. حکم نشستن در غیر زیر سایه ۱۱۷

۱۶,۴. خروج طولانی ۱۱۸

۱۷,۴. تفاوت نداشتن اقسام بودن در مسجد ۱۱۸

۱۸,۴. اطلاق رجعی در اعتکاف ۱۱۸

ص: ۸

۱۹,۴. اوقات واجب شدن اعتکاف ۱۲۱

۲۰,۴. شرط خروج از اعتکاف و شرط منافی ۱۲۲

۲۱,۴. شرط عدول در نذر ۱۲۴

۲۲,۴. شرط حق عدول و فسخ اعتکاف دیگر ۱۲۶

۲۳,۴. تعلیق در اعتکاف ۱۲۷

فصل پنجم: محرّمات اعتکاف ۱۲۹

۱,۵. آمیزش ۱۳۱

۲,۵. استمناء ۱۳۲

۳,۵. بوییدن بوی خوش ۱۳۳

۱,۳,۵. استشمام بوی عطر در مساجد: ۱۳۵

۲,۳,۵. استفاده از مواد شوینده و لوازم معطر ۱۳۶

۳,۳,۵. صابون ها و شامپوهای معطر ۱۳۷

۴,۵. خرید و فروش ۱۳۷

۵,۵. حکم انشاء عقد بیع و شراء از طریق تلفن همراه ۱۳۸

۶,۵. جدال (ممارات و مجادله کردن) ۱۳۹

عدم لزوم اجتناب از آنچه بر محرم حرام است ۱۳۹

فصل ششم: مسائل محرّمات اعتکاف ۱۴۱

۱,۶. عدم فرق در محرّمات بین روز و شب ۱۴۳

۲,۶. اشتغال به امور دنیوی ۱۴۵

۳,۶. انجام سهوی محرّمات ۱۴۵

۴,۶. قضای اعتکاف ۱۴۷

۱,۴,۶ حکم ترک اعتکاف در روز سوم به علت حائض شدن یا مریض شدن ۱۴۹

۵,۶ عدم فوریت قضای اعتکاف ۱۵۱

۶,۶ قضای اعتکاف میت ۱۵۲

۷,۶ باطل نبودن معامله در هنگام اعتکاف ۱۵۳

۸,۶ کفاره اعتکاف ۱۵۴

۹,۶ تعدد کفاره

کتابنامه ۱۵۶

ص: ۹

پیشگفتار

قال الرضا عليه السلام: رَحِمَ اللهُ عَبْدًا أَحْيَا أَمْرًا فَقُلْتُ لَهُ: وَ كَيْفَ يُحْيِي أَمْرَكُمْ؟ قَالَ: يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَ يُعَلِّمُهَا النَّاسَ (۱) . . .

عبدالسلام می گوید از امام رضا علیه السلام شنیدم که می فرمود: «خداوند رحمت کند هر آن کس را که امر ما را زنده می کند.» به ایشان گفتم: «چگونه امر شما احیا می شود؟» فرمود: «علوم ما را فرا گیرد و آن را به مردم تعلیم دهد» . . .

«اداره پاسخ گویی به سؤالات دینی» مفتخر است در راستای رسالت خود مبنی بر اشاعه فرهنگ تشیع و پاسخ گویی به سؤالات مردم در این حوزه گسترده از دین، محتوای پیش رو را به استادان فرهیخته تقدیم کند.

در این نوشتار تلاش شده است علاوه بر دادن اطلاعات و محتوای غنی، پاسخی مناسب با محتوایی یکسان در اختیار استاد قرار گیرد و در نتیجه، از تعدد جواب های ارائه شده و تشویش خاطر مراجعان و سؤال کنندگان جلوگیری شود. بدیهی است کتاب های تخصصی در هر حوزه بسیار است؛ از این رو تلخیص آن ها و جمع بندی جواب های داده شده و بی نیاز کردن استادان از رجوع به منابع پرشمار هنگام پاسخ گویی، از اهداف اصلی تهیه و

۱- عن عبد السلام بن صالح الهروی قال: سمعت أبا الحسن علي بن موسى الرضا عليه السلام يقول: رحم الله عبداً أحيا أمرنا فقلت له: و كيف يحيي أمركم؟ قال: يتعلم علومنا و يعلمها الناس فإن الناس لو علموا محاسن كلامنا لا تبعونا (شيخ صدوق، عيون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۵۷، ح ۶۹).

ص: ۱۰

تنظیم این قبیل نوشتارهاست.

برای رسیدن به این مهم، کار گروهی از استادان فرهیخته این اداره بر روی موضوع پیشنهادی کار کرده و محصول تلاش خویش را به داوری و نظارت هیئت علمی گذاشته اند.

این مجموعه کتاب ها در چهار دسته موضوعی تدوین و ارائه می شود: رهیافت احکام، رهیافت اعتقادی، رهیافت تربیتی و رهیافت ترکیبی (مربک از هر سه موضوع). بی شک بررسی دقیق و نگاه نقادانه شما فرهیخته گران قدر، ما را در جهت بهبود این مجموعه یاری خواهد کرد.

جبهه خضوع به درگاه قدسی احدیت می‌ساییم که توفیق خدمت در بارگاه ملکوتی و سراسر نور حضرت رضاعلیه السلام را ارزانی مان فرمود. امید است بتوانیم به پاس این افتخار و با استعانت از محضر آن امام همام علیه السلام به مصداق روایت نورانی فوق، جرعه ای از علم و معرفت حقیقی را نوشیده و به تشنگان راستین آن بنوشانیم.

اداره پاسخ‌گویی به سؤالات دینی

ص: ۱۱

مقدمه

مجموعه پیش رو با عنوان احکام اعتکاف در قالب رهیافت احکام تقدیم می‌شود. مستنداتی که در این کتاب از آن‌ها استفاده شده و استادان را از مراجعه به آن‌ها بی‌نیاز کرده است، عبارت است از: العروه الوثقی، تحریر الوسیله، منهاج الصالحین، توضیح المسائل و استفتائات مراجع عظام تقلید: حضرت امام، آیت الله خویی، آیت الله گلپایگانی، آیت الله اراکی، آیت الله تبریزی، آیت الله فاضل، آیت الله بهجت، آیت الله صافی، آیت الله مکارم، آیت الله سیستانی، آیت الله وحید، آیت الله نوری همدانی، آیت الله شبیری زنجانی و رهبر معظم انقلاب آیت الله خامنه‌ای.

تمامی استفتائات از کتاب‌ها یا سایت‌های معتبر مراجع عظام استفاده شده است. در صورت نیاز به استفتای جدید نیز هیئت علمی این استفتاء را انجام داده و استفتائات یادشده، در این واحد موجود است.

این کتاب حاصل تلاش حجج اسلام آقایان آدینه دوست، انصاری، خادم الخمسه، صادقی، ضیایی، عربی، قاضی و نخعی است. سپاسمند تلاش این عزیزان بوده و

امیدواریم خداوند در سایه لطف خویش، توفیق خدمت بیشتر را به ایشان عنایت فرماید.

ص: ۱۲

ص: ۱۳

فصل اول: تعریف اعتکاف

اشاره

ص: ۱۴

ص: ۱۵

اعتکاف شرعاً آن است که فرد در مسجد به قصد قربت، توقّف و اقامت کند و احتیاط مستحب آن است که اقامت به قصد انجام اعمال عبادی مانند نماز یا دعا باشد. مشهور (۱).

آیت الله مکارم:

اعتکاف عبارت است از: «توقّف و ماندن در مسجد به قصد عبادت»، بنابراین صرف ماندن در مسجد بدون قصد عبادت در حالی که غرق در مسائل دنیوی است و اهمیتی به چیز دیگری نمی دهد، دیگر اعتکاف نامیده نمی شود؛ زیرا اطلاق ادله اعتکاف، انصراف دارد به آنچه مسجد برای آن ساخته شده است که عبادت خداوند متعال و بندگی اوست، نه توقّف در مسجد بدون انجام دادن هیچ عبادت دیگر.

آیات عظام گلپایگانی و صافی:

اعتکاف قصد عبادت به صرف ماندن در مسجد است و احوط آن است که نیت عبادت دیگری غیر از اعتکاف را نیز به آن ضمیمه کند.

۱.۱ وقت اعتکاف

در هر زمانی که روزه در آن صحیح است، اعتکاف نیز صحیح است. بهترین وقت اعتکاف، ماه مبارک رمضان است و برترین و افضل اوقات ماه رمضان، ده روز آخر ماه رمضان است (۲).

-
- ۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۵؛ وسیله النجاه م ۱۱۸۷؛ بهجت استفتائات، ج ۲، س ۳۱۲۲. آیت الله مکارم: اعتکاف عبادتی کامل، ص ۶۹. م ۱، هدایه العباد گلیایگانی، ج ۱، ص ۲۷۷، م ۱۴۰۱، هدایه العباد، صافی، ج ۱، م ۱۴۰۰.
- ۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۵. پاسخ به سیصد مسأله، ج ۲، موجود در سایت آیت الله صافی، س ۱۳۲. استفتائات جدید، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، www.leader.ir آذر ۱۳۸۸، ص ۹۱، آیت الله بهجت: استفتائات، ج ۲، س ۳۱۲۱، ص ۴۳۹، نوری همدانی، هزار و یک مسأله فقهی، ج ۲، س ۲۷۱، ص ۸۱، آیه الله مکارم استفتائات جدید، ج ۲، س ۴۵۴، ص ۱۵۸،

ص: ۱۶

۱.۲ اقسام اعتکاف

اعتکاف تقسیم می شود به واجب و مستحب. اعتکاف در اصل و اساس شریعت، مستحب است و به سبب نذر یا عهد و قسم یا به عنوان شرط ضمن قراردادی یا به صورت اعتکاف استیجاری (۱) و مانند این ها واجب می شود.

(۱) آیت الله مکارم:

اعتکاف در اصل مستحب است؛ ولی ممکن است به سبب نذر یا عهد یا قسم یا شرط ضمن عقد یا مانند آن واجب شود. و اما اعتکاف استیجاری مشکل است (۱).

۱- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۷۰، م ۳.

ص: ۱۷

فصل دوم: نیابت در اعتکاف

ص: ۱۸

ص: ۱۹

اعتکاف را می شود از طرف خود یا شخص دیگری به جا آورد که از دنیا رفته است؛ اما حکم اعتکاف به نیابت از شخص زنده از قرار ذیل است:

(۱) فتاوی مراجع به نقل از تعلیقه بر عروه (۱):

مرحوم امام

بهتر است به امید ثواب (رجاء) انجام شود؛ بلکه این نظر احوط است.

آیت الله فاضل:

احتیاط آن است که رجاء انجام شود.

آیات عظام گلپایگانی، اراکی:

صحّت آن مورد اشکال است.

آیات عظام سیستانی، نوری همدانی:

جواز آن مورد اشکال است بلی انجام آن رجاء اشکال ندارد.

آیت الله خویی:

جواز آن محل اشکال است و اظهر عدم جواز است.

*فتاوی سایر مراجع از منابع دیگر:

آیات عظام تبریزی، بهجت:

صحّت آن مورد اشکال است (۲).

آیت الله مکارم:

می توان انجام داد؛ ولی احتیاط این است که قصد اهدای ثواب کند (۳).

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۵.

۲- بهجت، استفتائات، ج ۲ ص ۴۴۰، تبریزی، استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۲.

۳- مکارم، استفتائات جدید، ج ۲، ص ۱۶۰، سؤال ۴۷۰. تذکر: در تعلیقه العروه الوثقی

مکارم ج ۲ فصل اعتکاف ص ۸۱ چنین آمده است: دلیل قابل توجهی در این مورد

نداریم لذا اعتکاف مذکور رجاء انجام شود.

ص: ۲۰

ص: ۲۱

فصل سوم: شروط اعتکاف

اشاره

ص: ۲۲

ص: ۲۳

۱. اسلام و ایمان (شیعه دوازده امامی بودن)

۲. عقل

۳. نیت و قصد قربت

۴. روزه گرفتن

۵. شرط زمانی اعتکاف (تعداد روزها و زمان انجام آن)

۶. شرط مکانی اعتکاف (مسجد جامع بودن)

۷. اجازه دادن کسی که اجازه او برای اعتکاف معتکف معتبر است (اذن شوهر، والدین،

صاحب کار)

۸. استمرار ماندن در مسجد و خارج نشدن از آن

۳، ۱۱، اسلام، ایمان

شرط اول ایمان است، پس از غیر مؤمن (شیعه دوازده امامی) صحیح نمی باشد.

(مشهور (۱))

آیت الله سیستانی، صافی، گلپایگانی:

از غیر مؤمن اعتکاف صحیح است هر چند قبول نمی شود و استحقاق ثواب اخروی ندارد.

آیت الله مکارم:

احتیاط واجب آن است که ایمان و اسلام هر دو در معتکف باشد.

آیت الله نوری همدانی: شرط صحّت بودن ایمان برای اعتکاف واضح نیست ولی قبولی اعتکاف و استحقاق ثواب متوقّف بر ایمان است (۲).

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۵. سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱ ص ۳۴۱، م ۱۰۶۸؛
سیستانی العروه الوثقی، ج ۲، ص ۴۷۹، فی شرائط صحه الاعتکاف و ص ۴۴۹، فی
شرایط صحه الصوم، آیت الله مکارم: اعتکاف عبادتی کامل، مکارم، ص ۱۰۶، م ۵، البته
در حاشیه عروه میگویند شرط قبول است نه صحت، هدایه العباد، ج ۱، صافی،
م ۱۴۰۲، گلپایگانی م ۱۴۰۳،

۲- التعلیقات علی کتاب العروه الوثقی، نوری همدانی، فی الاعتکاف، الشرط الاول،
ص ۱۹۲ و فصل فی شرائط صحه الصوم، الشرط الاول، ص ۱۸۳
ص: ۲۴

۲,۳. عقل

شرط دوم عقل است، بنابراین اعتکاف از دیوانه (۱) و مست و غیر اینها از کسانی که
فاقد عقل هستند، صحیح نمی باشد (۲).

گرچه مجنون ادواری باشد، و در دوره جنونش معتکف باشد. حضرت امام و آیات
عظام گلپایگانی و صافی و مکارم، بهجت.

آیت الله مکارم:

پرسش: هرگاه معتکف به هر علتی از هوش برود یا بنابر ضرورت، وی را بیهوش کنند، اعتکافشان چه حکمی دارد؟

پاسخ: گرچه بسیاری از فقها اغما را با جنون یکسان می دانسته اند، ولی با توجه به تفاوت مهمی که این دو باهم دارد، حکم جنون بر اغماء جاری نمی شود (۳).

۳،۳ نیت

اشاره

قصد قربت، یعنی انجام اعتکاف صرفاً برای رضایت پروردگار عالم، در همه عبادات از جمله اعتکاف شرط است. (۱) در صورتی که اعتکاف های متعددی برعهده داشته باشد، (۲) باید علاوه بر قصد قربت، در نیت خود هر چند

۱- و در معنوی فرقی بین جنون دائمی و ادواری نمی باشد در صورتی که اعتکاف در دوره جنونش واقع گردد.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، شرائط صحه الصوم، شرط الثانی، تحریر الوسيله، ج ۱، ص ۲۸۷؛ گلپایگانی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۰۳؛ صافی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۰۲. البته در هدایه مطلق ذکر کرده اند. بهجت، وسیله النجاه، ص ۳۳۱. فاضل، سیستمی، خوئی، نوری همدانی، مانند حضرت امام هستند که بر عروه حاشیه ندارند.

۳- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۱۰۶، س ۸.

ص: ۲۵

اجمالاً معین کند که کدام یک از اعتکاف های مذکور را به جا می آورد.

قصد وجه در اعتکاف، مانند سایر عبادات، معتبر نیست (۳) اما اگر خواست قصد وجه کند، در اعتکاف واجب قصد وجوب می کند (۴) و در اعتکاف مستحب قصد استحباب. و در قسم دوم (اعتکاف مستحبی) واجب بودن روز سوم که جزء آن است، ضرری به نیت استحباب اول ندارد؛ زیرا وجوب روز سوم از احکام اعتکاف است. (۵) و از این جهت همانند نماز نافله است، چنانچه بگوییم بعد از شروع در آن واجب می شود. ولی بهتر است (۶) در هنگام شروع اعتکاف، وجوب روز سوم را نیز ملاحظه کند؛ بلکه نیت وجوب را در روز سوم تجدید نماید (۱).

و اگر اشتباهاً نیت وجوب برای اعتکاف استجابی کند یا به عکس، ضرری به اعتکافش نمی زند؛ مگر اعتکافش را مقید به وجوب کند، (۷) نه فقط اشتباه در تطبیق باشد (مشهور (۲)).

آیت الله مکارم:

(۱) بنابراین، چنانچه هدف معتکف ریا و خودنمایی و مانند آن باشد، اعتکافش باطل است (۳).

(۲) مثل اینکه بر اثر نذر، قسم، عهد و شرط ضمن عقد، چند اعتکاف بر خویش واجب کرده باشد.

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۶. شرائط صحه الاعتکاف، شرط الثالث.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۶. شرائط صحه الاعتکاف، شرط الثالث.

۳- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۷۲، م ۱۰

آیات عظام بهجت، گلپایگانی، صافی:

(۳) هر چند احتیاط مستحب آن است که قصد وجه کند (۱).

مرحوم امام و آیت الله فاضل:

(۴) در نذر و مانند آن (عهد و قسم و اجاره) وجوب، وجه قرار نمی گیرد؛ پس معنا ندارد وجوب را به عنوان قصد وجه، نیت کند؛ بلکه قصد اعتکاف مستحب می کند و با انجام آن وفای به نذر یا عهد یا قسم یا اجاره نیز محقق می شود (۲).

آیت الله سیستانی:

(۵) تعلیل مذکور محل تأمل است و ظاهر آن است که نیت وجوب در روز سوم کافی است و در اعتکافی که بالعرض واجب شده است، نیت هر یک از وجوب و استحباب کافی می باشد (۳).

آیت الله گلپایگانی:

(۶) بلکه اگر می خواهد قصد وجه کند احتیاط این است (۴).

آیات عظام خویی، سیستانی:

(۷) اثری برای تقیید در امثال این موارد نیست (۵).

۱- بهجت، وسیله النجاه، ص ۳۳۱. گلپایگانی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۰۳. صافی، هدایه

العباد، ج ۱، م ۱۴۰۲.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، فی شرائط صحه الاعتکاف، شرط الثالث

۳- العروه الوثقی، ج ۲، فی شرائط صحه الاعتکاف، شرط الثالث

۴- العروه الوثقی، ج ۲، فی شرائط صحّه الاعتکاف، شرط الثالث

۵- العروه الوثقی، ج ۲، فی شرائط صحّه الاعتکاف، شرط الثالث

ص: ۲۷

۳،۳،۳. وقت نیت

وقت نیت، قبل از فجر است (۱) و در کفایت کردن نیت در سر شب، آن چنان که در روزه گذشت، اشکال است. (۲) آری اگر اعتکاف را از سر شب یا اثنای شب آغاز کرد، از همان زمان نیت کند (مشهور (۱)).

(۱) مرحوم امام و آیات عظام مکارم و فاضل:

اقوی آن است که وقت شرعی برای نیت اعتکاف، نیست؛ بلکه ملاک همان حصول روزه با عزم بر انجام آن که در نهاد انسان است، می باشد. و اینکه این عزم و اراده در چه موقعی از شب باشد، فرقی نمی کند (۲).

(۲) آیت الله گلپایگانی:

مگر با استمرار عزم و اراده تا طلوع فجر؛ همان طور که در روزه بیان شد (۳).

مرحوم امام و آیات عظام گلپایگانی، بهجت، رهبری، سیستانی و صافی:

ابتدای وقت اعتکاف، اول فجر از روز اول است؛ یعنی تأخیر از این وقت جایز نیست. اما جایز است آغاز اعتکاف از اول شب یا اثنای شب باشد و از همان زمان نیت کند؛ بلکه احتیاط آن است که شب اول را نیز داخل در اعتکاف قرار دهد و از اول شب اول، نیت نماید (۴).

- ۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۶؛ اعتکاف عبادتی کامل، ص ۷۲، م ۱۳.
- ۲- حاشیه العروه الوثقی، شرائط صحه الاعتکاف، شرط الثالث.
- ۳- حاشیه العروه الوثقی، شرائط صحه الاعتکاف، شرط الثالث.
- ۴- تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۸۷؛ گلپایگانی و صافی، هدایه العباد، ج ۱، ص ۲۷۷؛ بهجت، وسیله النجاه، ص ۳۳۱؛ بهجت، استفتائات، ج ۲، ص ۴۳۹، س ۳۱۲۷؛ مجموعه استفتائات مقام معظم رهبری آیت الله خامنه ای در سایت ایشان www.leader.ir :

ص: ۲۸

آیت الله فاضل:

مقارن با شروع اعتکاف باید نیت کرد یعنی در اعتکاف باید از اول تا آخرش به همراه نیت باشد (۱).

آیت الله خویی:

مقارن با شروع اعتکاف باید نیت کرد یعنی در اعتکاف باید از اول تا آخرش به همراه نیت باشد، بنابراین شب در مسجد ماندن به قصد اینکه اعتکافش را از اول روز شروع کند، مشکل است، آری نیت اعتکاف از شب هم زمان با شروع در آن اشکال ندارد (۲).

آیات عظام تبریزی، وحید، سیستانی:

مقارن با شروع اعتکاف باید نیت کرد یعنی در اعتکاف باید از اول تا آخرش به همراه نیت باشد، بنابراین شب در مسجد ماندن به قصد اینکه اعتکافش را از اول روز شروع کند، اشکال ندارد همچنان که نیت اعتکاف از شب هم زمان با شروع در آن اشکال ندارد (۳).

آیت الله تبریزی:

پرسش: زمان نیت اعتکاف چه وقت است؟ آیا می توان اول شب نیت کرد؟

پاسخ: زمان نیت اعتکاف وقت شروع اعتکاف است که طلوع فجر می باشد، و با استمرار نیت از اول شب مانعی ندارد (۴).

۱- افاضل، الاحکام الواضحه، ص ۲۶۸. و قصد در شب را مشکل نمی دانند عروه نیت روزه م ۱۲.

۲- خویی، منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۳۴۱، م ۱۰۶۸.

۳- وحید خراسانی، منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۳۰۷؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۳۴۱، م ۱۰۶۸؛ تبریزی، منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۲۹۳، م ۱۰۶۸.

۴- تبریزی، استفتاءات جدید، ج ۱، ص ۱۵۳، س ۷۳۵.

ص: ۲۹

۳، ۴ روزه

اشاره

شرط چهارم روزه است. اعتکاف بدون روزه صحیح نیست؛ (۱) بنابراین اعتکاف مسافر در غیر مواضعی که روزه برای او جایز است، صحیح نیست. و همچنین اعتکاف زن حائض و نفساء، (۱) و اعتکاف در دو عید فطر و قربان. بلکه اگر فرد وارد اعتکاف شود، به گونه ای که روز سوم آن، عید (فطر و قربان) باشد، باطل است حتی اگر در هنگام شروع اعتکاف، غافل باشد (مشهور).

(۱) آیت الله گلپایگانی:

علاوه بر روزه، خود اعتکاف، یعنی ماندن در مسجد نیز برای حائض و نساء جایز نیست (۲).

سوال: آیا بیمار و کسی که روزه برایش ضرر دارد می تواند معتکف شود؟ و اگر در حال اعتکاف باشد و روزه نگیرد ثوابی می برد؟

آیت الله فاضل لنکرانی:

اعتکاف بدون روزه صحیح نیست ولی ماندن در مسجد ثواب دارد، خصوصاً اگر در مشغول عبادت و دعاء باشد (۳).

۳، ۴، انواع روزه اعتکاف

مرحوم امام و آیات عظام خامنه ای، اراکی، گلپایگانی، صافی، بهجت، فاضل، خوئی، تبریزی سیستانی، نوری همدانی:

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۶، شرائط صحه الاعتکاف.

۲- حاشیه العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۶. شرائط صحه الاعتکاف.

۳- جامع المسائل، ج ۲، س ۴۵۲، ص ۱۸۱.

ص: ۳۰

لازم نیست که روزه مخصوص به اعتکاف باشد بلکه هر روزه ای باشد صحیح است حتی روزه استیجاری، مستحبی و قضاء.

آیات عظام بهجت، فاضل لنکرانی: بنابر احتیاط واجب روزه برای دیگری خواه استیجاری باشد یا غیر آن، اگر اعتکاف برای همان کسی که برایش روزه می گیرد

نیست، کفایت نمی کند. اما اگر روزه نیز به نیابت کسی باشد که اعتکاف به نیابت او است اشکال ندارد.

آیت الله مکارم شیرازی: هر نوع روزه ای کفایت می کند ولی روزه استیجاری بنابر احتیاط واجب کافی نیست (۱).

مرحوم امام و آیات عظام بهجت و گلپایگانی و فاضل و سیستانی:

چنانچه فرد اعتکاف نذر کرده یا برای انجام آن اجیر شده باشد، صحیح است آن را در ماه رمضان انجام دهد؛ اگر قرینه ای که آن را منصرف به غیر ماه رمضان کند، در بین نباشد. بلکه اگر اعتکاف در روزهای معینی را نذر کند و روزه نذر هم به گردش باشد، اگر روزه نذری را

۱- تحریر الوسيله، ج ۱، فی شروط الاعتکاف، الشرط الثالث. هدایه العباد، صافی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۲، الشرط الثالث. هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۳، الشرط الثالث. تعلیقه العروه الوثقی خوئی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، شرائط الصحه، م ۴، استفتائات جدید، مکارم، ج ۲، س ۴۸۱، زبده الاحکام اراکی الاعتکاف، شروطه، الشرط الثالث و العروه الوثقی، تعلیقه اراکی، ج ۲، فی شرائط الاعتکاف، م ۴، وسیله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، الشرط الثالث، م ۱۱۹۰، موسوعه فقهی تحقیقات و استفتائات جامعه الزهراء، مجموع احکام ۷، مقام معظم رهبری، ص ۱۶، تنقیح مبانی العروه، تبریزی، - شروط الاعتکاف، م ۴، پاورقی ۲، ص ۲۳۹ و ۲۴۰، استفتائات جدید، تبریزی، ج ۱، س ۷۵۰.

در ایام اعتکاف بگیرد، مجزی است (۱).

۲،۴،۳ حکم حائض و مستحاضه

حائض نمی تواند معتکف شود یا به اعتکافش ادامه دهد؛ چون علاوه بر اینکه توقف او در مسجد حرام است، روزه هم نمی تواند بگیرد.

مقام معظم رهبری:

در صورت حائض شدن، حتی اگر در ساعات آخر روز سوم باشد، اعتکاف باطل می شود؛ ولی در صورت استحاضه شدن اگر به وظیفه مستحاضه نسبت به روزه اش عمل کند، اعتکافش صحیح است.

زنی که معتکف است و شک در حیض یا استحاضه دارد، چه در روز اول یا دوم یا سوم باشد؛ اگر حالت قبلی او پاک بودن است، نباید به شکش اعتنا کند (۲).

پرسش: آیا زن مستحاضه (متوسطه و کثیره) می تواند در مسجد توقف نماید؟

مرحوم امام و آیات عظام سیستانی، خویی، گلپایگانی، صافی، وحید و نوری همدانی:

توقف مستحاضه در مساجد (غیر از مسجدین) مطلقاً جایز است (۳).

۱- تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۸۸؛ بهجت، وسیله النجاه، ص ۳۳۱؛ العروه الوثقی، شرائط صحه العتکاف، م ۶.

۲- مجموعه استفتائات مقام معظم رهبری آیت الله خامنه ای در سایت ایشان :

www.leader.ir

۳- سیستانی، تعلیقه العروه الوثقی، الاستحاضه، مسئله ۱۸؛ منهاج الصالحین، ج ۱، م ۲۵۲؛

خویی و وحید، منهاج الصالحین، ج ۲، م ۲۵۲؛ نوری همدانی، تعلیقه العروه الوثقی،

الاستحاضه، م ۱۸؛ رساله ص ۷۱، م ۴۲۹؛ روح الله خمینی، تعلیقه العروه الوثقی، الاستحاضه، م ۱۸؛ رساله، ص ۵۵، م ۴۲۸. گلپایگانی و صافی هدایه العباد، ج ۱، م ۲۹۳.

ص: ۳۲

آیت الله مکارم شیرازی:

توقف مستحاضه کثیره بنابر احتیاط واجب مشروط به غسل صلاتی اوست (۱).

آیت الله شبیری زنجانی:

در استحاضه متوسطه و قلیله، مطلقاً توقف برای زن مستحاضه جایز است و در استحاضه کثیره اگر خانم غسل های واجب خود را انجام داده، می تواند در مسجد توقف کند (۲).

آیت الله اراکی:

اگر مستحاضه متوسطه یا کثیره غسل های واجب خود را به جا آورد، چنانچه بین غسل و نماز فاصله نینداخته باشد، رفتن به مسجد و توقف در آن جایز است ولی اگر بین غسل و نماز فاصله انداخته باشد، احتیاط واجب آن است که توقف در مسجد غسل جداگانه ای انجام دهد و اگر غسل های واجب خود را انجام ندهد، بنا بر احتیاط واجب نمی تواند در مسجد توقف نماید (۳).

غسل هایی مثل غسل های استحاضه، شرط صحت اعتکاف نیست؛ مگر غسل هایی که در صحت روزه معتبر هستند که تفصیل فتاوی در سؤال ذیل بیان خواهد شد.

پرسش: آیا زن مستحاضه می تواند معتکف شود؟ با توجه به اینکه روزه شرط اعتکاف است، وظیفه او نسبت به روزه در حال اعتکاف چیست؟

پاسخ: زن مستحاضه باید اعمالی را انجام بدهد تا

- ۱- مکارم تعلیقه بر العروه الوثقی، ج ۱، ص ۲۷۷، الاستحاضه، م ۱۸.
- ۲- شبیری زنجانی، رساله، ج ۱، ص ۱۰۲، م ۴۳۴.
- ۳- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۲۴۹، م ۴۲۸.

ص: ۳۳

روزه اش صحیح باشد:

الف) نسبت به غسل و وضو:

۱) در استحاضه قلیله:

گرفتن وضو شرط صحت روزه نیست. (مشهور)

۲) در استحاضه متوسطه و کثیره:

مطلقاً انجام غسل، شرط صحت روزه نیست. (آیات عظام سیستانی و زنجانی)

باید غسل‌هایی را که برای نمازهای روزش واجب است، انجام دهد و همچنین بنا بر احتیاط واجب، غسل نماز مغرب و عشاء شبی که می‌خواهد فردای آن را روزه بگیرد نیز به جا آورد. (آیات عظام مرحوم امام، فاضل، نوری)

باید غسل‌هایی را که برای نمازهای روزش واجب است و همچنین غسل نماز مغرب و عشاء شبی که می‌خواهد فردای آن را روزه بگیرد به جا آورد. (مرحوم اراکی)

در استحاضه متوسطه انجام غسل، شرط صحت روزه نیست ولی در مورد استحاضه کثیره باید غسل‌هایی را که برای نمازهای روزش واجب است، انجام دهد و همچنین بنا بر احتیاط واجب، غسل نماز مغرب و عشاء شبی که می‌خواهد فردای آن را روزه بگیرد نیز به جا آورد. (آیات عظام خویی، تبریزی، وحید)

روژه مستحاضه ای که غسل بر او واجب می‌باشد، در صورتی صحیح است که غسل نماز مغرب و عشاء شبی که می‌خواهد فردای آن را روزه بگیرد، به جا آورد و بلکه بنا بر احتیاط لازم غسل نماز مغرب و عشاء شب بعد را نیز، به جا

ص: ۳۴

آورد و نیز در روز، غسل‌هایی را که برای نمازهای روزش واجب است انجام دهد. (آیت الله گلپایگانی)

روژه مستحاضه ای که غسل بر او واجب می‌باشد، در صورتی صحیح است که بنا بر احتیاط لازم غسل نماز مغرب و عشاء شبی که می‌خواهد فردای آن را روزه بگیرد، به جا آورد و بلکه بنا بر احتیاط لازم غسل نماز مغرب و عشاء شب بعد را نیز، به جا آورد و نیز در روز، مستحاضه کثیره، بلکه متوسطه بنا بر احوط غسل‌هایی را که برای نمازهای روزش واجب است انجام دهد. (آیت الله صافی)

استحاضه یا قلیله است یا کثیره، (۱) استحاضه قلیله که غسل ندارد ولی زنی که استحاضه کثیره است، بنا بر احتیاط واجب باید غسل نماز مغرب و عشاء شبی که می‌خواهد فردای آن را روزه بگیرد، به جا آورد و همچنین غسل‌هایی را که برای نمازهای روزش واجب است. (احتیاط واجب) (آیت... مکارم (۲))

ب) نسبت به جلوگیری کردن از آمدن خون:

بنابر احتیاط واجب در تمام روزی که روزه است به مقداری که می‌تواند از بیرون آمدن خون جلوگیری کند. (مرحوم امام، آیات عظام فاضل، گلپایگانی، اراکی، نوری همدانی)

بنابر احتیاط مستحب در تمام روزی که روزه

۱- آیت الله مکارم قائل به استحاضه متوسطه نیستند. رساله، ص ۷۹، م ۴۰۴.
 ۲- العروه الوثقی، فصل فی الاستحاضه، م ۱۲ و العروه الوثقی، فصل فی شرائط صحه الصوم الرابع و توضیح المسائل مراجع، مسأله ۴۱۸ و ۱۶۴۳ و منهاج الصالحین، خویی، تبریزی، وحید، م ۲۵۲.

ص: ۳۵

است به مقداری که می‌تواند از بیرون آمدن خون جلوگیری نماید. (آیات عظام خویی، تبریزی، وحید، سیستانی، صافی، زنجانی (۱))

پرسش: آیا مستحاضه می‌تواند جهت انجام غسل واجب استحاضه از مسجد خارج شود؟

پاسخ: بلی، می‌تواند برای انجام هر کار ضروری شرعی مانند غسل واجب، از مسجد خارج شود. (مراجع عظام (۲))

تبصره ۱: جواز خروج مشروط به اکتفا به قدر ضرورت است.

تبصره ۲: تأخیر برای صابون زدن و امثال آن، به نظر جمعی از فقهاء جایز نیست یا اشکال دارد.

۳،۴،۳ نذر روزه در سفر

مسافر در سفر نمی تواند روزه بگیرد؛ مگر اینکه نذر روزه مستحبی در سفر، در وطن خود کرده باشد و این نذر هم باید نذر شرعی باشد؛ یعنی تمام شرایط نذر که از آن جمله صیغه نذر است را دارا باشد.

پرسش: آیا در سفر می توان نذر روزه مستحبی کرد؟

آیات عظام فاضل، نوری همدانی: نذر روزه مستحبی در سفر جایز نیست؛ بلکه باید در حضر یا همان وطن خود باشد (۳).

- ۱- توضیح المسائل مراجع، مسأله ۴۱۷. توضیح المسائل وحید خراسانی، م ۴۲۳.
- ۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۴، الثامن.
- ۳- توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۱۷؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۵۸۴؛ نوری همدانی، استفتائات، ج ۱، س ۲۳۱

ص: ۳۶

مقام معظم رهبری:

نذر روزه مستحبی در حال سفر بنا بر احتیاط واجب صحیح نیست (۱).

آیت الله اراکی:

محل اشکال است (۲).

آیت الله صافی:

حکم به صحت چنین نذری مشکل است و احتیاط در ترک آن است (۳).

آیت الله مکارم:

اشکال دارد؛ ولی اگر نذر کرد، احتیاط آن است که به نذر خود عمل کند (۴).

و در استفتاء دیگر می‌فرمایند: اگر نذر روزه کند ولی آن را معین نسازد نمی‌تواند آن را در سفر بجا آورد ولی اگر نذر کند در سفر روزه بگیرد خواه در سفر باشد یا در حضر این نذر هم صحیح نیست (۵).

آیات عظام سیستانی، تبریزی، بهجت و زنجانی:

نذر روزه مستحبی در سفر جایز است (۶).

بهجت:

نذر روزه مستحبی در سفر جایز است ولی بنا بر احتیاط واجب روزه را به قصد رجا انجام دهد. جزوه روزه ص ۱۷۴،

۱- استفتائات جدید، ص ۲۰، س ۵۹ و ۶۲

۲- استفتائات، ص ۱۵۸، مبحث نذر و عهد، س ۱۰

۳- جامع الاحکام، ج ۱، ص ۱۴۴، س ۵۱۶

۴- مکارم، اعتکاف عبادتی کامل.

۵- مسائل جدید، ج ۶، ص ۱۷۳.

۶- سیستانی، رساله جوان، ص ۲۰۷، درس ۶۳؛ زنجانی، توضیح المسائل مراجع، ذیل

م ۱۷۱۷. مسائل جدید، ج ۶، ص ۱۷۳، صراط النجاه، ج ۶، س ۱۶۲۰.

ص: ۳۷

تذکر: مسافری که با نذر روزه گرفته است، نمازش شکسته است.

پرسش: آیا کسی که روزه قضا ماه مبارک رمضان بر عهده دارد می تواند روزه مستحبی نذر کند؟

جواب: این مسأله سه صورت دارد:

الف. فرد نذر کند روزه مستحبی بگیرد و روز آن را معین نکند مثلاً بگوید: برای خدا بر عهده من است که یک روز روزه بگیرم.

ب. فرد نذر کند روز یا روزهای معینی از سال را روزه مستحبی بگیرد، در حالی که فرصت کافی برای انجام روزه قضای ماه رمضان که بر عهده دارد قبل از روزه مندور دارد و انجام روزه قضا قبل از روزه مندور ممکن است، مثلاً فردی که یک روز روزه قضا دارد، در اول ماه رجب نذر می کند که ایام البیض (۱۳ و ۱۴ و ۱۵ ماه رجب) را روزه مستحبی بگیرد.

ج. فرد نذر کند روز یا روزهای معینی از سال را روزه مستحبی بگیرد در حالی که فرصت کافی برای انجام روزه قضای ماه رمضان قبل از روزه مندور ممکن نیست مثلاً در شب ۱۳ رجب نذر می کند که ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ رجب را روزه مستحبی بگیرد

پاسخ: صورت الف و ب:

مرحوم امام:

نذرش صحیح است ولی انجام روزه مندور قبل از روزه قضا اشکال دارد و احتیاط واجب آن است که روزه مندور را بعد از روزه قضا انجام دهد مگر آنکه وقت روزه نذری ضیق گردد.

ص: ۳۸

آیت الله سیستانی:

نذرش صحیح است ولی جایز نیست روزه مندور را قبل از روزه قضای ماه رمضان انجام دهد.

آیت الله مکارم:

نذرش صحیح است ولی انجام روزه مندور قبل از روزه قضا اشکال دارد.

آیات عظام خوئی، اراکی، فاضل:

نذرش صحیح است و می تواند روزه مندور را حتی قبل از روزه قضا که بر عهده دارد انجام دهد.

پاسخ صورت ج:

آیات عظام مرحوم امام، سیستانی، فاضل: نذرش باطل است.

آیت الله مکارم:

صحّت نذر محل اشکال است.

آیات عظام خوئی، اراکی:

در صحت نذر اشکال است هر چند بعید نیست که چنین نذری صحیح باشد (۱).

۴،۴،۳. نذر روزه با وجود روزه قضا

پرسش: آیا با وجود روزه قضا می توان نذر روزه مستحبی کرد؟ (روزه نذری را در حال اعتکاف بگیرد).

مقام معظم رهبری:

در نذر معین اشکال ندارد. لکن بنا بر احتیاط واجب، اول روزه قضا را بگیرد (۲).

۱- العروه الوثقی، ج ۲، فی شرائط صحه الصوم، م ۳.

۲- موسوعه فقهی تحقیقات و استفتائات جامعه الزهراء، مجموع احکام ۱۴ نذر، ص ۲۱. شایان ذکر است چنانچه در وطن نذر روزه مستحبی روز معین در سفر نماید اشکال ندارد و نذر و روزه مذکور صحیح است، هر چند بر عهده وی روزه قضا یا واجب دیگری باشد. استفتائات جدید از مقام معظم رهبری، ص ۲۱، س ۶۱.

ص: ۳۹

مرحوم امام:

نمی تواند (۱).

آیت الله مکارم:

اشکال دارد (۲).

آیت الله تبریزی:

نمی تواند نذر کند (۳).

آیت الله صافی:

می تواند نذر کند (۴).

آیت الله فاضل:

در نذر معین در صورتی که گرفتن قضای روزه های خودش قبل از آن ممکن باشد، مانعی ندارد (۵).

پرسش: در استفتائات جدید ج ۲ س ۴۳۶ آمده است: آیا کسی که روزه قضای ماه رمضان بدهکار است می تواند نذر کند و روزه بجا آورد و کسی که قضای روزه های ماه رمضان را به جا آورده باشد ولی کفاره روزه ماه رمضان بدهکار است چگونه؟
جواب: نذر در تمام این موارد اشکال دارد. در حالی که در تعلیقه عروه استفاده می شود که حضرت عالی نذر را صحیح می دانید ولی انجام روزه

۱- روح الله خمینی، استفتائات، ج ۱، ص ۳۳۶، س ۹۷. تذکر: این پاسخ با آنچه قبلاً از

تعلیقه العروه الوثقی نقل گردید منافات ندارد و قابل جمع می باشد.

۲- مکارم استفتائات، ج ۲، ص ۱۵۱، م ۴۳۶.

۳- تبریزی، استفتائات، ج ۲، ص ۳۸۵، م ۱۵۹۶.

۴- صافی، جامع الاحکام، ج ۱، ص ۱۳۹، س ۴۹۵.

۵- فاضل، جامع المسائل، ج ۱، ص ۱۵۴، س ۵۸۵.

مندور را قبل از روزه واجبی که بر عهده دارد محل اشکال می دانید، کدام عبارت صحیح است؟

پاسخ از آیت الله مکارم:

مسأله اول مربوط به جایی است که بخواهد مندور را قبل از روزه واجب به جا آورد و مسأله دوم مربوط به جایی است که مندور را بعد از روزه واجب بجا آورد (۱).

۳، ۵ شرط زمانی اعتکاف

اشاره

پنجم از شرایط، اعتکاف نباید کمتر از سه روز باشد. پس اگر کمتر از سه روز را نیت کند، اعتکاف باطل است.

تذکر: اگر اعتکاف روز اول به هر علتی باطل شد یا معتکف روز اول بعد از اذان صبح وارد مسجد شده و نیت اعتکاف کرد و روز دوم و روز سوم را در مسجد ماند، ماندن روز چهارم هم واجب می شود. ولذا چنین شخصی اگر نمی خواهد روز چهارم بماند، نباید از روز اول نیت اعتکاف کند؛ بلکه فقط به نیت عبادت در مسجد بماند.

پرسش: چنانچه اعتکاف بیشتر از سه روز به مقدار قسمتی از یک روز باشد مثل سه (۳) روز و نصف روز چه حکم دارد؟

مرحوم امام: اعتکاف محل اشکال است.

آیت الله مکارم شیرازی: اشکال دارد.

آیات عظام اراکی، گلپایگانی، خوئی، فاضل لنکرانی، بهجت، تبریزی، سیستانی، وحید

۱- استفتاء خصوصی کتبی

ص: ۴۱

خراسانی، نوری همدانی: اشکال ندارد (۱).

۳، ۵، ۱، روز اعتکاف

اشاره

روز از طلوع فجر آغاز می شود تا غروب حُمرة مشرقیه. بنابراین در صحّت اعتکاف، داخل کردن شب اول و شب چهارم شرط نیست، هر چند جائز است؛ همان طور که قبلاً اشاره شد. اما دو شبی که در وسط سه روز قرار دارد، داخل در اعتکاف است. و در محاسبه سه روز به صورت تلفیقی اشکال است (صاحب عروه (۲)).

۳، ۵، ۱، اعتکاف تلفیقی

پرسش: آیا در محقق شدن اعتکاف سه روز تلفیقی کافی است، مثل اینکه معتکف از اذان ظهر روز اول تا اذان روز چهارم در مسجد بماند یا آنکه بعد از اذان صبح روز اول با چند دقیقه تأخیر به مسجد برسد؟

آیات عظام خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، سیستانی، فاضل لنکرانی، نوری همدانی:

کافی نیست.

۱- العروه الوثقی، ج ۲، الاعتکاف شرائط صحه الاعتکاف شرط الخامس تعلیقه العروه

الوثقی مرحوم امام، فاضل، مکارم، خویی، سیستانی، نوری همدانی ج ۲، شرائط

الاعتکاف، الشرط الخامس. هدایه العباد گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، الشرط

الرابع. هدايه العباد صافی گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتكاف، الشرط الرابع. پاسخ به سیصد مسأله، ج ۲، موجود در سایت. زبده الاحكام اراکی، الاعتكاف، شروطه، الشرط الرابع، ص ۱۵۱. وسیله النجاه بهجت، شرائط صحه الاعتكاف، الشرط الرابع، م ۱۱۹۱، ص ۳۳۱ و استفتائات ج ۲، ص ۴۴۱، س ۳۱۳۱، پاسخ به سیصد مسأله، ج ۲، موجود در سایت آیت الله صافی، سؤال ۱۳۲. آیت الله مکارم: استفتائات جدید، ج ۲، ص ۱۶۲. سیستانی خوئی، وحید، تبریزی، در منهاج فتوی دارند، ص ۳۴۳، فصل امام خمینی در تحریر. تبریزی، استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۴. استفتاء ۷۴۰.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۷. شرائط صحه الاعتكاف شرط الخامس.

ص: ۴۲

آیات عظام مرحوم امام، گلپایگانی، مکارم شیرازی، اراکی، بهجت، صافی گلپایگانی:

محل اشکال است (۱).

آیت الله بهجت:

درجایی که اعتكاف سه روز باشد، صحت تلفیق محلّ تأمل و اشکال است و اگر بیشتر باشد و از اول، نیت آن را داشته است، تلفیق جایز است (۲).

مسأله ای در نذر روزه اعتكاف

آیات عظام خوئی، وحید، سیستانی و فاضل:

اگر نذر اعتكاف کند، کمترین مقداری که به آن نذرش ادا می شود، سه روز است. و اگر کمتر از سه روز نذر کند، نذرش بسته نمی شود (سیستانی: اگر اعتكاف معهود را نذر کرده باشد، و گرنه صحیح است.) و همچنین اگر سه روز معینی را نذر کند که

اتفاقاً روز سوم آن عید باشد (پایان مسأله آیت الله فاضل) و اگر اعتکاف پنج روز را نذر کند، پس اگر به شرط عدم زیادی و نقصان باشد (بشرط لا) نذرش باطل است. اما

۱- تحریر الوسيله مرحوم امام، ج ۱، فی شروط الاعتکاف، الشرط الرابع. استفتائات جدید پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، www.leader.ir فروردین ۱۳۸۶، ص ۱۹۴، ص ۳۳. هدایه العباد صافی گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۲ الشرط الرابع. هدایه العباد گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۳ الشرط الرابع. وسیله النجاه بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، الشرط الرابع، م ۱۱۹۱، ص ۳۳۱ و استفتائات، ج ۲، ص ۳۱۳۴، ص ۴۴۲. العروه الوثقی، تعلیقه اراکی، خویی، مکارم، سیستانی، فاضل، نوری همدانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، الشرط الخامس. تنقیح مبانی العروه تبریزی، کتاب الصوم، شروط الاعتکاف، الشرط الخامس، پاورقی ۱، ص ۲۳۰ و استفتائات جدید، تبریزی، ج ۱، ص ۷۴۳، ص ۱۵۴.

۲- بهجت، استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۱، ص ۳۱۳۱.

ص: ۴۳

اگر به شرط عدم زیادی باشد و لا بشرط نسبت به کمتر، اعتکاف سه روز بر او واجب است. و اگر به شرط عدم نقصان از پنج روز باشد و لا بشرط نسبت به زیادی، روز ششمی را به اعتکافش اضافه می کند، فرقی نمی کند که دو روز چهارم و پنجم را از سه روز اول جدا کند یا به آن ضمیمه نماید (۱).

۳، ۵، ۱، ۳ منظور از روز در اعتکاف

پرسش: منظور از روز در اعتکاف چیست؟

آیات عظام مرحوم امام، خامنه ای، صافی گلپایگانی، اراکی، گلپایگانی، وحید خراسانی، فاضل لنکرانی، نوری همدانی، تبریزی: این سه روز از اذان صبح روز اوّل تا زوال حمره مشرقیه (اذان مغرب) روز سوم است.

آیات عظام خوئی، سیستانی: آغاز آن اذان صبح روز اوّل است و انتهاء آن بنابر احتیاط واجب تا اذان مغرب روز سوم است.

آیات عظام مکارم شیرازی، بهجت:

این سه روز از اذان صبح روز اوّل تا غروب آفتاب روز سوم است هر چند احتیاط مستحب آن است که تا اذان مغرب صبر کند (۲).

- ۱- اخویی، منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۳۰۸، الثالث ۱۰۶۹، وحید خراسانی، منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۳۲۱؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۳۴۱، مساله الثالث، ۱۰۶۹، فاضل، الاحکام الواضحه، ص ۲۶۸، مساله ۱۱۰۱ الثالث.
- ۲- العروه الوثقی تعلیقه امام، خوئی، اراکی، سیستانی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، نوری همدانی ج ۲ کتاب الصوم، فصل فی الزّمان الذی یصحُّ فیهِ الصوم تحریر الوسيله، مرحوم امام، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، الشرط الرابع، صص ۲۷۸ و ۲۷۹. وسیله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، الشرط الرابع، م ۱۱۹۱، ص ۱۳۱ و استفتائات، ج ۲، ص ۳۱۳۲، ص ۴۴۱ و ص ۳۱۳۳، ص ۴۴۲. زبده الاحکام اراکی، الاعتکاف، شروطه، الشرط الرابع ص ۱۵۱. الاحکام الواضحه، فاضل، الاعتکاف، الشرط الثالث، ص ۲۶۸. استفتائات جدید، مکارم، ج ۲، ص ۴۷۸، صص ۱۶۲ و ۱۶۳ و ص ۴۷۹ و ۴۸۰، ص ۱۶۲، اعتکاف عبادتی کامل، ص ۷۵. هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۳، الشرط الرابع. هدایه العباد، صافی، ج ۱ شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۲، الشرط الرابع. استفتائات

پیرامون اعتکاف، صافی، س ۲۵ و ۲۷، ص ۲۴ و س ۳۰، ص ۲۶. منهاج سیستانی، خویی، تبریزی، وحید خراسانی، الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط الثالث. توضیح المسائل وحید، احکام روزه، ص ۲۷۵. استفتائات جدید، تبریزی، ج ۱، س ۷۴۰ الی ۷۴۳، ص ۱۵۴ و استفتائات جدید، تبریزی، ج ۲ س ۶۶۲ ص ۱۴۱. استفتائات جدید پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، www.leader.ir، فروردین ۱۳۸۶، س ۱۹۵، ص ۳۴.

ص: ۴۴

۳، ۶ شرط مکانی اعتکاف (مسجد جامع بودن)

اشاره

(۱) امام خمینی:

اعتکاف در مسجد جامع به قصد رجاء و مطلوبیت انجام شود؛ و در مساجد دیگر صحیح نمی باشد. و در مساجد اربعه مسجد الحرام یا مسجد النبی یا مسجد کوفه یا مسجد بصره مشروع و صحیح است (۱).

مقام معظم رهبری:

اعتکاف در غیر مساجد اربعه مذکوره (هر مسجدی) به قصد رجاء و مطلوبیت مانعی ندارد (۲).

آیات عظام خوئی، گلپایگانی، اراکی، بهجت، صافی گلپایگانی، مکارم شیرازی، تبریزی، وحید خراسانی، نوری همدانی، فاضل لنکرانی:

اعتکاف باید در مسجد باشد و اعتکاف در مسجد الحرام، مسجد النبی، مسجد جامع کوفه و مسجد بصره صحیح است.

و همچنین اعتکاف در مسجد جامع هر شهر نیز صحیح است. و اما اعتکاف در غیر مسجد

۱- تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۸۸.

۲- مجموعه استفتائات در سایت.

ص: ۴۵

جامع مانند مسجد قبیله یا بازار جائز نیست.

آیت الله سیستانی:

اعتکاف در مساجد اربعه مذکوره صحیح و احتیاط مستحب آن است که در صورت امکان، در مسجد الحرام یا مسجد النبی یا مسجد کوفه یا مسجد بصره معتکف شود همچنین اعتکاف در مسجد جامع هر شهر صحیح است مگر در زمانی که امامت آن مسجد اختصاص به فرد غیر عادل داشته باشد که در این هنگام بنابر احتیاط واجب جایز نیست (۱).

۳، ۶، ۳، تعریف مسجد جامع

مسجدی است که اختصاص به گروه خاصی ندارد و اقشار مختلف مردم در آن رفت و آمد می کنند (مشهور).

مقام معظم رهبری:

مسجد جامع مسجدی است که در شهر برای اجتماع همه اهل شهر بنا شده است، بدون اینکه اختصاص به گروه و قشر خاصی داشته باشد (۲).

- - ۱- تحریر الوسیله، امام، ج ۱، فی شروط الاعتکاف، الشرط الخامس هدايه العباد، صافی، ج ۱، الاعتکاف، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۲ الشرط الخامس و استفتائات پیرامون اعتکاف، س ۳۴، ص ۲۸. هدايه العباد گلپایگانی، ج ۱ شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۳، الشرط السابع وسیله النجاه بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، الشرط الخامس، م ۱۱۹۲، ص ۳۳۱، استفتائات، بهجت، ج ۲، ص ۴۴۳. الاحکام الواضحه، فاضل لنکرانی، الاعتکاف، الشرط الرابع، ص ۲۶۸. زبده الاحکام، اراکی، الاعتکاف، شروطه، الشرط الخامس، ص ۱۵۱. العروه الوثقی، تعلیقه مکارم، نوری همدانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، الشرط السادس. منهاج الصالحین، سیستانی، تبریزی، وحید خراسانی، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط الرابع، ص ۳۴۳.

۱۲- جوابه الاستفتائات، سؤال ۴۰۱.

ص: ۴۶

آیت الله مکارم:

و منظور از مسجد جامع مسجدی است که به طور مرتب در آن نماز جماعت برگزار می گردد. بنابراین، در تمام چنین مساجدی اعتکاف جایز است (۱). مسجد جامع مسجدی است که قشرهای مختلف در آن شرکت می کنند (۲).

آیت الله گلپایگانی:

مسجدی است که اغلب اوقات، بیشتر از سایر مساجد جمعیت داشته باشد (۳).

آیت الله فاضل:

یعنی مسجد عمومی که محلّ اجتماع عامّه مردم است و اختصاص به اهل یک محله و گروه خاصی نداشته باشد (۴).

آیت الله تبریزی:

در سال یک دو بار اهالی شهر در آن نماز می خوانند (۵).

آیت الله بهجت:

اکثر اهالی شهر در آنجا نماز می خوانند (۶).

مسجدی است که در اوقات نماز معمولاً غالب اهالی شهر به آنجا می آیند، هر چند که از آن محل هم نباشند (۷).

آیت الله صافی:

مسجد جامع در مقابل مسجد بازار و قبیله

۱- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۸۰.

۲- مکارم، استفتائات، ج ۲، ص ۱۵۸، سؤال ۲۵۶.

۳- کلیپایگانی، مجمع المسائل، ج ۱، سؤال ۱۰۱.

۴- فاضل، جامع المسائل ج ۱، س ۶۱۷.

۵- تبریزی، استفتائات، ج ۲، م ۶۵۶.

۶- بهجت، استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۳، م ۳۱۳۸.

۷- استفتائات، ج ۲، س ۱۷۷۹، ص ۹۲.

و امثال اینهاست که در آنها معظم اهل بلد جمع نمی شوند و آماده برای اجتماع آنها هم نشده است یعنی مسجدی است که در آن این خصوصیات باشد و ممکن است مسجد جامع متعدّد باشد و نیز نزدیک هم باشند (۱).

سوال: هر شهر و بلدی دارای مناطق و نواحی مختلفی از نظر عرف مردم و شهرداری است. آیا اعتکاف در مسجد جامع هر منطقه و کوی از شهر که محلّ رفت و آمد مردم آن ناحیه و منطقه است، در صحّت اعتکاف معتبر است یا باید مسجد جامع کلّ بلد باشد که محلّ رفت و آمد عموم مردم شهر است یعنی جامعیت در کلّ بلد معیار باشد؟

آیت الله سیستانی:

مراد از مسجد جامع، مسجدی است که اختصاص به محله یا منطقه خاص یا گروه خاصی نداشته باشد و محلّ اجتماع و رفت و آمد مردم مناطق و محلات مختلف شهر باشد و مشروعیت اعتکاف در غیر مسجد جامع ثابت نیست بلکه آنچه از ظاهر روایات معتبر فهمیده می شود اختصاص اعتکاف مشروع به مسجد جامع می باشد لکن چون أدله، قطعی و یقین آور نیست لذا اعتکاف در سایر مساجد غیر مسجد جامع رجائاً و بدون قصد ورود، اشکال ندارد اما اعتکاف در جایی که مسجد نیست و مثلاً حسینیه است یا فقط نمازخانه است صحیح نیست و مشروعیت ندارد.

۱- استفتائات پیرامون اعتکاف، س ۳۸ و ۳۹، ص ۳۰.

مسجد جامع عبارت از مسجدی است که به طور متعارف اختصاص به آمد و رفت قبیله خاص و یا اهالی محله خاص ندارد.

آیت الله مکارم شیرازی:

در هر مسجدی که نماز جماعت مرتبی داشته باشد می توان معتکف شد.

آیت الله نوری همدانی:

اعتکاف در مسجد جامع هر منطقه کفایت می کند.

آیت الله حسینی شاهرودی:

اعتکاف در هر مسجد جامع و هر منطقه از شهر که نوعاً محل رفت و آمد عموم مردم می باشد، صحیح است و در مسجد خاص به محله یا بازار صحیح نیست.

آیت الله فاضل لنکرانی:

باید مسجد جامع کل بلد باشد؛ بلی ممکن است در یک شهر چند مسجد جامع باشد یا در شهر با دو جمعیت مستقل، دو مسجد جامع مستقل در اثر گسترش بهم چسبیده باشند که اعتکاف در هر یک از آنان صحیح است.

بلی اگر در مسجد جامع بلد امکان اعتکاف نباشد و لو به جهت کثرت جمعیت، به نظر آقا می توانید در مساجد دیگر شهر که سه وعده نماز در آنجا با جمعیت معتنا به خوانده می شود، معتکف شوید.

آیت الله بهجت:

جامعیت کل بلد معیار است (۱).

۱- استفتاء خصوصی کتبی

ص: ۴۹

۳, ۶, ۲ راه های احراز مسجد جامع

مشهور: (۱) مسجد بودن یا جامع بودن مسجد را از این راهها می توان فهمید:

۱. خود انسان یقین یا اطمینان نماید.

۲. به طوری بین مردم مشهور باشد که از این شهرت و شیوع، یقین یا اطمینان به مسجدیت یا جامع بودن آن حاصل گردد.

۳. دو نفر مرد عادل بگویند.

پرسش: آیا مسجد بودن یا جامع بودن مسجد با حکم حاکم شرع ثابت می شود؟

آیات عظام اراکی، گلپایگانی، فاضل لنکرانی، بهجت، نوری همدانی:

بلی با حکم حاکم شرع ثابت می شود.

آیات عظام مرحوم امام، خوئی، تبریزی، سیستانی:

چنانچه دو نفر یا دو گروه در مسجد بودن یا جامع بودن مسجدی اختلاف داشته باشند و به حاکم شرع برای رفع اختلاف مراجعه کنند، با حکم حاکم شرع مسجدیت یا جامع بودن مسجد ثابت می شود. (خویی: البته این در صورتی است که هنگام رجوع به حاکم شرع، وی حکم به مسجد بودن نماید و گرنه در کفایت آن اشکال است.)

آیت الله مکارم شیرازی:

ثبوت مسجدیت یا جامع بودن مسجد با حکم حاکم شرع محلّ اشکال است.

پرسش: آیا مسجد بودن یا جامع بودن مسجد به

۱۱- العروه الوثقی، ج ۲، فصل الاعتکاف، م ۲۴

ص: ۵۰

وسیله خبر دادن یک مرد عادل ثابت می شود؟

آیات عظام مرحوم امام، گلپایگانی، بهجت:

محل اشکال است.

آیات عظام فاضل لنکرانی، سیستانی:

ثابت نمی شود مگر مفید اطمینان باشد.

آیات عظام خوئی، تبریزی، مکارم شیرازی، نوری همدانی:

ثابت می شود (۱).

۳،۶،۳ مساجد جدیدالتأسیس

پرسش: برخی از مسجدهای جامع در شهرها، در قدیم مرکزیت و جامعیت داشته و

فعالاً به حالت نیمه متروک در آمده و جامعیت خود را از دست داده است؛ هر چند هنوز

به آن مسجد جامع اطلاق می شود و در عوض، مسجدهای بزرگ با مرکزیت بیشتری

ساخته شده است. آیا اعتکاف در این گونه مساجد جدیدالتأسیس، بدون عنوان

مسجد جامع صحیح است؟

آیت الله بهجت:

باید عنوان مسجد جامع صدق کند (۲).

۴,۶,۳ تعدد در مسجد جامع

در صورت تعدد، مخیر است در هر یک از آن

- ۱- العروه الوثقی تعلیقه آیات عظام مرحوم امام، اراکی، گلپایگانی، خویی، سیستانی،
فاضل، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، فی شرائط الاعتکاف، م ۲۴ تنقیح مبانی العروه
تبریزی، شروط الاعتکاف، م ۲۴ و پاورقی ۱ و ۲، ص ۲۵۰ و استفتائات جدید، تبریزی، ج ۱
جدید، ج ۱، ص ۱۵۸، سؤال ۷۶۶.
۲- استفتائات، ج ۲، س ۳۱۳۹، ص ۴۴۳.

ص: ۵۱

مساجد اعتکاف نماید. (مشهور (۱))

۱۵,۶,۳ اعتکاف در مسجد مقدس جمکران

آیت الله بهجت:

صحیح نیست؛ چون مسجد جامع شهر نیست (۲).

آیت الله صافی:

مسجد جمکران در حال حاضر از مساجد جامع محسوب می شود و اعتکاف در آن صحیح است (۳).

۳، ۶، ۱۶ اعتکاف در مساجد دیگر (مثل مسجد دانشگاه)

مقام معظم رهبری:

قبلاً گذشت که اعتکاف در هر مسجدی، حتی غیر از مساجد های چهارگانه، تا هنگامی که بر آن مکان، اسم مسجد صدق کند، جایز است؛ مشروط به اینکه به قصد رجاء باشد، یعنی به امید اینکه مطلوب خداوند واقع شود و مختص به مسجد جامع نیست و ممکن است که یک شهر یا روستا چند مسجد جامع داشته باشد (۴).

-
- ۱- العروه الوثقی، تعلیقه آیات عظام امام، اراکی، گلپایگانی، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، فی شرائط الاعتکاف، شرط السادس. زبده الاحکام اراکی، الاعتکاف، شروطه، الشرط الخامس، ص ۱۵۱. استفتائات پیرامون اعتکاف، صافی گلپایگانی، س ۳۹، ص ۳۰. استفتائات بهجت، ج ۲، س ۳۱۴۰، ص ۴۴۳. تنقیح مبانی العروه، تبریزی، شروط الاعتکاف، الشرط السادس، ص ۲۳۰ و استفتائات جدید، تبریزی، ج ۱، س ۷۴۴، ص ۱۵۴.
- ۲- استفتائات، ج ۲، س ۳۱۴۱، ص ۴۴۳.
- ۳- صافی، جامع الاحکام، ج ۱، ص ۱۴۴.
- ۴- مجموعه استفتائات مقام معظم رهبری آیت الله خامنه ای در سایت ایشان.

ص: ۵۲

آیت الله صافی:

اعتکاف در غیر مسجد جامع صحیح و مشروع نیست و احکام اعتکاف را ندارد (۱).

آیت الله بهجت:

صحیح نیست؛ چون مسجد جامع شهر نیست (۲).

آیت الله فاضل:

یکی از شرایط صحت اعتکاف این است که در مسجد جامع باشد؛ بنابراین در مسجد بازار و محله، اعتکاف صحیح نیست (۳).

آیت الله مکارم:

در تمام مساجد شهر که به طور مرتب در آن اقامه جماعت می شود، اعتکاف جایز است (۴).

۱۷،۶،۳ اعتکاف کردن در غیر مسجد جامع به قصد رجاء

آیت الله تبریزی:

اعتکاف باید در مسجد جامع شهر باشد. مشروعیت اعتکاف در غیر مسجد جامع ثابت نشده است (۵).

۱۸،۶،۳ اعتکاف در غیر مسجد جامع (مثل نمازخانه دانشگاه ها)

آیت الله مکارم:

اعتکاف باید در مسجد جامع باشد و منظور

- ۲- بهجت، استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۳.
- ۳- جامع المسائل، ج ۱، ص ۱۶۰.
- ۴- اعتکاف عبادتی کامل. ص ۷۹، م ۳۶ و ص ۱۱۰، س ۲۳
- ۵- استفتائات جدید، ج ۲، ص ۱۳۹، س ۶۵۰.

ص: ۵۳

از مسجد جامع مسجدی است که قشرهای مختلف شهر در آن شرکت می کنند، و از اعتکاف در سایر مساجد و نمازخانه ها خودداری شود. در صورتی که گروه های خارج از دانشگاه برای اقامه نماز از جاهای مختلف به مسجد دانشگاه می آیند، اعتکاف در آن جایز است (۱).

۳، ۶، ۹ اعتکاف در مسجد جامع

آیت الله نوری همدانی:

مسجد جامع در ردیف مساجد چهارگانه است؛ ولی احوط آن است که در صورت امکان، در یکی از مساجد اربعه باشد (۲).

۳، ۷ اجازه دادن کسی که اجازه او برای اعتکاف معتکف معتبر است (إذن شوهر،

والدین و صاحب کار)

اشاره

(۱) اجیر خاص مراد اجیری است که صاحب کار مالک منافع و اعمال بدنی وی در مدّت اعتکاف می باشد

آیات عظام خوئی، اراکی، فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی، بهجت:

کسی که در استخدام دیگری است مانند برخی از کارمندان یا کارگران در صورتی که قرارداد اجاره به گونه ای است که صاحب کار مالک منافع و اعمال بدنی اجیر می باشد و اعتکاف با عمل اجاره منافات دارد باید از صاحب کار اجازه

۱- استفتائات جدید، ج ۲، ص ۱۵۸.

۲- هزارویک مسأله فقهی، ج ۲، ص ۸۱.

ص: ۵۴

بگیرد (۱).

مرحوم امام:

کسی که در استخدام دیگری و اجیر اوست در صورتی که قرارداد اجاره به گونه ای است که صاحب کار مالک منافع و اعمال بدنی اجیر در مدت اعتکاف می باشد، اجیر باید از صاحب کار و مستأجر برای اعتکاف اجازه بگیرد اما در غیر اینصورت اعتبار اجازه در صحّت اعتکاف معلوم نیست بلکه در بعضی فرض، معلوم العدم است.

آیات عظام گلبایگانی، صافی گلبایگانی:

کسی که در استخدام دیگری و اجیر اوست در صورتی که قرارداد اجاره به گونه ای است که صاحب کار مالک منافع و اعمال بدنی اجیر می باشد، اجیر باید از صاحب کار و مستأجر برای اعتکاف اجازه بگیرد اما اگر اجیر مالک منافع بدنی خویش است و تنها برای انجام عملی در ذمه اجیر شده است، مخالفت او و وفاء نکردن به آنچه برایش اجیر شده موجب بطلان اعتکاف نیست.

آیت الله سیستانی:

کسی که در استخدام دیگری و اجیر اوست در صورتی که قرارداد اجاره به گونه ای است که صاحب کار مالکِ منافع و اعمال بدنی اجیر می باشد، در صورتی که مستأجر در مکث و توقّف

۱۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۸. آیه الله بهجت در ادامه چنین می فرماید: و ممکن است آنچه مبطل اعتکاف باشد، منع و نهی مستأجر باشد، نه مجرد عدم اذن و اجازه او.

ص: ۵۵

خارج از محل کار مجاز باشد و اعتکاف هم برای شغل و کسب نباشد، اعتکافش صحیح است، هر چند در خصوص اعتکاف از صاحب کار اجازه نگرفته باشد (۱).

۱۱، ۲، ۳. اجازه پدر و مادر

پرسش: آیا فرزند باید برای اعتکاف از والدین خود اجازه بگیرد حتی اگر معتکف شدن او موجب اذیت و آزار و یا زحمت آنان نباشد؟

مرحوم امام، آیات عظام گلپایگانی، تبریزی، خوئی، وحید خراسانی، مکارم شیرازی، سیستانی، فاضل لنکرانی، نوری همدانی، بهجت:

در صورتی که اعتکاف موجب آزار و اذیت والدین باشد (و آنان به جهت مهربانی و شفقت بر فرزند ناراحت میشوند)، اجازه از آنان لازم است و اگر موجب اذیت آنان نباشد احتیاط مستحب است اجازه بگیرد (۲).

۱- تحریر الوسیله، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، فی شروطه، الشرط السادس. وسیله النجاه بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، الشرط السادس، م ۱۱۹۳ هدایه العباد گلپایگانی، ج ۱،

شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۳ هدایه العباد صافی گلپایگانی، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۲، زبده الاحکام اراکی، الاعتکاف، شروطه، الشرط السادس ص ۱۵۲، العروه الوثقی، تعلیقه فاضل، سیستانی، خویی، مکارم، گلپایگانی، نوری همدانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، الشرط السابع

- ۲- هدایه العباد گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۳، الشرط السادس (علی الاحوط نعم مع النهی و الایذاء من مخالفته فالاقوی البطلان. عروه الوثقی حاشیه شرط هفتم)، الاحکام الواضحه فاضل لنکرانی، الاعتکاف، الشرط الخامس، ص ۲۶۹ العروه الوثقی تعلیقه مکارم، فاضل، گلپایگانی، نوری همدانی، خویی، سیستانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، الشرط السابع منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱ الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط الخامس تحریر الوسيله، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، فی شروط الاعتکاف، الشرط السادس وسیله النجاه بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، الشرط السادس، م ۱۱۹۳ ص ۳۳۲، استفتائات، ج ۲، بهجت ص ۴۴۲، س ۳۱۳۶.

ص: ۵۶

آیت الله صافی گلپایگانی:

در صورت عدم ایذاء (۱) اجازه والدین شرط نیست، بلی احتیاط خوب است (۲).

و در استفتاء دیگر می فرمایند:

در صورت عدم ایذاء، اذن والدین شرط نیست. بلی اگر فرزند بداند که پدر یا مادر، از انجام اعتکاف به جهت مهربانی و شفقت بر او ناراحت میشوند، باید رضایت ایشان را جلب نماید و با نهی آن ها، اعتکاف باطل می گردد (۳).

۳، ۷، ۱۲، اجازه شوهر

پرسش: آیا اذن شوهر در اعتکاف زن لازم است؟

پاسخ: در صورتی که اعتکاف زن بدون اجازه شوهرش موجب از بین رفتن حق شوهر (۴) باشد:

آیات عظام خوئی، تبریزی، وحید خراسانی، صافی گلپایگانی، گلپایگانی، بهجت، فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی:

اجازه شوهر لازم است.

مرحوم امام:

بنابر احتیاط واجب لازم است.

و اگر اعتکاف منافی با حق شوهر نباشد:

آیات عظام تبریزی اراکی:

اجازه شوهر باز هم بنابر احتیاط واجب لازم است.

۱- ایداء: اذیت و آزار رساندن.

۲- هدایه العباد، صافی گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۲، الشرط السادس،

ص ۲۳۷ و استفتائات پیرامون اعتکاف، س ۲۴، ص ۲۳

۳- پاسخ به سیصد سؤال، ج ۲.

۴- حق شوهر بر زن در دو مورد است: ۱- حق استمتاع و استفاده جنسی در هر وقتی

که شوهر درخواست نماید. ۲- حق اجازه گرفتن از شوهر برای خروج از منزل، لذا

همسر دائمی باید برای خروج از منزل از شوهر اجازه بگیرد.

ص: ۵۷

آیت الله بهجت:

اعتبار اجازه محلّ اشکال است هر چند مطابق با احتیاط وجوبی است.

آیات عظام فاضل لنکرانی مکارم شیرازی نوری همدانی:

در صورتی که روزه اعتکاف، روزه مستحبی باشد بنا بر احتیاط واجب اجازه شوهر لازم است.

آیات عظام مرحوم امام صافی گلپایگانی گلپایگانی:

اجازه شوهر لازم نیست هر چند احتیاط مستحب اجازه گرفتن است.

آیات عظام خوئی وحید خراسانی:

اجازه لازم نیست هر چند احتیاط مستحب است که اجازه بگیرد. بله، در صورتی که روزه اعتکاف، روزه مستحبی باشد و شوهر از گرفتن روزه مستحبی نهی نماید، بنا بر احتیاط واجب اجازه شوهر لازم است (۱).

آیت الله سیستانی:

زمانی که مکث زن در مسجد حرام باشد مثل موردی که زن بدون اجازه از منزل خارج شده باشد، اعتکاف باطل است و در صورتی که مکث زن در مسجد حرام نباشد ولی اعتکاف منافی با

۱- تحریر الوسیله، مرحوم امام، ج ۱، فی شروط الاعتکاف، الشرط السادس وسیله النجاه بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، الشرط السادس، م ۱۱۹۳، ص ۳۳۲ هدایه العباد، صافی ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۲، الشرط السادس هدایه العباد گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۳، الشرط السادس الاحکام الواضحه، فاضل، الاعتکاف، الشرط الخامس، ص ۲۶۹ و العروه الوثقی، تعلیقه مکارم، فاضل، گلپایگانی، اراکی، نوری همدانی، خویی، سیستانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، الشرط السابع. زبده الاحکام اراکی، الاعتکاف، شروطه، الشرط السادس، ص ۱۵۲. منهاج الصالحین خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط الخامس.

ص: ۵۸

حق شوهر باشد، صحّت اعتکافش در صورتی که بدون اجازه شوهرش باشد، محل اشکال است (۱).

۸,۳ استمرار ماندن در مسجد

اشاره

انسان در مدت اعتکاف باید در مسجد بماند

۸,۳,۱ خروج از محل اعتکاف:

(۱) مراجع عظام: اگر معتکف از محل اعتکاف عمداً و اختیاراً در غیر موارد ضروری و مجاز برای خروج، خارج گردد، اعتکافش باطل می شود، هر چند از روی ندانستن مسأله و جهل به حکم باشد (۲).

(۲) اگر معتکف از روی فراموشی از مسجد خارج شود و زمان خروج طولانی نشود به مقداری که صورت اعتکاف به هم بخورد:

مرحوم امام، آیات عظام بهجت، اراکی، فاضل لنکرانی، نوری همدانی:
اعتکاف باطل نمی شود.

۱- منهاج الصالحین سیستانی، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط الخامس، ص ۳۴۳ و العروه الوثقی، تعلیقه سیستانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، شرائط الصحه، الشرط السابع، پاورقی ۱۵ ص ۴۸۲.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۸. منهاج الصالحین خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط السادس. هدايه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۰۳، الشرط السابع. هدايه العباد، صافی گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۰۲، الشرط السابع، وسیله النجاه، بهجت، خاتمه فی الاعتکاف، شرائط صحه الاعتکاف، م ۱۱۹۴، الشرط السابع ص ۳۳۲. تحریر الوسیله، مرحوم امام، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی شروطه، الشرط السابع، ص ۲۷۹. الاحکام الواضحه، فاضل لنکرانی، الاعتکاف، الشرط السادس، ص ۲۶۹. العروه الوثقی، تعلیقه اراکی، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، شروط الاعتکاف، الشرط الثامن.

ص: ۵۹

آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی:

اعتکاف باطل می شود.

آیات عظام گلپایگانی و صافی:

عدم بطلان محل اشکال است. پس اگر اعتکاف واجب شده باشد، احتیاط به اتمام و اعاده اعتکاف ترک نشود.

آیت الله مکارم:

اعتکاف بنا بر احتیاط واجب باطل می شود.

آیت الله وحید:

بطلان اعتکاف محل اشکال است (۱).

(۳) اگر معتکف از روی اکراه و اجبار از مسجد خارج شود و زمان خروج طولانی نشود به مقداری که صورت اعتکاف به هم بخورد:

مرحوم امام، آیات عظام، تبریزی، صافی گلپایگانی، خوئی، وحید خراسانی، سیستانی، بهجت، اراکی، فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی:

اعتکاف باطل نمی شود.

آیت الله گلپایگانی:

عدم بطلان محل اشکال است. پس اگر

۱- وحید خراسانی، الحاشیه من منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۳۰۹. تحریر الوسيله مرحوم امام، ج ۱، فی شروط الاعتکاف، الشرط السابع، ص ۲۷۹ منهاج الصالحین خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط السادس هدايه العباد صافی، ج ۱، الاعتکاف، شروط الاعتکاف، م ۱۴۰۲، الشرط السابع، استفتائات پیرامون اعتکاف، صافی س ۶۵، ص ۴۹. هدايه العباد گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م

۱۴۰۳، الشرط السابع وسیله النجاه بهجت، شرائط صحه الاعتكاف، م ۱۱۹۴ ص ۳۳۲ و استفتائات، ج ۲، س ۳۱۴۹، ص ۴۴۵ الاحكام الواضحه، فاضل لنكرانى، الاعتكاف، الشرط السادس، ص ۲۶۹ زبده الاحكام اراكى، الاعتكاف، شروطه، الشرط السابع، ص ۱۵۲ العروه الوثقى، تعليقه مكارم، نوري همدانى، ج ۲، كتاب الاعتكاف، الشرط الثامن

ص: ۶۰

اعتكاف واجب شده باشد، احتیاط به اتمام و اعاده اعتكاف ترك نشود. (۱)

مسأله: اگر معتكف به خاطر كار ضرورى از مسجد خارج شود ولى مدت خروجش طولانى گردد، به گونه اى كه صورت اعتكاف از بين برود، اعتكافش باطل است، هر چند خروجش از روى اكراه يا اجبار يا اضطرار و يا فراموشى باشد (مراجع عظام (۲))

۲، ۸، ۳ صورت های جواز خروج از مسجد

۱، ۲، ۸، ۳ ادای شهادت

آیات عظام مرحوم امام، اراكى، گلپایگانی، فاضل لنكرانى، مكارم شیرازى، صافى گلپایگانی، بهجت، نوري همدانى: جایز است.

آیات عظام تبریزی، خوئی، وحید خراسانى، سیستانی:

محل اشكال است مگر آنكه از ضرورات عرفیه بشمار آید (۳).

۱- وحيد خراسانى، الحاشيه من منهاج الصالحين ، ج ۲، ص ۳۰۹. تحرير الوسيله مرحوم امام، ج ۱، فى شروط الاعتكاف، الشرط السابع، ص ۲۷۹ منهاج الصالحين خوئى، تبريزى، وحيد، سيستانى، ج ۱، الخاتمه فى الاعتكاف، الشرط السادس هدايه العباد صافى، ج ۱، الاعتكاف، شروط الاعتكاف، م ۱۴۰۲، الشرط السابع، استفتائات پيرامون اعتكاف، صافى س ۶۵، ص ۴۹. هدايه العباد گلياگانى، ج ۱، شروط الاعتكاف، م ۱۴۰۳، الشرط السابع وسيله النجاه بهجت، شرائط صحه الاعتكاف، م ۱۱۹۴ ص ۳۳۲ و استفتائات، ج ۲، س ۳۱۴۹، ص ۴۴۵ الاحكام الواضحه، فاضل لنكرانى، الاعتكاف، الشرط السادس، ص ۲۶۹ زبده الاحكام اراكى، الاعتكاف، شروطه، الشرط السابع، ص ۱۵۲ العروه الوثقى، تعليقه مكارم، نوري همدانى، ج ۲، كتاب الاعتكاف، الشرط الثامن

۲- منهاج الصالحين، خويى، تبريزى، وحيد، سيستانى، ج ۱، الخاتمه فى الاعتكاف، الشرط السادس هدايه العباد، گلياگانى، ج ۱ الاعتكاف، م ۱۴۱۶ هدايه العباد، صافى گلياگانى، ج ۱، الاعتكاف، م ۱۴۱۵، ص ۲۴۰ وسيله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتكاف، م ۱۲۰۶، ص ۳۳۵ تحرير الوسيله، مرحوم امام، ج ۱، خاتمه فى الاعتكاف، القول فى شروطه، م ۱۲ الاحكام الواضحه، فاضل لنكرانى، الاعتكاف، الشرط السادس، ص ۲۶۹ زبده الاحكام، اراكى، الاعتكاف، شروطه، م ۳، ص ۱۵۳ العروه الوثقى، تعليقه مكارم، نوري همدانى، ج ۲، كتاب الاعتكاف، فى شرائط الاعتكاف، م ۳۶ استفتائات جديد، مكارم ج ۲، س ۴۹۰، صص ۱۶۳ و ۱۶۴.

۳- تحرير الوسيله، ج ۱، خاتمه فى الاعتكاف، القول فى شروطه، م ۹، ص ۲۸۱ وسيله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتكاف، م ۱۲۰۳، ص ۳۳۴ هدايه العباد، گلياگانى، ج ۱، شروط الاعتكاف، م ۱۴۱۳، ص ۲۸۰ هدايه العباد، صافى گلياگانى، ج ۱، شروط الاعتكاف، م ۱۴۱۲، ص ۲۳۹ الاحكام الواضحه، فاضل، الاعتكاف، الشرط السادس، ص ۲۶۹ زبده الاحكام، اراكى، الاعتكاف، شروطه، م ۲، ص ۱۵۲ العروه الوثقى، تعليقه

امام، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، شروط الاعتکاف، م ۳۰ هزار و یک مسأله فقهی، ج ۲ ، س ۲۸۳ ، ص ۸۳ منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، سیستانی، وحید، ج ۱ الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط السادس. آیت الله تبریزی، استفتائات جدید، ج ۲ ، س ۶۳۷ ، ص ۱۳۷

ص: ۶۱

۳، ۸، ۲، ۱۲ اداء دین

س: آیا معتکف برای اداء دین می تواند از مسجد خارج گردد یا باید وکیل بگیرد؟

آیت الله مکارم شیرازی: در صورتی که بتواند شخص دیگری را مأمور این کار کند اولویت دارد.

آیت الله صافی گلپایگانی: بلی می تواند و در بعض موارد واجب است.

آیت الله بهجت: معلوم شد لزوم اقتضای بر ضرورت و لذا تا نائب گرفتن مقدور باشد نباید خارج شود.

آیت الله وحید خراسانی: وکیل بگیرد.

آیت الله شبیری زنجانی: با نبودن محذور باید وکیل بگیرد (۱).

آیت الله خامنه ای: اگر محذوری ندارد وکیل بگیرد.

آیت الله سیستانی: اگر می تواند باید وکیل بگیرد.

آیت الله فاضل لنکرانی: می تواند خارج شود و واجب نیست حتماً وکیل بگیرد.

آیت الله حسینی شاهرودی: چنانچه وکیل گرفتن مشکل نباشد، وکیل بگیرد.

آیت الله نوری همدانی: چنانچه ضرورت

۱۱- استفتائات خصوصی کتبی توسط اداره پاسخ گویی به مسائل دینی آستان قدس

رضوی، س ۱۱

ص: ۶۲

داشته باشد، اشکال ندارد (۱).

مسأله: آیات عظام خوئی، اراکی، گلپایگانی، مرحوم امام، مکارم شیرازی، سیستانی، تبریزی، فاضل لنکرانی، بهجت، نوری همدانی: اگر بر معتکف خروج از محلّ اعتکاف واجب باشد مثل اداء دینی که بر عهده او واجب است یا انجام واجب دیگری که این اداء دین یا انجام واجب متوقف بر خروج است و لکن او خلاف وظیفه رفتار نموده و خارج نشود گنهکار است ولی اعتکافش باطل نمی شود (۲).

۳، ۲، ۸، ۳ نماز جماعت:

آیات عظام مرحوم امام سیستانی نوری همدانی:

خروج برای نماز جماعت مشکل است مگر در مگه مکرمه.

آیات عظام گلپایگانی صافی گلپایگانی:

خروج برای نماز جماعت مشکل است بلکه در خارج از محلّ اعتکاف نماز نخواند، اگرچه حکم خروجش برای حاجتی بوده است که به سبب آن خروج جایز بوده است، مگر در مگه مکرمه.

آیت الله فاضل لنکرانی: خروج محلّ اشکال است حتّی در مگه.

آیت الله مکارم شیرازی: جائز نیست.

۱- استفتاء خصوصی کتبی

۲- العروه الوثقی، تعلیقه آیات عظام مرحوم امام، اراکی، گلپایگانی، مکارم، خویی، سیستانی، فاضل، نوری همدانی، ج ۲ کتاب الاعتکاف، فی شرائط الاعتکاف، م ۳۴ هزار یک مسأله فقهی، ج ۲، س ۲۸۳، ص ۸۳ تنقیح مبانی العروه تبریزی، کتاب الصوم، شروط الاعتکاف، م ۳۴ ص ۲۵۸ استفتائات بهجت، ج ۲ س ۳۱۵۰ ص ۴۴۵ و ۴۴۶

ص: ۶۳

آیات عظام اراکی، خوئی: می تواند.

آیت الله تبریزی: معتکف نمی تواند برای نماز جماعت از محلّ اعتکاف خارج شود بلکه در خارج از محلّ اعتکاف نماز نخواند، مگر در مکه مکرمه (۱).

آیت الله بهجت: فی الجملة می تواند (۲).

۳، ۸، ۲، ۴ تشیع جنازه و عیادت مریض:

آیات عظام اراکی، گلپایگانی، خوئی، تبریزی، وحید خراسانی، سیستانی، فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی، صافی گلپایگانی، بهجت: خروج معتکف برای تشیع جنازه یا عیادت مریض جائز است.

آیات عظام مرحوم امام، نوری همدانی:

در صورتی که میت یا مریض یک نحو وابستگی به معتکف داشته باشد به طوری که شرکت در تشییع جنازه یا عیادت کردن از او، از ضرورت های عرفی حساب آید جایز است (۳).

۱- تحریر الوسیله ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی شروطه، م ۹ ص ۲۸۱ زبده الاحکام اراکی، الاعتکاف، شروطه، م ۲ ص ۱۵۲ هدایه العباد گلپایگانی، ج اشروط الاعتکاف، م ۱۴۱۳ ص ۲۸۰ هدایه العباد صافی ج اشروط الاعتکاف، م ۱۴۱۲ ص ۲۳۹ العروه الوثقی تعلیقه فاضل، مکارم، خویی، سیستانی، نوری همدانی، شرائط الاعتکاف، م ۳۰ منهاج الصالحین سیستانی، ج ۱ الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط السادس ص ۳۴۴ هزار و یک مسأله فقهی، ج ۲ ص ۲۷۷ ص ۸۲ تنقیح مبانی العروه تبریزی، شروط الاعتکاف، م ۳۰ پاورقی ۱ ص ۲۵۴

۲- استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۵.

۳- هدایه العباد، گلپایگانی، ج اشروط الاعتکاف، م ۱۴۱۳. هدایه العباد، صافی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۱۲. منهاج الصالحین، خوئی، سیستانی، تبریزی، وحید، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط السادس. تعلیقه العروه الوثقی مکارم، نوری همدانی، ج ۲، شروط الاعتکاف، م ۳۰، استفتائات جدید، مکارم، ج ۲، ص ۱۶۴. هزار و یک مسئله فقهی، ج ۲، ص ۲۷۸، ص ۸۲. وسیله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، م ۱۲۰۳، ص ۳۳۴ الاحکام الواضحه، فاضل، الاعتکاف، الشرط السادس، ص ۲۶۹ زبده الاحکام اراکی، الاعتکاف، شروطه، م ۲، ص ۱۵۲ تحریر الوسیله، مرحوم امام، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی شروطه، م ۹

ص: ۶۴

چنانچه نماز جمعه در بیرون از محل اعتکاف برگزار شود:

آیات عظام گلپایگانی، صافی گلپایگانی، بهجت، فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی، سیستانی:

معتکف می تواند برای شرکت در نماز جمعه از محل اعتکاف خارج گردد ولی خروج او باید به مقدار لازم باشد (۱).

آیت الله شبیری زنجانی:

اگر عرفاً و یا شرعاً ضرورتی نباشد، به احتیاط واجب نمی تواند خارج شود (۲).

آیت الله تبریزی:

معتکف نمی تواند برای شرکت در نماز جمعه از محل اعتکاف خارج گردد (۳).

آیت الله نوری همدانی:

نمی تواند مگر اینکه حضورش ضرورت داشته باشد (۴).

۱- هدایه العباد گلپایگانی ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۳ هدایه العباد، صافی، ج ۱،

الاعتکاف، م ۱۴۱۲ وسیله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، م ۱۲۰۳،

ص ۳۳۴ استفتائات، بهجت، ج ۲، ص ۴۴۵. الاحکام الواضحه، فاضل، الاعتکاف، الشرط

السادس، ص ۲۶۹ جامع المسائل، ج ۱، ص ۱۶۰ تعلیقه العروه، الوثقی سیستانی، مکارم،

ج ۲، کتاب الاعتکاف، شرائط الصحه، م ۳۰ اعتکاف عبادتی کامل، ص ۸۴.

۲- استفتائات خصوصی کتبی توسط اداره پاسخ گویی به مسائل دینی آستان قدس

رضوی، س ۳

- ۳- استفتائات جدید، ج ۲، س ۶۳۶، ص ۱۳۷ و تنقیح مبانی العروه تبریزی، کتاب الصوم، شروط الاعتکاف، م ۳۰، پاورقی ۱، صص ۲۵۳ و ۲۵۴
- ۴- هزار یک مسأله فقهی، ج ۲، س ۲۸۶، صص ۸۳ و ۸۴

ص: ۶۵

۳، ۸، ۲، ۱۶ استقبال و تودیع مؤمن

آیات عظام خویی و وحید و سیستانی:

اشکال دارد (۱).

آیت الله تبریزی:

جایز نیست (۲).

آیات عظام گلپایگانی و صافی و بهجت:

جایز است (۳).

۳، ۸، ۲، ۷ خروج برای وضو و غسل مستحبی

س: آیا در هنگام اعتکاف برای غسل های مستحبی مثل غسل عمل امّ داوود یا غسل جمعه یا وضوء مستحبی می تواند از مسجد خارج بشود؟

آیت الله فاضل لنکرانی:

مانعی ندارد.

آیت الله صافی گلپایگانی:

بلی می تواند.

آیت الله وحید خراسانی:

خیر.

آیت الله بهجت:

می تواند با اقتصار بر اقل.

آیت الله شبیری زنجانی:

در فرض ضرورت شرعی و عرفی می تواند از مسجد خارج شود.

۱- اخویی و وحید، منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۳۰۹؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۳۳۴.

۲- استفتائات جدید، ج ۲، ص ۶۵۸.

۳- گلپایگانی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۱۳؛ صافی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۱۲ بهجت، وسیله النجاه، ص ۳۳۵.

ص: ۶۶

آیت الله مکارم شیرازی:

برای وضو و غسل مستحبی و مانند آن اشکالی ندارد (۱) و (۲).

آیت الله تبریزی:

خارج شدن برای وضو و غسل مستحبی و مسواک زدن جایز نیست (۳).

سوال: خارج شدن از محلّ اعتکاف برای وضوی نماز مستحبّی (که وضو شرط صحّت آن است) یا قرائت قرآن (که وضو شرط کمال آن است) چه حکمی دارد؟
آیت الله خامنه ای:

اگر امکان وضو گرفتن در داخل مسجد نباشد، مانع ندارد لکن خروج به مقدار ضرورت و نیاز باشد.

آیت الله مکارم شیرازی:

در صورتی که امکان وضو گرفتن در مسجد نباشد، مانعی ندارد.

آیت الله حسینی شاهرودی:

چنانچه در مسجد ممکن نباشد، می تواند برای وضو گرفتن بیرون رود.

آیت الله فاضل لنکرانی:

خروج از مسجد برای وضو گرفتن چه وضو مستحب باشد و چه واجب، در صورتی که در مسجد امکان وضو گرفتن نباشد، مانعی ندارد و

۱- استفتائات خصوصی کتبی توسط اداره پاسخ گویی به مسائل دینی آستان قدس

رضوی، س ۳

۲- استفتائات جدید، مکارم شیرازی، ج ۲، س ۴۹۶، ص ۱۶۵

۳- استفتائات جدید، ج ۲، س ۶۳۶، ص ۱۳۷ و استفتائات جدید، ج ۱، س ۷۲۸، ص ۱۵۲

ص: ۶۷

سیره متشرّعه بر این بوده است.

آیت الله بهجت:

خارج شدن برای وضوی مستحبّی جایز است.

آیت الله سیستانی:

اشکال دارد (۱).

سوال: در صورتی که شرایط برای وضو گرفتن در خود مسجد فراهم باشد، آیا معتکف می تواند به خارج از مسجد برای وضو گرفتن برود؟

(مراجع عظام): در فرض مرقوم نمی تواند (۲).

۳، ۸، ۲، ۸ شرکت در درس

س: آیا معتکف برای شرکت در دروس دبیرستان یا دانشگاه یا حوزه می تواند از محلّ اعتکاف خارج گردد؟

آیت الله خامنه ای: در غیر موارد ضرورت عرفی نمی تواند و در مواردی که ضرورت عرفی دارد، خروج نباید به حدّی باشد که صورت اعتکاف محو شود.

آیت الله مکارم شیرازی:

جایز نیست مگر اینکه ضرورت مهمّی داشته باشد.

آیت الله صافی گلپایگانی:

نمی تواند.

آیت الله وحید خراسانی:

نمی تواند مگر ضرورت عرفیه باشد.

۱- استفتاء خصوصی کتبی

۲- استفتاء خصوصی کتبی

ص: ۶۸

آیت الله فاضل لنکرانی:

خیر.

آیت الله شبیری زنجانی:

معیار در جواز خروج، ضرورت شرعی و یا عرفی است و تعیین مصداق ضرورت عرفی از شأن فقیه خارج است و بر فرض تعیین، برای مقلد حجّت نیست (۱).

آیت الله حسینی شاهرودی:

در غیر موارد ضروری موجب بطلان است (۲).

سوال: آیا برای معتکف جایز است خروج از مسجد برای شرکت در درسهای حوزه؟ (۳)

آیت الله اراکی:

بعید نیست شرکت در درس از موارد حاجت عرفیه و ضرورت عرفیه باشد و خروج برای آن به مقدار ضرورت، جائز است.

آیت الله بهجت:

اشکال ندارد؛ ولی به حدی نرسد که صورت اعتکاف محو شود.

آیات عظام تبریزی، نوری همدانی:

جایز نیست.

۱- استفتائات خصوصی کتبی توسط اداره پاسخ گویی به مسائل دینی آستان قدس رضوی، س ۸، جامع الاحکام، ج ۱، س ۵۱۵، ص ۱۴۴، پاسخ به سیصد مسأله موجود در سایت آیت الله صافی

۲- آیت الله حسینی شاهرودی: استفتاء خصوصی کتبی

۳- آیت الله اراکی: استفتائات، اعتکاف، س ۲، ص ۵۹، آیت الله بهجت، استفتائات،

ج ۲، ص ۴۴۵. هزار و یک مسأله فقهی، نوری همدانی، ج ۲، س ۲۷۶، ص ۸۲ و

استفتائات جدید تبریزی، ج ۲، س ۶۴۵، ص ۱۳۸.

ص: ۶۹

۳، ۲، ۸، ۹ شرکت در امتحان

(۱) آیت الله مکارم:

شرکت در امتحان در صورت ضرورت اشکال ندارد؛ ولی در اولین فرصت به محل اعتکاف بازگردد.

آیت الله وحید:

خروج از محل اعتکاف برای امتحان مهم، ضرورت عرفیه به حساب آمده و مانعی ندارد.

آیت الله اراکی:

در صورتی که وقت امتحان منحصر باشد و وقت دیگری نداشته باشد خروج مانعی ندارد به شرط آنکه اقتضای آنکه به اقل مسافت، و اقرب طرق، و اقل ازمنه امکان، به طوری که بیش از مقدار ضرورت، خارج مسجد مکث نکند و زیر سقف ننشیند و راه نرود حتی الامکان و پس از قضای ضرورت فوراً برگردد.

س: آیا معتکف برای شرکت در امتحانات دبیرستان یا دانشگاه یا حوزه می تواند از محل اعتکاف خارج شود؟

آیت الله سیستانی:

چنانچه ضرورت عرفی باشد می تواند ولی نباید مدّت خروجش طولانی گردد، به گونه ای که صورت اعتکاف از بین برود

۱۱- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۱۱۶ تا ۱۲۰. استفتائات آیت الله وحید، موجود در سایت معظم له به نشانی www.vahid-khorasani.i، آیت الله اراکی: استفتائات، اعتکاف، س ۳ ص ۵۹. آیت الله سیستانی: استفتاء خصوصی کتبی، تذکر: معظم له در تعیین حدود عرفی مقدار خروج فرموده اند: خروج برای حدود یک ساعت برای ضرورت عرفی اشکال ندارد و بیش از آن محل اشکال می باشد و چنانچه زمان خروج بسیار طولانی گردد که صورت اعتکاف به هم بخورد، اعتکاف باطل می شود.

پرسش: الف. آیا معتکف می تواند برای شرکت در جلسه امتحان (به مدت طولانی یا کوتاه) از مسجد خارج شود؟

ب. در صورت جواز تا چه مقدار می تواند در جلسه امتحان بماند؟

آیت الله صافی:

جواز در صورتی که زمان کوتاه باشد بعید نیست.

آیت الله مکارم:

الف و ب. در مورد امتحانات سرنوشت ساز مجاز است، البته به طوری که صورت اعتکاف به هم نخورد، مثلاً حدود یکی دو ساعت و بیشتر نباشد.

آیت الله سیستانی:

الف و ب. اگر امتحان ضروری باشد و به مقدار یک ساعت باشد اشکال ندارد ولی بیشتر از آن به احتیاط واجب جایز نیست.

آیت الله شبیری زنجانی:

الف و ب. اگر شرکت در جلسه امتحان برایش لازم و ضروری است، می تواند از مسجد خارج شود ولی در صورتی که توقفش بیرون مسجد زیاد طول بکشد به حدی که صورت اعتکاف به هم بخورد، اعتکاف خود به خود باطل می شود.

آیت الله وحید:

الف. خروج از محل اعتکاف برای امتحانات مهم (مثل امتحان پایان ترم) ضرورت عرفیه به حساب می آید و مانعی ندارد.

ب. به مقداری که ضرورت دارد اکتفاء نماید و

ص: ۷۱

نباید بیشتر از زمانی که برای انجام امتحان لازم است خارج مسجد بماند و بنا بر احتیاط واجب از نزدیکترین راه به مسجد برگردد و در بیرون مسجد ننشیند و اگر اضطرار به نشستن پیدا کرد در صورت امکان در سایه ننشیند؟

سوال: خروج از اعتکاف جهت کار اداری از ساعت هشت صبح الی دو عصر یا جهت شرکت در امتحاناتی که چند ساعت طول می کشد و امثال آن چه صورت دارد؟ (۱)

آیت الله خامنه ای:

خروج از مسجد در حال اعتکاف، اگر ضرورت شرعی یا عقلی یا عرفی در بین نباشد جایز نیست.

آیت الله فاضل لنکرانی:

جایز نیست.

آیت الله سیستانی:

اعتکاف صحیح نیست.

آیت الله بهجت:

از حدود اعتکاف خارج است و فقط در حال اضطرار جایز است بعضی از امور.

آیت الله صافی گلپایگانی:

جایز نیست.

آیت الله مکارم شیرازی:

جایز نیست جز در موارد ضرورت و به مقدار ضرورت.

آیت الله تبریزی:

با خروج از محل اعتکاف، اعتکاف باطل می شود.

۱- مسائل جدید، ج ۵، ص ۱۳۹

ص: ۷۲

۱۰، ۲، ۸، ۳. وسایل مورد احتیاج

سوال: خروج معتکف از مسجد برای آوردن وسایل مورد احتیاجش چه حکمی دارد، در فرضی که می تواند فرد غیر معتکفی را برای آوردن آن وسایل مأمور نماید؟ (۱)

آیت الله خامنه ای:

اگر مأمور کردن دیگران محذوری ندارد، خارج نشود.

آیت الله مکارم شیرازی:

در فرض سؤال جایز نیست.

آیت الله صافی گلپایگانی:

اگر ارجاع به غیر به طور متعارف ممکن باشد خود معتکف خارج نشود.

آیت الله وحید خراسانی:

نمی تواند.

آیت الله بهجت:

معلوم شد لزوم اقتصار بر مقدار ضرورت، لذا تا نائب گرفتن مقدور باشد نباید خارج شود.

آیت الله فاضل لنکرانی:

جایز نیست.

آیت الله شبیری زنجانی:

اگر محذوری در امر دیگری نباشد خروج از مسجد جائز نیست.

آیت الله سیستانی:

در صورت امکان توسل به غیر، خودش نمی تواند برای آوردن وسایل از مسجد خارج شود.

۱۱- استفتائات خصوصی کتبی توسط اداره پاسخ گویی به مسائل دینی آستان قدس رضوی، س ۱۰، آیت الله حسینی شاهرودی: استفتاء خصوصی کتبی.

ص: ۷۳

آیت الله حسینی شاهرودی:

در فرض مذکور خارج نشود.

سؤال: خروج معتکف از مسجد برای تهیه غذا و شستن لباس ها و ظروف خود چه

حکمی دارد و اگر شخص غیر معتکفی این کارها را برای او بکند چگونه؟ (۱)

آیت الله نوری همدانی:

اگر ضرورت ندارد و فردی هست که این کارها را انجام دهد جایز نیست.

آیت الله تبریزی:

چنانچه بتواند کسی را برای این کارها بگمارد، خودش نمی تواند از مسجد خارج شود و آنها را انجام دهد، و در غیر این صورت، به مقدار ضرورت می تواند از مسجد خارج شود و بعد از انجام کار به مسجد برگردد.

آیت الله صافی گلپایگانی:

خروج برای ضرورات عرفی و شرعی مانعی ندارد.

آیت الله مکارم:

تهیه غذا و شستن ظرف ها اگر ضرورت ندارد و فردی هست که این کارها را انجام دهد، جایز نیست.

حکم خروج بعضی از اعضای بدن از مسجد در حال اعتکاف:

مسأله: آیات عظام مرحوم امام، خوئی، اراکی،

۱- هزار و یک مسأله فقهی، ج ۲، س ۲۷۹، ص ۸۲، آیت الله مکارم: استفتائات جدید، ج ۲، سؤال ۲۷۹. آیت الله تبریزی، استفتائات جدید، ج ۲، س ۶۵۹، ص ۱۳۸، آیت الله صافی گلپایگانی، استفتائات پیرامون اعتکاف، س ۶۰، صص ۴۴ و ۴۵

ص: ۷۴

گلپایگانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی، فاضل لنکرانی، سیستانی:

خروج بعضی از اجزاء بدن معتکف مانند دست یا سر و مانند اینها از مسجد اشکال ندارد (۱).

۱- ازبده الاحکام اراکی، الاعتکاف، شروطه، الشرط السابع، ص ۱۵۲. تعلیقه العروه الوثقی، آیات عظام مرحوم امام، گلپایگانی، فاضل، مکارم، سیستانی، خویی، نوری همدانی، ج ۲، فی شرائط الاعتکاف، الشرط الثامن، ص ۷۹.

ص: ۷۵

فصل چهارم: مسائل شروط اعتکاف

اشاره

ص: ۷۶

ص: ۷۷

۴، ارتداد

اگر معتکف در اثنای اعتکاف مرتد شود، اعتکافش باطل است، هر چند توبه کند؛ حکم بطلان اعتکاف در روز بنابر فتوی و در شب، بنابر احتیاط واجب می باشد (صاحب عروه (۱))

مرحوم امام و آیات عظام خوئی، گلپایگانی، مکارم، نوری همدانی:

اظهر و اقوی بین شب و روز در این مسئله تفاوتی نیست.

آیت الله مکارم در ادامه می فرمایند:

برای اینکه اعتکاف عبادتی شبانه روزی است و عبادت از کافر صحیح نیست.

آیات عظام سیستانی، فاضل

مانند نظر مرحوم صاحب عروه می باشد (۲).

آیت الله تبریزی:

اعتکافش باطل است (۳).

۲,۴ عدول از نیت

عدول از نیت اعتکاف جایز نیست؛ هر چند هر دو مستحب یا واجب باشد. همچنین تغییر نیت اعتکافی که به نیابت از سوی فلان میّت صورت گرفته، به میّت دیگر یا به انسان زنده جایز نیست؛ همان گونه که تغییر اعتکاف به نیابت از دیگری به اعتکاف برای خویشان یا بالعکس جایز نمی باشد. (مراجع عظام (۴))

- ۲- تعلیقه العروه الوثقی، ج ۲، فی شروط الاعتکاف، م ۱
 ۳- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۵، س ۷۴۸.
 ۴- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۹ م ۲؛ استفتائات جدید، ص ۱۵۵، س ۷۴۹.

ص: ۷۸

آیت الله مکارم:

بنابراین کسی که دو اعتکاف بر اثر نذر و قسم بر او واجب شده و اکنون به نیت انجام اعتکاف نذری معتکف گردیده، نمی تواند نیت خود را به اعتکاف دیگر تغییر دهد؛ همان گونه که تغییر اعتکاف استیجاری به اعتکاف برای خویشتن یا بالعکس جایز نمی باشد (۱).

۳،۴ نیابت از اکثر

در یک اعتکاف، نیابت از چند نفر جایز نیست. آری به عنوان اهدای ثواب اشکالی ندارد. بنابراین صحیح است ثواب اعتکاف را به تعدادی از افراد زنده یا عدّه ای از اموات یا تعدادی از زنده ها و مردگان اهدا کند (مراجع عظام (۲)).

۴،۴ نوع روزه اعتکاف

روزه لازم نیست مخصوص اعتکاف باشد، بلکه با هر روزه ای اعتکاف تحقق می یابد. بنابراین جایز است اعتکاف با روزه استیجاری یا روزه واجب به جهت نذر و مانند آن حتی اگر نذر اعتکاف کرده باشد که بدین سبب اعتکاف واجب گردیده، می تواند روزه استیجاری بگیرد؛ (۱) زیرا بر معتکف، روزه واجب است؛ خواه برای اعتکاف باشد یا برای غیراعتکاف. بلکه حتی در نذر اعتکاف می تواند روزه مستحبی بگیرد که

۱- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۷۳، م ۱۵

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۹، م ۳

ص: ۷۹

قطع آن جایز است. پس اگر روزه را قطع نکرد، اعتکافش تمام است و اگر روزه را قطع کرد، اعتکاف نیز قطع شده و باید از اول شروع کند (مشهور (۱)).

مشهور عبارتند از: مرحوم امام و آیات عظام خامنه‌ای، اراکی، گلپایگانی، صافی، خوئی، تبریزی، سیستانی، نوری همدانی

(۱) آیت الله اراکی: اگر نذر مطلق باشد، اما در نذر معین نمی تواند روزه استیجاری بگیرد.

آیت الله بهجت: احتیاط مستحب آن است که هرگاه اعتکاف از غیر باشد، روزه از طرف کسی باشد که اعتکاف از طرف اوست (۲).

آیت الله فاضل لنکرانی: روزه برای دیگری خواه استیجاری باشد یا توسط ولی گرفته شود یا تبرعی باشد، اگر اعتکاف برای همان کسی که برایش روزه می گیرد نیست، بنابر احتیاط واجب کفایت نمی کند، چه اعتکاف را برای خودش نیت کند یا برای شخص دیگری، اما اگر روزه نیز به نیابت کسی باشد که اعتکاف به نیابت او است اشکال ندارد (۳).

آیت الله مکارم شیرازی: هر نوع روزه ای کفایت می کند ولی روزه استیجاری بنابر احتیاط واجب کافی نیست (۴).

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۹، م ۴؛ حواشی العروه الوثقی؛ تبریزی، استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۵؛ صافی، جواب به سیصد مسأله، ج ۱، موجود در سایت؛ رهبری، مجموعه استفتائات موجود در سایت.

۲- بهجت، وسیله النجاه، ج ۱، ص ۲۳۱، م ۱۱۹۰، شرایط صحت اعتکاف، شرط سوم

۳- تعلیقه ایشان بر عروه الوثقی

۴- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۷۴، م ۱۹؛ مکارم، استفتائات، ج ۲، ص ۱۶۲، س ۴۸۱.

ص: ۸۰

۴،۵ قطع اعتکاف

قطع کردن اعتکاف مستحبی در دو روز اول جایز است؛ ولی با تمام شدن دو روز اول، روز سوم واجب می شود (۱) و اعتکاف نذری اگر نذر معین باشد، قطع آن جایز نیست؛ و گرنه جایز می باشد (مراجع عظام (۲)).

۴،۶ نذر اعتکاف

۴،۶،۱ قصد روزه دیگر در نذر اعتکاف معین

هرگاه نذر کند که در روزهای معینی (مثلاً سه روز اول ماه شعبان) معتکف شود و روزه نذری یا روزه استیجاری نیز بر عهده داشته باشد، می تواند چنین روزه هایی را به هنگام اعتکاف نذری به جا آورد، تا هم نذر اعتکاف را انجام داده باشد و هم روزه های واجب را. البته اگر به هنگام نذر اعتکاف، قصدش این باشد که روزه مخصوص اعتکاف بگیرد، نمی تواند قصد روزه دیگری کند (۱) (مشهور (۲)).

(۱) آیت الله گلپایگانی:

در فرض اخیر چنانچه معتکف قصد روزه نذری یا روزه استیجاری کرده بعید نیست که برای اعتکافش مجزی باشد، هر چند به خاطر شکستن نذرش، یعنی ترک روزه به جهت اعتکاف، گناهکار باشد (۴).

۱- تذکر: حکم کسی که در ضمن نیت اعتکاف شرط نموده که بتواند اعتکاف را حتی در روز سوم رها نماید بعداً خواهد آمد.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۹، م ۵

۳- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۹، م ۶

۴- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۶.

ص: ۸۱

مرحوم امام و آیت الله بهجت:

اگر اعتکاف در روزهای معینی را نذر کند و روزه نذری هم داشته باشد، جایز است برای وفای به هر دو نذر، روزه نذری را در اعتکاف نذری بگیرد، و اعتکاف نذری یا استیجاری در ماه رمضان نیز صحیح است (امام: اگر نذر یا استیجار انصراف از ماه مبارک رمضان نداشته باشد (۱)).

در مسأله چهارم، فتاوی بعضی دیگر از مراجع در این خصوص گذشت؛ مثل آیت الله اراکی که فرمودند در نذر معین اعتکاف، نمی توان روزه استیجاری گرفت یا آیت الله فاضل که احتیاط واجب داشتند.

پرسش: اگر نذر کند در ایام معینی معتکف شود و در اعتکاف روزه هم بگیرد، آیا می تواند روزه واجب به نذر دیگر یا اجاره را بگیرد؟

آیت الله تبریزی:

مانعی ندارد (۲).

۲،۶،۴ نذر کمتر از سه روز

چنانچه نذر کند یک یا دو روز معتکف شود نه بیشتر، نذرش باطل است؛ (۱) ولی اگر قید «نه بیشتر» را ذکر نکند، نذرش صحیح است و باید آن را تا سه روز کامل کند (مشهور (۳)).

۱- روح الله خمینی، تحریر الوسیله ج ۱ ص ۳۰۵، کتاب الصوم، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی شروطه، الثالث. وسیله النجاه، شرایط صحّت اعتکاف، شرط الثالث.

۲- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۵، س ۷۵۳.

۳- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۷۹، م ۷.

ص: ۸۲

(۱) آیات عظام خویی، سیستانی:

این در صورتی است که قصد اعتکاف اصطلاحی و معهود را داشته باشد؛ و گرنه اگر معنای لغوی اعتکاف را قصد کرده، صحیح است.

آیت الله بهجت:

چنانچه نذر کند یک یا دو روز معتکف شود نه بیشتر، و قصدش اعتکاف به معنای لغوی آن نباشد، بلکه قصدش اعتکاف در اصطلاح متشرّعه باشد، نذرش باطل است.

ولی اگر قید عدم زیادی را ذکر نکرده باشد، اعتکافش صحیح است و واجب است آن را تا سه روز کامل کند (۱).

تذکر: در ذیل شرط پنجم (شرط زمانی اعتکاف)، به این مسأله نیز اشاره شده است.

۳،۶،۴ مصادف شدن روز سوم اعتکاف با عید

اگر نذر کند سه روز معین یا بیشتر معتکف گردد، مثل اینکه نذر کند روز ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ ماه مبارک رمضان را معتکف شود، سپس روز سوم مصادف با عید فطر گردد، مثل اینکه ماه رمضان در فرض مثال فوق، ۲۹ روز شود، (۱) چنین نذری از اصل باطل است و قضا هم ندارد؛ زیرا نذر از ابتدا منعقد نشده است؛ هر چند قضای آن مطابق احتیاط است (مشهور (۲)).

۱- وسیله النجاه، ج ۱ ص ۳۳۳، م ۱۱۹۸.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰، م ۸.

ص: ۸۳

(۱) امام خمینی:

و همچنین اگر اعتکاف چهار روز یا بیشتر را نذر کند و روز چهارم مثلاً مصادف با عید گردد، در اینجا نذرش باطل است؛ هر چند احتیاط آن است که ماسوای روز عید را از روزهای قبل از عید، بلکه حتی روز یا روزهای بعد از عید را هم معتکف شود، به خصوص اگر تعداد روزها سه روز یا بیشتر باشد. و اگر بازگشت نذرش به دو اعتکاف باشد و اتفاقاً روز سوم عید گردد، واجب است بعد از روز عید معتکف گردد و اگر روز چهارم عید گردد، واجب است قبلش معتکف باشد (۱).

آیت الله تبریزی:

پرسش: کسی نذر کرده ده روز آخر ماه مبارک رمضان را اعتکاف کند. اتفاقاً روز دهم عید فطر اعلام شده است. آیا قضای آن دوباره لازم می آید یا خیر؟

پاسخ: قضای آن روز لازم نیست (۲).

پرسش: اگر سه روز یا بیشتر از سه روز معین را برای اعتکاف نذر کند و ناگهان روز سوم با عید تلاقی کند، اعتکافش چه حکمی دارد؟

پاسخ: نذرش باطل است (۳).

۴،۶،۴ معلق کردن نذر اعتکاف

اگر کسی نذر کند روز آمدن زید معتکف شود، نذرش باطل می باشد؛ (۱) مگر بدانند (۲) آمدن زید قبل از طلوع فجر است. و اگر نذر کند روز دوم

۱- حاشیه العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰.

۲- استفتائات جدید، ج ۲، ص ۱۴۱، س ۶۶۸.

۳- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۶، سؤال ۷۵۴.

ص: ۸۴

آمدن زید معتکف شود، نذرش صحیح است و واجب است دو روز دیگر هم ضمیمه نماید (صاحب عروه (۱)).

(۱) امام خمینی:

بنابر احتیاط، باطل است که این، نشئت گرفته از صحت اعتکاف سه روز تلفیقی است. و احتیاط این است که اگر کسی این گونه نذر کرد، روزی که احتمال دارد از باب مقدمه روزه بگیرد و از زمان آمدن معتکف بشود، پس اگر در بین روز آمد، رجاء معتکف بشود و سه روز را تلفیقاً کامل نماید (۲).

آیت الله خوئی:

نذر صحیح می باشد و واجب است از طلوع فجر معتکف بشود، اگر می داند زید در اثنای روز می آید؛ و الا از زمان آمدن زید معتکف بشود و سه روز دیگر به آن ضمیمه کند. البته در همین صورت (نمی داند زید چه موقع می آید)، اگر قصدش اعتکاف از طلوع فجر باشد، نذرش باطل است (۳).

(۲) آیت الله گلپایگانی:

یا خبر گرفتن برایش ممکن باشد که در این صورت، واجب می شود و اگر نذر کرد از زمان آمدن زید معتکف شود و آن روز هم روزه بود، صحیح است و واجب است که سه روز دیگر را ضمیمه نماید، چون اعتکاف تلفیقی اشکال دارد (۴).

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰. م ۹

۲- حاشیه العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰.

۳- حاشیه العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰.

۴- حاشیه العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰.

همچنین است حکم بنابر احتیاط واجب اگر خبر گرفتن برایش ممکن باشد و در این صورت وفای به نذر (هر چند به طریق احتیاط) لازم است (۱).

آیت الله مکارم:

هرگاه نذر کند که روز بازگشت (مثلاً) پدرش از مکه معتکف شود، چنانچه امکان داشته باشد در آن روز احتیاط کند و از طلوع فجر اعتکاف ببندد، نذرش صحیح است. همچنین اگر یقین داشته باشد که مسافرش قبل از طلوع فجر (اذان صبح) باز می گردد. و اگر نذر کند روز پس از ورود مسافرش معتکف شود، بدون شک نذرش صحیح است و باید تا سه روز در حال اعتکاف باشد (۲).

آیت الله تبریزی:

اگر کسی نذر کند روز ورود زید را معتکف شود، نذر او صحیح است و باید روزهایی را که احتمال ورود زید را می دهد، معتکف شود. و در روزی که زید آمد، باید اعتکاف آن روز را تمام کند و دو روز دیگر به آن ضمیمه کند (۳).

۵،۶،۴ نذر اعتکاف بدون شب

اگر کسی نذر کند که روزها را معتکف شود، ولی شب ها را نباشد، نذرش منعقد نمی شود (مراجع عظام (۴)).

۱- تعلیقه العروه الوثقی، ج ۲، اعتکاف م ۷.

۲- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۷۷، م ۲۷؛ مکارم، حاشیه العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۶.

۳- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۶، ص ۷۵۵.

۴- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰، م ۱۰.

ص: ۸۶

۴،۶،۱۶ اعتکاف شب اول در نذر

چنانچه نذر کند سه روز یا بیشتر معتکف شود، لازم نیست شب اول هم در حال اعتکاف باشد؛ (۱) اما اگر نذر کند یک ماه معتکف شود، شب اول که جزء ماه محسوب می شود نیز باید در حال اعتکاف باشد (۲) (مشهور (۱)).

(۱) آیت الله خویی:

داخل بودن شب اول، تابع قصد نادر می باشد و اگر نذرش مطلق بوده، بعید نیست که داخل نباشد؛ هر چند احتیاط مستحب داخل نمودن شب اول است (۲).

(۲) آیت الله مکارم:

این زمانی است که شخص نذرش منصرف به روزهای ماه نباشد؛ بلکه نذر منصرف به خود ماه باشد (۳).

آیت الله سیستانی:

مگر زمانی که مقصود وی در نذرسی روز باشد نه زمان واقع شده بین دو هلال ماه (۴).

پرسش: اگر کسی اعتکاف یک ماه را نذر کند، آیا شب اول هم جزء همان ماه است؟

آیت الله تبریزی:

شب اول هم جزء همان ماه است (۵).

آیت الله بهجت:

بلی، شب اول ماه، جزء ماه است (۶).

- ۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸، م ۱۱
- ۲- حاشیه ایشان بر العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰.
- ۳- حاشیه العروه الوثقی.
- ۴- تعلیقه العروه الوثقی، ج ۲، اعتکاف، م ۱۱
- ۵- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۶، س ۷۵۶
- ۶- استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۸، س ۳۱۵۸

ص: ۸۷

۴، ۶، ۷ نذر یک ماهه اعتکاف

اگر کسی نذر کند که یک ماه معتکف شود، می تواند از اول ماه تا آخر ماه معتکف شود؛ (۱) هر چند ماه ۲۹ روزه باشد؛ اما اگر مرادش مقدار یک ماه بوده است، واجب است ۳۰ روز باشد (مشهور (۱)).

(۱) امام خمینی و آیت الله فاضل

احتیاط آن است که یک روز دیگر را هم ضمیمه کند (۲).

آیت الله بهجت

احتیاط مستحب اضافه کردن یک روز دیگر می باشد (۳).

آیت الله خویی:

واجب است که یک روز دیگر را هم اضافه کند؛ بنابر واجب بودن روز سوم اعتکاف، اگر دو روز قبل را کامل کرده است (۴).

پرسش: اگر اعتکاف یک ماه را نذر کند و ماه ناقص باشد، تکلیف او ساقط می شود یا نه؟

آیت الله تبریزی:

ساقط می شود (۵).

پرسش: کسی نذر کند یک ماه را اعتکاف نماید و ماه ناقص باشد، آیا باید روز سی ام را هم بگیرد یا نه؟

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰، م ۱۲

۲- حاشیه العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰.

۳- بهجت، وسیله النجاه، ج ۱، ص ۳۳۳، مسئله ۱۱۹۹

۴- حاشیه العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۰.

۵- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۶، س ۷۵۷

ص: ۸۸

آیت الله بهجت:

با تمام شدن ماه، وظیفه تمام می شود و اعتکاف روز سی ام از آخر واجب نیست (۱).

۸,۶,۴ متوالی بودن اعتکاف در نذر یک ماهه

اگر اعتکاف یک ماه را نذر کند، واجب است پشت سرهم بیاورد. و اما اگر به مقدار یک ماه را نذر کرده باشد، می تواند به صورت متفرقه، سه روز سه روز آن را به جا آورد. بلکه بعید نیست تفریق روز به روز نیز جایز باشد، (۱) به گونه ای که به هر روز اعتکاف نذری اش، دو روز دیگر اضافه نماید. و این یک قاعده کلی است در تمام مواردی که از اعتکاف چندروزه، تابع و پی در پی بودن استفاده نشود (مشهور (۲)).

(۱) آیت الله گلپایگانی:

یا دو روز دو روز که به هر دو روزی، یک روز دیگر اضافه کند. بنابراین جایز است تفریق به هر نحو ممکن به شرط رعایت اعتکاف روز سوم، هر سه روز (۳).

آیت الله خویی:

این مبتنی بر یکی از دو امر است: یا بنابر اعتبار قصد در وفای به نذر و یا در منذور خصوصیتی باشد که آن خصوصیت در روز اول است، نه دو روز بعدش.

۱- استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۸، س ۳۱۵۹.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۱، م ۱۳.

۳- حاشیه العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۱.

ص: ۸۹

آیت الله سیستانی:

تفریق ذکر شده در صورت مسأله و مانند آن تحقق پیدا نمی کند؛ مگر برای متعلق نذر خصوصیتی باشد که بر غیر روز اول مثلاً منطبق نمی شود، از باب مثال، خود اعتکاف را نذر کرده به گونه ای که روزه اش نیز برای اعتکاف باشد، پس روز اول به همین

عنوان روزه می گیرد و دو روز دیگر را به عنوان روزه استیجاری یا مانند آن روزه می گیرد. و اگر چنین تصور نکنیم، به ناچار متعلق نذر بر تمام سه روز منطبق می شود (۱).

آیت الله فاضل:

به اینکه یک روز اعتکافش، از نذرش باشد و دو روز دیگر مستحبی، یا واجب بدون نذر به آن اضافه کند. لکن احوط، ترک این تفریق است و بر فرض جواز تفریق روز به روز، تفریق دو روز دو روز نیز باید جایز باشد (۲).

آیت الله مکارم:

مسأله اول: هرگاه نذر کند که یک ماه معتکف شود، واجب است یک ماه پشت سرهم معتکف شود. اما اگر نذر کند که قسمتی از ماه، مثلاً نه روز یا پانزده روز، اعتکاف نماید، می تواند به طور پراکنده (سه روز سه روز) معتکف شود، تا آن مقدار که نذر کرده، کامل شود؛ مشروط بر اینکه نذرش انصراف به روزهای پی در پی نداشته باشد که در این صورت نیز باید اعتکافش پی در پی باشد (۳).

۱- حاشیه ایشان بر العروه الوثقی.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، الاعتکاف م ۱۳

۳- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۷۸. م ۳۱

ص: ۹۰

مسأله دوم: چنانچه نذر کند که یک ماه نامعین یا چندین روز پی در پی غیرمعین معتکف شود، چه قید «پی در پی» را در صیغه نذر آورده باشد یا چنین از نذرش استفاده گردد، و اعتکاف را شروع کند، سپس یک روز یا بیشتر از ایام اعتکاف را باطل کند،

تمام روزهایی که معتکف بوده، باطل می شود؛ هر چند روزهایی که به طور صحیح در حال اعتکاف بوده، سه روز یا بیشتر بوده باشد و باید اعتکاف را با رعایت تتابع و پی در پی بودن از سر بگیرد. و اگر نذرش برای ماه یا روزهای معینی بوده و آن را باطل کرده، باید قضای آن را به صورت پی در پی به جا آورد. حتی اگر اعتکاف نذری معین را در آخرین لحظات باطل کند، به گونه ای که پس از بطلان، هنوز مقداری از زمان اعتکاف باقی مانده باشد، احتیاط آن است که در این صورت نیز قضا کند.

مسأله سوم: هر گاه نذر کند که یک ماه قمری معتکف شود و ماهی که در آن معتکف شده، ۲۹ روز باشد، احتیاط واجب آن است که روز اول ماه بعد را نیز بر آن بیفزاید؛ زیرا همان گونه که قبلاً گذشت، هر گاه دو روز بر اعتکافش اضافه کند، اعتکاف روز سوم نیز واجب می شود (۱).

آیت الله تبریزی:

پرسش: اگر کسی نذر کند به مقدار یک ماه معتکف شود، آیا می تواند اعتکاف های یک روزه به طور متفرق بگیرد؟

پاسخ: در فرض مذکور می تواند ده اعتکاف سه

۱۱- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۷۸. م ۳۲ و ۳۰.

ص: ۹۱

روزه به طور متفرق انجام دهد. و چنانچه نذر کند سی اعتکاف ایجاد کند، باید سی بار یک روزه معتکف شود و به هریک از آن روزها دو روز ضمیمه کند که مجموع ایام

اعتکاف نود روز شود. و اگر نذر کند یک روز تنها را اعتکاف کند، بدون ضمیمه کردن دو روز دیگر اعتکافش باطل است (۱).

۱۹،۶،۴. خلال در نذر اعتکاف متوالی

اگر نذر یک ماهه اعتکاف یا مدت زمانی را به صورت پی در پی داشته باشد، (فرقی نمی کند که این را به صورت شرط لفظی در نذر گفته باشد یا به این نیت، نذر را جاری کرده باشد)، سپس یک روز یا بیشتر اخلال در آن ایجاد کند (به اینکه معتکف نشود یا اعتکافش را باطل کند)، کل نذرش باطل می شود؛ هر چند آنچه گذشته، سه روز یا بیشتر باشد. و باید از ابتدا با رعایت پشت سر هم بودن روزها اعتکافش را انجام دهد.

و اگر نذر روزهای معینی را داشته باشد، سپس در آن، یک روز یا بیشتر اخلال کند، واجب است آن را قضا نماید (۱) و احتیاط آن است (۲) که پی در پی باشد. و اگر مقداری از آن روزهایی که برای نذر معین کرده بود، بعد از باطل کردن آن هنوز باقی باشد، احتیاط آن است که ابتدای قضای نذر را (۲) از همین باقی مانده شروع کند (صاحب عروه (۲)).

۱- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۶، س ۷۵۸

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۱، م ۱۴

آیت الله فاضل:

یعنی قضای مقداری که نذر کرده، به طور کامل.

آیت الله سیستانی:

بنابر احتیاط لازم؛ و اما رعایت دو احتیاط دیگر که در ذیل می آید، لازم نیست.

(۲) آیات عظام گلپایگانی و مکارم:

اقوی این است (مکارم: و مفهوم قضا چنین اقتضایی دارد).

(۳) امام خمینی:

هر چند اقوی عدم وجوب است (۱).

آیت الله بهجت:

هرگاه نذر اعتکاف پیوسته ای را در زمانی داشته باشد، سپس به آن اخلال وارد کند یا عمداً یا به خاطر عذری، وفای به نذر دیگر ممکن نیست و واجب است آن را از سر بگیرد با رعایت پیوستگی آن. اما صحّت نذر در روزهای گذشته، بستگی دارد به اینکه سه روز از اعتکافش را قبل از اخلال انجام داده باشد و داعی و انگیزه او امر فعلی اعتکاف باشد که گمان می کرده این امر فعلی ناشی از نذر است و بعد متوجه می شود که این چنین نبوده. اما اگر داعی او مقید به نذریّت باشد، اعتکافش باطل است.

و اگر نذر روزهای معینی را داشته، بنابر اظهر لازم نیست استیناف اعتکاف؛ به سبب اینکه آن

۱- احواشی بر العروه الوثقی، ج ۲، الاعتکاف، م ۱۴

ص: ۹۳

روزها برای روزه معین شده بودند (که فرض آن است که روزه گرفته و اخلاص به اعتکاف است) و آنچه فوت شده، وصف است (معتکف بودن) که تفویت آن موجب کفاره و قضا است؛ و مثل کلی مقید که بر مصادیق خارجی اش منطبق نشود نیست.

و آنچه ذکر کردیم (در قسم دوم یعنی نذر روزه معین)، هنگامی است که اخلاص به پیوستگی اعتکاف موجب کمتر شدن اعتکاف از سه روز نگردد؛ و گرنه تعیین زمان برای اعتکاف منافات با اعتبار سه روزه اعتکاف پیدا نمی کند؛ (یعنی باید رعایت سه روز اعتکاف گردد.) پس با انفصال (سه روز) از ابتدا اعتکافش را شروع می کند، بنابر اظهر؛ یعنی اعتکاف را به گونه ای که پیوستگی در آن رعایت شود، قضا می نماید.

و اگر مقداری از روزهای معین شده در نذر باقی مانده، ابتدای اعتکاف جدید را از آن ها قرار دهد، بنابر احتیاط؛ و در این روزها نیت وظیفه فعلی (مافی الذمه) داشته باشد و در خارج این روزها نیت قضا نماید (۱).

آیت الله تبریزی:

اگر کسی نذر کند روزهای معینی را معتکف باشد و از آن ایام معین تخلف نماید، یک روز یا بیشتر، بنابر احتیاط قضای آن واجب است (۲).

۱- بهجت، جامع المسائل، ج ۲، ص ۴۸، م ۱۳

۲- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۶.

ص: ۹۴

۴، ۶، ۱۰ اخلاص در نذر اعتکاف غیر متوالی

در صورتی که نذر کند چهار روز معتکف شود و پی در پی بودن را شرط نکرده باشد و این مطلب از نحوه نذر وی نیز استفاده نشود، سپس در روز چهارم کاری که اعتکاف را باطل می کند، انجام دهد، باید روز چهارم را قضا کند (۱) و دو روز دیگر بر آن بیفزاید. و بهتر آن است (۲) که روز قضا را اولین روز از این سه روز (در نیت خود) قرار دهد؛ (۳) هر چند مختار است هر روز از این سه روز را نیت قضا کند (مشهور (۱)).

(۱) آیت الله خوئی:

تعبیر به قضا، مسامحی است.

(۲) آیت الله مکارم:

بلکه احوط این است.

(۳) آیت الله سیستانی:

اظهار آن است که اثری در تعیین آن نیست؛ بلکه روزه قضا انطباق قهری بر این سه روز پیدا می کند (۲).

آیت الله تبریزی:

اگر اعتکاف چهار روز را نذر کرد و پیوستگی آن چهار روز را شرط ننماید و روز چهارم را برخلاف نذرش عمل کند و از اعتکاف خارج شود، باید اعتکاف آن روز را به جا آورد و دو روز دیگر به آن ضمیمه کند (۳).

- ۲- العروه الوثقی، ج ۲، حواشی، م ۱۵
 ۳- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۶، س ۷۶۰.

ص: ۹۵

۱،۶،۴ اندر اعتکاف پنج روز

هرگاه نذر کند پنج روز معتکف شود، باید یک روز دیگر بر آن بیفزاید؛ چه پی در پی به جا آورد، یا به شکل نا پیوسته (مراجع عظام (۱)).

۲،۶،۴ ترک نذر معین

اگر نذر کند در زمان معینی (مثلاً یک ماه معین از سال، یا روزهای معینی از ماه خاص) معتکف شود، سپس در آن ایام مخصوص به خاطر فراموشی یا عمدأ و عصیاناً یا بر اثر اضطرار، اعتکاف را ترک کند، قضای آن واجب است. (۱) و اگر تشخیص ماه ها مشکل شود و در نتیجه نتواند ماه مورد نظر را به طور قطعی مشخص کند، به ظن خود عمل می کند (۲) و اگر ظنی نداشت، بین موارد احتمال مخیر است (صاحب عروه (۲)).

(۱) مرحوم امام و آیات عظام خوئی و سیستانی:

بنابر احتیاط (۳).

(۲) امام خمینی:

محل اشکال است و مشکل تر تخیر در فرض عدم ظن است. بلکه اگر حرجی نباشد، احوط جمع بین احتمالات است (۴).

آیت الله خوئی:

بلکه ظاهر وجوب احتیاط است، تا زمانی که

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۱، م ۱۶، بهجت، استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۸، س ۳۱۶۱.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۱، م ۱۷.

۳- حاشیة العروه الوثقی، ج ۲، ص ۱۳۲.

۴- حاشیة العروه الوثقی، ج ۲، ص ۱۳۲.

ص: ۹۶

اعتکاف حرجی شود. و حکم ظنّ در این مسأله حکم شک است (۱).

آیت الله گلپایگانی:

بلکه باید احتیاط کند، مادامی که حرجی نباشد و در فرض حرج، باید عمل به ظن کند. و اگر ظنی نداشت، آخرین زمانی را که احتمال می دهد منذور بر آن منطبق باشد، انتخاب می کند و آن را به قصد مافی الذمه می آورد، بدون قصد ادا یا قضا (۲).

آیت الله سیستانی:

بلکه باید هر ماهی را سی روز حساب کند، مادامی که علم به نقصان به حسب معمول نداشته باشد (۳).

آیت الله فاضل:

بلکه باید احتیاط کند به جمع کردن بین احتمالات، مادامی که مستلزم حرج نشود؛ بدون فرق بین صورت ظن و عدم آن (۴).

آیت الله مکارم:

مگر اینکه احتیاط ممکن باشد و عسر و حرج لازم نیاید؛ که احتیاط واجب آن است مطابق احتیاط عمل کند. و چنانچه به هیچ کدام از ماه‌ها ظن ندارد، بین ماه‌هایی که محتمل است، مخیر است (۵).

آیت الله تبریزی:

اگر زمان معینی را برای اعتکاف نذر کند، ولی

۱- حاشیة العروه الوثقی، ج ۲، ص ۱۳۲.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۲.

۳- حاشیة العروه الوثقی، ج ۲، ص ۱۳۲.

۴- حاشیة العروه الوثقی، ج ۲، ص ۱۳۲.

۵- حاشیة العروه الوثقی؛ اعتکاف عبادتی کامل، م ۳۵.

ص: ۹۷

آن اعتکاف را به جهت فراموشی یا نافرمانی یا زیادی اضطرار ترک کند، بنابر احتیاط، قضای آن را به جا آورد (۱).

۴، ۱۷ احکام مسجد

۴، ۲، ۱ وحدت مسجد

در اعتکاف معتبر است وحدت مسجد. بنابراین اعتکاف در دو مسجد جایز نیست؛ خواه متصل به هم باشند یا جدای از هم. بلی اگر اتصال به گونه ای باشد که یک مسجد به حساب آید، اشکالی ندارد. (مشهور (۲)).

آیت الله بهجت:

وحدت مسجد شرط است، مگر در صورت اتصال زمین آن دو مسجد به یکدیگر که می تواند در هر کدام باشد؛ هر چند در نیت یکی را معین کرده، بنابر اظهر (۳).

آیت الله مکارم:

دلیلی بر لزوم وحدت مسجد در اعتکاف اصلاً نیست؛ بنابراین اعتکاف در دو مسجد متصل به هم صحیح است و این کلام بعضی از اعظام فقها نیز بوده است (۴).

آیت الله تبریزی:

اعتکاف باید در یک مسجد باشد، در دو مسجد مشروع نیست (۵).

۱- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۷.

۲- العروه الوثقی ج ۲، ص ۸۲، م ۱۸.

۳- استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۹، م ۳۱۶۲.

۴- حاشیه العروه الوثقی؛ اعتکاف عبادتی کامل، م ۳۸.

۵- استفتائات جدید، ج ۲، ص ۱۳۹.

ص: ۹۸

۲,۷,۴. حدوث مانع در مسجد

هر گاه در مسجدی معتکف شود، سپس مانعی پیش آید که ادامه اعتکاف در آن مسجد ممکن نباشد، مثل اینکه مسجد خراب شود، یا امنیت خود را از دست بدهد و مانند این ها، اعتکاف باطل می شود. (۱) و اگر اعتکاف واجب بوده، استیناف یا قضای (۲) آن

واجب است، در خود آن مسجد بعد از برطرف شدن مانع یا مسجد دیگر. بنابراین نمی تواند بنا را بر مقداری که معتکف شده، بگذارد و پس از برطرف شدن مانع، آن را ادامه دهد؛ چه در همان مسجد یا مسجد دیگر (مشهور (۱)).

(۱) آیت الله مکارم:

حکم این مسأله از مسأله قبل روشن می شود. در نتیجه اعتکافش باطل نمی شود، بلکه آن را در مسجد جامع دیگری ادامه می دهد (۲).

(۲) آیت الله سیستانی:

بنابر احتیاط (۳).

۳،۷،۴ حکم پشت بام و زیرزمین و مانند آن

اشاره

پشت بام، زیرزمین و محراب مسجد جزء مسجد محسوب می شود؛ (۱) مگر اینکه یقین داشته باشیم واقف، آن ها را جزء مسجد قرار نداده است. قسمت های توسعه یافته مساجد نیز حکم مسجد را دارد، به شرط آنکه جزء

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۲، م ۱۹

۲- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۸۱.

۳- تعلیقه العروه الوثقی؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ص ۳۴۲.

ص: ۹۹

مسجد محسوب گردد (صاحب عروه (۱)).

(۱) آیات عظام مرحوم امام، سیستانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی، گلپایگانی:

پشت بام و سرداب و محراب مساجد جزء مسجد به حساب می آید مگر آنکه بدانیم یا اطمینان پیدا کنیم که آن مکان جزء مسجد نیست، همچنین ملحقات مسجد، اگر به قصد اینکه جزء مسجد باشد به آن افزوده شده یا نشانه و اماره ای بر مسجد بودن آن باشد، حکم مسجد را داراست، مثل مکانی که در اثر توسعه به مسجد افزوده شده و به قصد اینکه جزء مسجد باشد آن را وقف نموده باشند یا اگر قصد واقف معلوم نیست، سیره مسلمانان و اهل مسجد و ظاهر حال عرف بر آن باشد که با آن مکان به عنوان مسجد رفتار نمایند.

در غیر این موارد اماکنی را که شک داریم جزء مسجد است یا نه، مثل حیاط، ایوان؛ راهروها، اتاق خادم و... و از قصد واقف اطلاع نداریم و نشانه ای هم بر جزء مسجد بودن آن نداریم، حکم مسجد را ندارد.

آیات عظام خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، وحید خراسانی، صافی، بهجت، فاضل لنکرانی:

پشت بام و سرداب و محراب مساجد جزء مسجد به حساب می آید مگر آنکه بدانیم یا اطمینان پیدا کنیم که آن مکان جزء مسجد نیست، همچنین ملحقات مسجد، اگر به قصد اینکه جزء مسجد باشد به آن افزوده شده، حکم

- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۲، م ۲۰

ص: ۱۰۰

مسجد را داراست، مثل مکانی که در اثر توسعه به مسجد افزوده شده و به قصد اینکه جزء مسجد باشد آن را وقف نموده باشند.

در غیر این موارد اماکنی را که شک داریم جزء مسجد است یا نه، مثل حیاط، ایوان؛ راهروها، اتاق خادم و ... و از قصد واقف اطلاع نداریم، حکم مسجد را ندارد (۱).

۴، ۷، ۳، ۱ حکم صحن و حیاط مسجد

مرحوم امام و آیات عظام خامنه ای، گلپایگانی، صافی و بهجت:

آنچه به مسجد اضافه می شود، مانند دهلیز (صحن و سرای جدید) و مانند آن، این ها جزء مسجد نیستند؛ مگر علم پیدا شود که جزء مسجد قرار داده شده است (۲).

آیت الله فاضل:

اگر صحن و حیاط مسجد به گونه ای است که در آن نماز می خوانند و صیغه مسجدیت در

۱- تحریر الوسیله مرحوم امام، ج ۱، القول فی شروطه، م ۷، ص ۲۸۰ و کتاب الطهاره، القول فی احکام النجاسات، م ۴، ص ۱۰۸ الاحکام الواضحه فاضل، الاعتکاف، م ۱۱۰۴، ص ۲۶۹ و کتاب الطهاره، م ۲۰۰، ص ۴۴ هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۱، ص ۲۸۰ هدایه العباد، صافی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۰، ص ۲۳۹ و استفتائات پیرامون اعتکاف، س ۵۲، ص ۳۹ و ۴۰ العروه الوثقی تعلیقه مرحوم امام، گلپایگانی، مکارم، سیستانی، نوری همدانی، خویی، فاضل، شیرازی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، شروط الاعتکاف، م ۲۰ و م ۲۳ و العروه الوثقی، ج ۱، کتاب الطهاره، فی احکام النجاسه، م ۱۶ منهاج الصالحین، خوئی، سیستانی، تبریزی، وحید، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، م ۱۰۷۱ و غسل الجنابه، م ۱۸۰ وسیله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، م ۱۲۰۱، ص ۳۳۴ مجموعه استفتائات مقام معظم رهبری آیت الله خامنه ای در سایت ایشان:

۲- امام خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۹۰؛ گلپایگانی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۱۰؛ صافی، هدایه العباد، م ۱۴۱۱؛ بهجت، وسیله النجاه، ص ۳۳۵؛ مجموعه استفتائات رهبری در سایت ایشان.

ص: ۱۰۱

آن خوانده اند، مثل مسجد امام حسن عسکری علیه السلام در قم، می توان در آن توقف کرد؛ وگرنه نباید توقف کرد (۱).

آیت الله بهجت:

در حال اعتکاف، نزول به سرداب (زیرزمین) مسجد و رفتن به بام مسجد جایز است؛ ولی مقدار اضافی اگر جزئییش مشکوک باشد، رفتن به آنجا جایز نیست (۲).

آیت الله تبریزی:

چنانچه جزء مسجد نباشد، نمی شود (۳).

۴,۷,۴. نیت مکان خاصی از مسجد برای اعتکاف

هرگاه مکان خاصی از مسجد را به عنوان محلّ اعتکافش تعیین کند، متعیّن نمی شود و چنین قصدی بی اثر است؛ (۱) یعنی لازم نیست در طول اعتکاف فقط در همان مکان باشد (مراجع عظام (۴)).

(۱) امام خمینی:

حتی اگر معین کند پشت بام یا طبقه بالا، نه طبقه پایین یا برعکس، اثری ندارد؛ بلکه تعیین جایی خاص در بعض موارد، چه بسا اشکال هم در صحت اعتکاف وارد کند (۵).

- ۱- جامع المسائل، ج ۱، ص ۱۶۰، م ۶۱۸ و ج ۲، ص ۱۸۲، م ۴۵۶.
- ۲- استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۹، س ۳۱۶۴.
- ۳- استفتائات جدید، ج ۲، ص ۱۳۸، س ۶۴۶.
- ۴- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۲، م ۲۱.
- ۵- روح الله خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۹۰، مسئله ۸.

ص: ۱۰۲

۵,۷,۴. مسجدیت قبر مسلم و هانی

قبر مسلم و هانی بنابر ظاهر، جزء مسجد کوفه نیست (مراجع عظام (۱)).

۶,۷,۴. شک در مسجدیت

هرگاه شک کند که فلان قسمت مسجد، حکم مسجد دارد یا از ملحقات و املاک مسجد است، حکم مسجد بر آن جاری نمی شود (۲) مشهور (۳).

آیت الله مکارم:

مگر اینکه ظاهر حال آن باشد که جزء مسجد است. بنابراین در حیاط مسجدی که معلوم نیست صیغه وقف مسجد بر آن خوانده شده یا نه، نمی توان اعتکاف کرد (۴).

۷,۷,۴. کشف خلاف در مسجد بودن و جامع بودن

هر گاه در مکانی به اعتقاد اینکه مسجد یا مسجد جامع است، معتکف شد، سپس معلوم شود که مسجد نیست یا مسجد جامع نیست، اعتکافش باطل است (مراجع عظام (۵)).

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۲، م ۲۲

۲- تفصیل فتاوی سابقاً بیان شد.

۳- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۲، م ۲۳ تبریزی، استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۷،

س ۷۶۴. تذکر: م ۲۴، العروه الوثقی، سابقاً در راه‌های احراز مسجد جامع ذکر شد.

۴- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۸۱، م ۴۲.

۵- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۲، م ۲۵

ص: ۱۰۳

۸,۷,۴. مسجد زنان برای اعتکاف

در اینکه اعتکاف باید در مسجد جامع باشد، تفاوتی بین زن و مرد نیست. بنابراین زنان هم باید در مسجد جامع معتکف شوند و نمی‌توانند در مکانی که در داخل خانه برای نماز اختصاص داده‌اند و همچنین در مسجد قبیله (۱) و مانند آن معتکف شوند (مراجع عظام (۱)).

(۱) آیت الله مکارم:

یا در مسجدی که نماز جماعت مرتبی ندارد، معتکف شوند (۲).

۱۸,۴. اعتکاف بچه ممیز

اعتکاف بچه ممیز که خوب و بد را تشخیص می‌دهد، صحیح است؛ بنابراین بلوغ شرط اعتکاف نیست (مراجع عظام (۳)).

آیت الله بهجت:

و اعتکاف صبیّ ممیّز مطلقاً در حکم اعتکاف مردان است، در زمانی که استحباب در حقّشان دارد؛ هم از حیث حکم وضعی و هم از حیث حکم تکلیفی، بنابر اقوی (۴).

نکته: مسأله ۲۸ العروه الوثقی به جهت عدم ابتلاء مطرح نشد. مسأله ۲۹) برگشت از اجازه پس از آن) هم چون در فرزند و همسر و مانند این ها کاربرد دارد، به صورت ذیل طرح شده است:

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۲، م ۲۶

۲- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۸۲، م ۴۵.

۳- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۳، م ۲۷

۴- وسیله النجاه، ص ۳۳۳.

ص: ۱۰۴

۹،۴ برگشت از اجازه اعتکاف

اگر زن از شوهرش برای اعتکاف اجازه بگیرد یا هر کسی که در اجازه گرفتن حکم زن را دارد، (۱) شوهر و مانند او تا زمانی که دو روز از اعتکاف نگذشته است، می تواند از اجازه اش برگردد؛ اما بعد از گذشت دو روز، دیگر نمی تواند از اذن خود برگردد، چون تمام کردن اعتکاف در این هنگام واجب می شود. (مراجع عظام (۲))

۱۰،۴ احکم جنابت در اعتکاف

اگر غسل جنابت بر معتکف واجب شود، لازم نیست که غسل را در مسجد انجام دهد، (۱) هر چند انجام غسل مستلزم آلوده کردن مسجد نباشد؛ هر چند احتیاط مستحب این است که در این صورت، در داخل مسجد غسل نماید. (صاحب عروه (۳))

(۱) امام خمینی، آیت الله فاضل:

در مسجد الحرام و مسجد النبی غسل جنابت جایز نیست و واجب است با تیمم، از مسجد برای غسل خارج شود و در غیر مسجد الحرام و مسجد النبی نیز چنانچه غسل جنابت مستلزم مکث و توقّف باشد، غسل جایز نیست و گرنه می تواند در مسجد غسل نموده یا آنکه برای غسل از مسجد خارج شود و اگر در موردی که

۱- مانند اجازه گرفتن اجیر خاص از مستأجر، اگر منافات با حق او به سبب قرارداد اجاره داشته باشد و مانند فرزند نسبت به والدین، اگر موجب اذیت آن ها باشد (وسیله النجاه، ج ۱، ص ۳۳۲، م ۱۱۹۳).

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۳، م ۲۹؛ اعتکاف عبادتی کامل؛ وسیله النجاه، ج ۱، ص ۳۳۲، م ۱۱۹۳.

۳- العروه الوثقی، ج ۲، اعتکاف، شرائط صحه الاعتکاف مورد الثامن.

ص: ۱۰۵

خروج واجب است چنانچه عمداً از مسجد خارج نشود، به خاطر توقّف حرام در مسجد، اعتکافش باطل می گردد (۱).

آیات عظام گلپایگانی و صافی و مکارم

هر گاه در مسجد جنب شود، باید برای غسل از مسجد خارج گردد؛ و در مسجد الحرام و مسجد النبی باید فوراً تیمم نماید و از مسجد خارج شود و در سایر مساجد بدون تیمم از مسجد خارج می شود هر چند امکان غسل در مسجد بدون مکث و آلوده کردن مسجد فراهم باشد و اگر عمداً خارج نشد، به خاطر حرمت توقّف جنب در مسجد، اعتکافش باطل می گردد (۲).

آیت الله خویی:

اگر انجام غسل جنابت مستلزم هتک یا محذور دیگر باشد واجب است از مسجد برای غسل خارج شود و گرنه، چنانچه زمان غسل در مسجد بیشتر از زمان خروج وی از مسجد نباشد، انجام غسل در مسجد واجب است.

این حکم در زمانی است که نوع حدث، مانع از بودن در مسجد باشد؛ اما اگر مانع محسوب نشود مثلاً حدث مس میت باشد، چنانچه امکان دارد در مسجد غسل کند، نباید برای غسل از مسجد خارج گردد (۳).

۱- روح الله خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، شرایط صحه الاعتکاف، مورد السابع، ص ۲۸۸ و ص ۲۹۰، م ۱۰، تعلیقه العروه الوثقی، شرایط صحه الاعتکاف، مورد الثامن و ۳۱ م

۲- گلپایگانی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۱۴؛ صافی هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۱۳، اعتکاف عبادتی کامل، ص ۸۴، تعلیقه العروه، الوثقی گلپایگانی، شرایط صحه الاعتکاف، مورد الثامن و ۳۱ م

۳- العروه الوثقی، ج ۲، اعتکاف شرائط صحه الاعتکاف، شرط الثامن، م ۳۱، منهاج الصالحین، ج ۱، م ۱۰۷۳.

ص: ۱۰۶

آیت الله سیستانی:

در غیر مسجد الحرام و مسجد النبی از سایر مساجد، اگر انجام غسل جنابت مستلزم مکث و توقّف در مسجد یا هتک یا محذور شرعی دیگر مثل نجس شدن مسجد نباشد، بنا بر احتیاط واجب لازم است در مسجد غسل نماید و گرنه جایز نیست در مسجد غسل کند هر چند زمان غسل کمتر از زمان خروج از مسجد باشد.

اما در مسجد الحرام و مسجد النبی اگر غسل مستلزم محذور شرعی باشد، واجب است در بیرون مسجد غسل نماید و گرنه چنانچه زمان غسل طولانی تر از زمان تیمم و از زمان خروج نباشد، واجب است در مسجد غسل نماید.

این حکم در زمانی است که نوع حدث، مانع از بودن در مسجد باشد؛ اما اگر مانع محسوب نشود مثلاً حدث مس میّت باشد، چنانچه امکان دارد در مسجد غسل کند، بنا بر احتیاط لازم نباید برای غسل از مسجد خارج گردد. (۱)

۱،۴. ابطال اعتکاف با ماندن جنب در مسجد

هر گاه در مسجد جنب شود و امکان غسل در مسجد نباشد، (۱) واجب است برای غسل کردن از مسجد خارج شود و اگر بیرون نرود، اعتکافش به خاطر حرمت ماندن جنب در مسجد باطل

۱- العروه الوثقی، ج ۲، اعتکاف شرائط صحه الاعتکاف، شرط الثامن و م ۳۱ منهاج

الصالحین، ج ۱، ص ۳۴۳. م ۱۰۷۳

ص: ۱۰۷

می گردد؛ (۲) (صاحب عروه (۱)).

(۱) آیات عظام خویی و گلپایگانی:

بلکه حتی اگر امکان غسل در مسجد هم باشد که تفصیل آن سابقاً بیان شد (۲).

مرحوم امام، آیات عظام فاضل، سیستانی، مکارم:

حکم غسل سابقاً بیان شد.

(۲) آیت الله فاضل:

حکم به بطلان، محل اشکال است (۳).

آیت الله خویی:

در اطلاق آن منع است و در آن تفصیلی است (۴). بلی مکث و توقف حرام، جزء اعتکاف محسوب نمی شود.

آیت الله سیستانی

در آن تفصیل است.

پرسش: اگر شخص در ایام اعتکاف، در مسجد جنب شود، چه وظیفه ای دارد؟

آیت الله صافی:

چنانچه محتلم شده باشد، باید فوری از مسجد خارج شده، غسل جنابت انجام دهد و اعتکافش صحیح است؛ ولی اگر جنابت عمدی و بر اثر استمنا و مانند آن باشد، اعتکاف باطل می گردد (۵).

- ۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۳، م ۳۱.
- ۲- حاشیة العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۳.
- ۳- العروه الوثقی، ج ۲، شرائط صحه الاعتکاف، م ۳۱
- ۴- برای آشنایی با تفصیل مذکور به المستند فی شرح العروه الوثقی، آیت الله خویی، ج ۲۲، ص ۴۴۲، ذیل م ۳۱ مراجعه فرمایید.
- ۵- پاسخ به سیصد مسأله، ج ۲ موجود در سایت، س ۱۳۱

ص: ۱۰۸

آیت الله بهجت:

باید فوراً غسل را به جا آورد. بنابراین اگر غسل در داخل و خارج مسجد ممکن است و غسل در مسجد محتاج توقف و مکث در مسجد است، فوراً خارج شود و در خارج غسل کند. و در دو مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله و مسجد الحرام با تیمم خارج شود (۱).

پرسش: انجام غسل در مسجد برای معتکف چه حکمی دارد؟ و آیا بین غسل جنابت و غسل مستحبی دیگر فرقی وجود دارد یا خیر؟

آیت الله تبریزی:

چنانچه مکث او در مسجد حرام نباشد، مثل مستحاضه و کسی که غسل مس میّت بر عهده او می باشد، اگر بتواند در مسجد غسل کند و موجب تلویث مسجد نباشد، باید در مسجد غسل کند؛ و الا باید در خارج مسجد غسل کند. لکن برای غسل مستحب نمی شود از مسجد خارج شد. و چنانچه مکث در مسجد، حرام مثل جنب، اگر زمان غسل کردن در مسجد اکثر از زمان خروج نباشد و بتواند در مسجد غسل کند و موجب

تلویث مسجد نباشد، باید در مسجد غسل کند؛ و الا باید خارج شود و در خارج از مسجد غسل کند (۲).

۱- بهجت، استفتائات، ج ۲، ص ۴۵۰، س ۳۱۶۶

۲- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۵۴، س ۷۴۷

ص: ۱۰۹

۲،۴. غضب در اعتکاف

اگر جایی از مسجد که قبلاً کسی آن را برای خود گرفته بود، غضب کند، به اینکه آن فرد را از آنجا کنار بزند و خود جای آن بنشیند، بنا بر اقوی اعتکافش باطل می شود. (۱) و همچنین اگر بر روی فرش غضبی بنشیند. بلکه از نشستن بر زمین مسجدی که با خاک یا آجر غضبی فرش شده است، احتیاطاً اجتناب کند. و اگر اجتناب کردن متوقف بر خروج از مسجد است، احتیاطاً خارج شود. اما اگر با لباس غضبی باشد یا همراهش چیز غضبی باشد، ظاهراً اعتکاف باطل نیست (صاحب عروه (۱)).

(۱) آیات عظام گلپایگانی و صافی:

اعتکافش بنا بر احتیاط واجب باطل است (۲).

مرحوم امام:

باطل نشدن خالی از قوت نیست (۳).

آیت الله فاضل:

اعتکاف باطل نیست (۴).

آیت الله سیستانی:

باطل شدن محلّ تأمل است (۵).

آیت الله مکارم:

بطلان اعتکاف به خاطر غصب مکانی از مسجد که معتکف دیگری آنجا را برای اعتکافش در نظر گرفته و وسایلش را در آنجا

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۴.

۲- گلپایگانی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۱۵؛ صافی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۱۵

۳- امام خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۹۰.

۴- الاحکام الواضحه، ص ۲۷۰.

۵- سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۳۴۴.

ص: ۱۱۰

نهاده، مورد اشکال است. اما اگر بر روی سجاده غصبی معتکف شود، بدون شک اعتکافش باطل می شود (۱).

مسأله: اگر معتکف جای شخص دیگری را که در مسجد برای خودش گرفته است، غصب کند:

آیات عظام مرحوم امام، فاضل لنکرانی، سیستانی، نوری همدانی:

اعتکافش باطل نمی شود هر چند گناه کرده است.

آیات عظام خوئی، تبریزی، مکارم شیرازی:

بطلان اعتکافش محلّ اشکال است.

آیات عظام گلپایگانی، صافی گلپایگانی:

بنابراحتیاط واجب اعتکافش باطل می شود.

آیات عظام اراکی، وحید خراسانی:

اعتکافش باطل می شود.

آیت الله بهجت:

در صورتی که مکان نشستن منحصر به همان مکان غضبی باشد، اعتکافش باطل است ولی اگر مکان نشستن منحصر به محلّ غضبی نباشد، اعتکافش صحیح است (۲).

مسأله: اگر معتکف عمداً بر روی فرش غضبی بنشیند:

۱- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۸۲.

۲- تحریر الوسیله، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی شروطه، م ۱۱ وسیله النجاه بهجت، خاتمه فی الاعتکاف، م ۱۲۰۵ الاحکام الواضحه، فاضل لنکرانی، الاعتکاف، م ۱۱۰۸ هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۵ هدایه العباد، صافی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۴ منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، م ۱۰۷۷ تعلیقه العروه الوثقی اراکی، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، شروط الاعتکاف، م ۳۲

ص: ۱۱۱

آیات عظام مرحوم امام، خوئی، تبریزی، فاضل لنکرانی، وحید خراسانی، سیستانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی:

اعتکاف باطل نمی شود.

آیات عظام گلپایگانی، صافی گلپایگانی:

بنابراحتیاط واجب، اعتکافش باطل می شود.

آیت الله اراکی:

اعتکافش باطل می شود.

آیت الله بهجت:

در صورتی که مکان نشستن منحصر به همان فرش غصبی باشد، اعتکافش باطل است ولی اگر مکان نشستن منحصر به همان فرش غصبی نباشد، اعتکافش صحیح است (۱).

۳،۴. فراموشی در غصب

هرگاه بر اثر فراموشی یا نا آگاهی از حکم شرعی (۱) یا اکراه (۲) یا اضطرار، بر چیز غصبی معتکف شود، ضرری به اعتکافش نمی زند (مشهور (۲)).

(۱) آیات عظام مکارم و گلپایگانی:

مشروط بر اینکه جاهل قاصر باشد (۳).

(۲) آیت الله گلپایگانی:

جواز تصرف در مال دیگران به اکراه و اضطرار ممنوع است بلی هنگام تراحم، رخصت در ارتکاب آن در موردی که اهمیّتش از غضب بیشتر باشد مثل حفظ جان داده شده است.

۱- تحریر الوسیله، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی شروطه، م ۱۱ وسیله النجاه بهجت، خاتمه فی الاعتکاف، م ۱۲۰۵ الاحکام الواضحه، فاضل لنکرانی، الاعتکاف، م ۱۱۰۸ هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۵ هدایه العباد، صافی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۴ منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، م ۱۰۷۷ تعلیقه العروه الوثقی اراکی، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، شروط الاعتکاف، م ۳۲

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۴، م ۳۳

۳- حاشیة العروه الوثقی، ج ۲، ص ۹۰، م ۳۳، حاشیة مکارم.

ص: ۱۱۲

۴,۴ خارج نشدن در صورت وجوب خروج

اگر خروج از مسجد بر معتکف واجب شود، مثلاً برای پرداخت بدهی یا انجام واجب دیگری که متوقّف بر خروج از مسجد است و از مسجد خارج نشود، مرتکب گناه شده، ولی اعتکافش باطل نمی شود (مراجع عظام (۱)).

آیت الله بهجت:

اگر خروج از مسجد از جهت پرداختن دین و قرض که پرداخت آن بر او واجب است یا به جهت رفتن به کار دیگر که ادای آن متوقّف بر خروج از مسجد است، بر او

واجب باشد، ولی از مسجد خارج نشود، اگرچه کار حرامی کرده است، ولی اعتکاف او صحیح است (۲).

۱۵،۴ رعایت نزدیک ترین راه و زیر سایه رفتن

۱۵،۴ احکم رعایت نزدیک ترین راه

معتکف نباید بیش از مقدار حاجت و ضرورت بیرون مسجد بماند، بر این اساس سؤال ذیل مطرح می گردد:

پرسش: آیا مراعات نزدیکترین مسیر در هنگام خروج از محل اعتکاف واجب است؟
صاحب عروه، مرحوم امام، آیات عظام وحید خراسانی، گلپایگانی، صافی، سیستانی، اراکی، فاضل، نوری همدانی:

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۵، م ۳۴

۲- استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۵

ص: ۱۱۳

احتیاط واجب است.

آیت الله بهجت:

بلی، باید نزدیکترین مسیر را برگزیند.

آیت الله مکارم شیرازی:

انتخاب نزدیک ترین راه واجب نیست مگر آنکه اختلاف دو راه بسیار زیاد باشد.

آیات عظام خوئی، تبریزی:

احتیاط مستحب است (۱).

سوال: کسی که از مسجد برای غسل واجب خارج می شود آیا می تواند با وجود حمام نزدیک به مسجد، به حمام دورتر برود؟

آیت الله خامنه ای:

باید محلی را انتخاب کند که مستلزم مکث کمتر در خارج مسجد باشد.

آیت الله سیستانی:

حمامی را انتخاب کند که رفتن به سوی آن و غسل کردن در آن نسبت به حمام دیگر وقت کمتری را اشغال می کند.

آیت الله مکارم شیرازی:

هرگاه زمان آنها مساوی باشد اولویت با حمام نزدیک است.

۱- تحریر الوسیله، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی شروطه، م ۹ الاحکام الواضحه، فاضل، الاعتکاف، الشرط السادس هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، شروط الاعتکاف، م ۱۴۱۳ هدایه العباد، صافی گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، شروط الاعتکاف، م ۱۴۱۲ وسیله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، م ۱۲۰۳ زبده الاحکام اراکی، الاعتکاف، شروطه، م ۲ ص ۱۵۲ تعلیقه العروه الوثقی مکارم، نوری همدانی، ج ۲، شروط الاعتکاف، م ۳۵ منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی ج ۱ الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط السادس

ص: ۱۱۴

آیت الله صافی گلپایگانی:

اگر مستلزم توقف کمتر نمی شود نمی تواند.

آیت الله وحید خراسانی:

اقرّب طرق را اختیار کند.

آیت الله بهجت:

برای هر حاجت و ضرورتی که از مسجد خارج می شود باید اقتصار بر اقل نماید از جهت خروج از مسجد.

آیت الله فاضل لنکرانی:

خیر

آیت الله شبیری زنجانی:

برای مقدار خروج از مسجد، ضرورت باید رعایت شود نزدیکی و دوری باعث فرق نیست و اگر مقدار زمان در نزدیک و دور مساوی باشد شخص در انتخاب مخیر است و آلا هر کدام که مستلزم مکث کمتر در خارج مسجد گردد لازم است انتخاب شود (۱).

سوال: شخصی در حال اعتکاف احتیاج به طهارت (وضو یا غسل چه واجب چه مستحب) پیدا می کند اگر طهارت در نزدیک ترین محل خارج مسجد، مستلزم توقف و مکث زیاد در خارج مسجد است آیا می تواند به مکان دورتر که زمان کمتری معطل می شود برود؟

آیت الله خامنه‌ای:

هر کدام که مستلزم مکث کمتر در خارج مسجد باشد، باید انتخاب شود.

۱۱- استفتائات خصوصی کتبی

ص: ۱۱۵

آیت الله سیستانی:

میزان دوری یا نزدیکی به مسجد نیست بلکه میزان، بودن در خارج مسجد است که باید سعی شود هر چه کمتر در خارج مسجد توقّف کند.

آیت الله شبیری زنجانی:

برای مقدار خروج از مسجد، ضرورت باید رعایت شود نزدیکی و دوری باعث فرق نیست و اگر مقدار زمان در نزدیک و دور مساوی باشد شخص در انتخاب مخیر است و گرنه هر کدام که مستلزم مکث کمتر در خارج مسجد گردد، لازم است انتخاب شود.

آیت الله مکارم شیرازی:

آری این کار اولویّت دارد.

آیت الله صافی گلپایگانی:

بلی می تواند.

آیت الله وحید خراسانی:

اختیار کند توقف کمتر را.

آیت الله بهجت:

برای هر حاجت و ضرورتی که از مسجد خارج می شود باید اقتصار بر اقل نماید از جهت خروج از مسجد.

آیت الله نوری همدانی:

بلی، باید به آنجا که زمان کمتر می برد، برود.

آیت الله فاضل لنکرانی:

مانعی ندارد بلکه باید به جایی برود که زمان کمتری خارج مسجد باشد (۱).

۱۱- استفتائات خصوصی کتبی

ص: ۱۱۶

آیت الله تبریزی: در فرض زمان کمتر مانعی ندارد (۱).

سوال: حکم مسأله قبل در مورد تخلی و توالی رفتن چیست؟ گاه توالی نزدیک شلوغ است و مستلزم توقف زیاد در خارج مسجد است ولی در توالی دورتر کمتر معطل می گردد؟

آیات عظام خامنه‌ای، مکارم شیرازی، صافی گلپایگانی، وحید خراسانی، بهجت، فاضل، شبیری زنجانی، سیستانی، نوری همدانی: حکم مسأله قبل را دارد (۲).

۲، ۱۵، ۴ حکم توقف و مکث

واجب است به مقدار ضرورت مکث کند (مراجع عظام).

۳،۱۵،۴ حکم نشستن در زیر سایه

معتکف در خارج از مسجد، در صورت امکان نباید زیر سایه بنشیند، لذا نشستن زیر سایه در خارج از محلّ اعتکاف، اگر قضاء حاجت و رفع نیاز متوقف بر نشستن باشد، اشکال ندارد. (مراجع عظام)

۴،۱۵،۴ حکم راه رفتن در زیر سایه

احتیاطاً زیر سایه راه نرود. (صاحب عروه)

آیات عظام مرحوم امام، فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی، سیستانی، نوری همدانی،

۱- استفتائات جدید، ج ۱، س ۷۲۹، ص ۱۵۲

۲- استفتاء خصوصی کتبی

ص: ۱۱۷

خوئی، تبریزی:

بلی می تواند هر چند احتیاط مستحب ترک آن است.

آیات عظام صافی گلپایگانی، اراکی، بهجت:

بنابر احتیاط واجب زیر سایه راه نرود.

آیت الله گلپایگانی:

نباید زیر سایه راه برود (۱).

۴، ۱۵، ۵ حکم نشستن در غیر زیر سایه

آیا معتکف در خارج از مسجد می تواند در مکانی که سایه نیست مثلاً زیر آفتاب بنشیند:

آیات عظام مرحوم امام، اراکی، گلپایگانی، خوئی، فاضل، تبریزی، صافی، وحید خراسانی، نوری همدانی، بهجت:

بنابر احتیاط واجب ننشینند مگر در حال ضرورت.

آیت الله سیستانی:

بنابر احتیاط واجب بعد از قضاء حاجت و رفع نیاز ننشینند مگر در حال ضرورت.

آیت الله مکارم شیرازی:

نباید بنشینند (۲).

۱- تحریر الوسيله، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی شروطه، م ۹ تعلیقه العروه الوثقی خوئی، سیستانی، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، شرائط الصحه، م ۳۵ تنقیح مبانی العروه، تبریزی، شروط الاعتکاف، م ۳۵، پاورقی ۲، ص ۲۵۸ وسیله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، م ۱۲۰۳ الاحکام الواضحه فاضل، الاعتکاف، الشرط السادس هدايه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، شروط الاعتکاف، م ۱۴۱۳ هدايه العباد، صافی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۱۲ زبده الاحکام، اراکی، الاعتکاف، شروطه، م ۲، ص ۱۵۳

۲- تحریر الوسيله، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی شروطه، م ۹ هدايه العباد، صافی گلپایگانی ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۲ هدايه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۳

الاحکام الواضحه، فاضل، الاعتکاف، الشرط السادس زبده الاحکام، اراکی، الاعتکاف، شروطه، م ۲، ص ۱۵۲ وسیله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، م ۱۲۰۳ منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، الشرط السادس تعلیقه العروه الوثقی، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، شروط الاعتکاف، م ۳۵ ص: ۱۱۸

۱۶,۴ خروج طولانی

هر گاه بنا بر ضرورتی از مسجد خارج شد و خروجش طولانی گردد، به گونه ای که صورت اعتکاف از بین برود، اعتکافش باطل می شود (مراجع عظام (۱)).

۱۷,۴ تفاوت نداشتن اقسام بودن در مسجد

تفاوتی بین انواع توقف و بودن در مسجد نیست. بنابراین می تواند بایستد یا بنشیند یا بخوابد یا راه برود؛ زیرا آنچه لازم است، آن است که به قصد عبادت در مسجد توقف کند، به هر شکلی که باشد (مراجع عظام (۲)).

۱۸,۴ اطلاق رجعی در اعتکاف

هر گاه مردی همسر معتکفش را طلاق رجعی دهد، بر زن واجب است که برای سپری کردن عدّه طلاق به منزلش باز گردد. (۱) بنابراین، اعتکافش باطل می شود و چنانچه واجب نا معین و غیر محدود بوده، پس از تمام شدن عدّه باید آن را از سر گیرد. و اگر واجب معین بوده، (۲) بعید نیست (۳) که مخیر باشد (۴) بین تمام کردن اعتکاف، سپس خروج یا باطل کردن اعتکاف و

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۵ م ۳۷

ص: ۱۱۹

خروج؛ چون دو واجب با هم تراحم کرده اند (۵) و دلیلی بر اهمیت یکی بر دیگری نداریم. اما اگر طلاق بائن باشد، اعتکافش صحیح و خروج از مسجد لازم نیست؛ زیرا واجب نیست زن در عده طلاق بائن در منزل مشترک باشد (مشهور (۱)).

(۱) آیت الله سیستانی:

خروج واجب است، در صورتی که شوهر اجازه تمام کردن اعتکاف را نداده باشد. و این در صورتی است که تمام کردن اعتکاف واجب نباشد و یا فقط به نذر واجب باشد. و گرنه باید اعتکاف را تمام کند، چنانچه شرط رجوع نکرده باشد و اگر خروج از مسجد و رفتن به منزل واجب باشد و خارج نشود، باطل شدن اعتکافش محل اشکال است.

(۲) آیت الله گلپایگانی:

این حکم در واجب معین، بعد گذشت دو روز است؛ اما در غیر آن، مثل واجب شدن به اجاره و نذر و مانند این ها، ظاهر این است که خروج واجب است؛ چون طلاق کشف می کند که اعتکاف قبل روز سوم باطل است.

(۳) مرحوم امام:

مسأله مشکل و محل تردید است و نیاز به تأمل بیشتر دارد.

(۴) آیت الله مکارم:

اقوی بطلان اعتکاف و رعایت عدّه است، مشروط بر اینکه وجوب اعتکاف به خاطر نذر یا اجاره بوده باشد؛ هر چند ما در اصل عبادات

۱۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۵. م ۳۸

ص: ۱۲۰

استیجاریه اشکال داریم، و اما اگر به غیر نذر و اجاره واجب شده، احتیاط تقدیم عدّه است؛ چون اهمیت دارد.

آیت الله فاضل:

احتیاط خارج شدن و قضا کردن اعتکاف است.

(۵) آیت الله خویی:

در مورد دو روز اول، وجهی برای واجب بودن اعتکاف در این دو روز بر زن نیست؛ مگر به وسیله نذر یا مانند آن واجب باشد که در این صورت اگر شوهر اذن در تمام کردن اعتکاف بر همسر خود داد، باید اعتکاف را تمام کند به خاطر وفای به نذر و اگر اذن نداد، باید خارج شود؛ چون کاشف از این است که اعتکاف از اول باطل بوده است؛ پس بنابر هر دو فرض، تزاممی وجود ندارد. اما نسبت به حکم روز سوم اعتکاف، اگر گفتیم وجوب رفتن زن به منزل و خروج از مسجد، از احکام عدّه است و شوهر هم اذن به تمام کردن اعتکاف نداده است، تزامم بین واجب بودن اعتکاف و وجوب خروج وجود دارد؛ اما اگر وجوب خروج، از احکام زوجیت باشد، اتمام اعتکاف بر او واجب است و خروج لازم نیست، هر چند شوهر اذن ندهد؛ چون طاعت از مخلوق در معصیت خداوند متعال جایز نیست (۱).

آیت الله مکارم:

اگر زنی را که معتکف است، طلاق رجعی دهند، اعتکافش باطل می شود و باید به خانه

۱۱- العروه الوثقی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، م ۳۸-

ص: ۱۲۱

شوهر برای ادامه عدّه برود؛ زیرا زن در مدّت عدّه طلاق رجعی نباید از خانه شوهر خارج شود (۱).

۹،۴. از زمان واجب شدن اعتکاف

همان گونه که گذشت، اعتکاف یا واجب معین است یا واجب موسّع و غیر معین از نظر زمان انجام و یا مستحب.

اگر اعتکاف واجب معین باشد، مثل اینکه نذر کرده دهه آخر ماه مبارک رمضان امسال را معتکف شود، به مجرد شروع اعتکاف، بلکه قبل از شروع، انجام آن در زمان خودش واجب است و رجوع و عدول از آن جایز نیست. اما در واجب موسّع، مثل اینکه نذر کرده ده روز از ماه مبارک رمضان امسال را معتکف شود و همچنین در اعتکاف مستحبی قبل از تکمیل دو روز اول، حق رجوع و عدول دارد؛ اما پس از گذشت این زمان یا در روز سوم، اعتکاف واجب می گردد و رجوع جایز نیست. ولی احتیاط آن است که در این دو مورد، مخصوصاً در واجب موسّع، هنگامی که اعتکاف را شروع کرد، عدول نکند و آن را به اتمام برساند (مراجع عظام (۲)).

۱- استفتائات جدید، ج ۲، ص ۱۶۶.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۶، م ۳۹.

ص: ۱۲۲

۲۰،۴ شرط خروج از اعتکاف و شرط منافی

معتکف می تواند به هنگام نیت اعتکاف، شرط کند که هر زمان خواست حتی در روز سوم، از اعتکاف خارج شود؛ اعمّ از اینکه خروج از اعتکاف را مشروط به حادث شدن امری کند یا نه؛ (۱) ولی نمی تواند شرط کند که منافیات اعتکاف، نظیر هم بستر شدن با همسر و مانند آن را در حال اعتکاف انجام دهد، شایان ذکر است شرط مذکور باید به هنگام نیت اعتکاف ذکر گردد و چنانچه شرط مقارن با نیت اعتکاف نباشد (چه قبل از آن و چه بعد از آن) اثر ندارد؛ بنابراین اگر شرط مذکور بعد از نیت اعتکاف ذکر شود، اعتباری ندارد، هر چند قبل از شروع روز سوم اعتکاف باشد. و هر گاه به هنگام نیت اعتکاف، شرط عدول کند، سپس آن را اسقاط کند، این اسقاط تأثیری ندارد؛ هر چند احتیاط آن است که آثار سقوط شرط را جاری کند، یعنی پس از تکمیل دو روز عدول نکند و روز سوم را نیز در اعتکاف بماند (صاحب عروه (۱)).

(۱) مرحوم امام:

شرط رجوع به طور مطلق حتی بدون حادثی، محلّ اشکال، بلکه منع است. بلی عذر، اعمّ است از عذر عادی مثل آمدن همسر یا عذر دیگر (۲).

آیات عظام مکارم و سیستانی:

و احتیاط آن است که شرط مذکور برای عذری

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۶، م ۴۰

۲- تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۹۱.

ص: ۱۲۳

هرچند عرفی باشد (۱).

آیت الله فاضل:

روز سوم واجب است؛ مگر وقتی که در هنگام نیت، شرط کند اگر عارضه رخ داد، از اعتکاف منصرف شود و آن عارضه در روز سوم حادث شود. در اینجا اگر خواست، می تواند از اعتکاف برگردد. و شرط اگر مقارن با نیت نباشد، اعتباری ندارد؛ چه قبل از نیت باشد، چه بعد از شروع در اعتکاف (۲).

آیت الله تبریزی:

در صورتی که اعتکاف واجب معین نباشد، در دو روز اول می تواند رجوع کند و همچنین اگر شرط رجوع در ابتدا کند، هر وقت خواست، می تواند رجوع کند. در غیر این دو صورت نمی تواند (۳).

(مراجع عظام): انسان می تواند از آغاز هنگام نیت اعتکاف شرط کند که اگر مشکلی پیش آمد اعتکاف را رها کند بنابراین صورت در وقت پیشامد مانع رها کردن اعتکاف اشکال ندارد حتی در روز سوم. اما شرط بعد از شروع اعتکاف یا قبل از شروع آن صحیح نیست بلکه باید همزمان با نیت اعتکاف باشد.

پرسش: آیا معتکف در حین اعتکاف می تواند شرط کند بدون عارض شدن هیچ سببی بتواند اعتکاف را قطع نماید؟

۱- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۸۶؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۳۴۴.

۱۲- الاحکام الواضحه، ص ۲۷۰.

۳- استفتائات جدید، ج ۱، ص ۱۴۱، سؤال ۶۶۳.

ص: ۱۲۴

مرحوم امام:

خیر نمی تواند.

آیات عظام تبریزی، صافی گلپایگانی، خوئی، گلپایگانی، اراکی، فاضل لنکرانی، بهجت، نوری همدانی:

بلی می تواند.

آیات عظام وحید خراسانی، سیستانی، مکارم شیرازی:

محل اشکال است (۱).

۲۱،۴ شرط عدول در نذر

همان گونه که شرط عدول به هنگام نیت اعتکاف جایز است، همچنین می توان به هنگام نذر اعتکاف، چنین شرطی را در صیغه نذر گنجانده؛ (۱) مثل اینکه بگوید: «لله علیّ أن أعتکف بشرط أن یکون لی الرجوع عند عروض کذا او مطلقاً.» (۲) برای خدا بر عهده من است که معتکف شوم به شرط آنکه به هنگام پیش آمد عذر یا به طور مطلق حق رجوع داشته باشم، در این صورت، حق عدول دارد؛ (۳) هر چند به هنگام نیت اعتکاف، آن را شرط نکرده باشد.

پس شرط کردن در هنگام نذر، در جواز عدول

- - ۱- هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۱۷ هدایه العباد، صافی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۱۶ وسیله النجاه، بهجت، شرائط صحه الاعتکاف، م ۱۲۰۷ تحریر الوسيله، فی شروط الاعتکاف م ۱۳، صص ۲۸۱ و ۲۸۲ زبده الاحکام، اراکی، الاعتکاف، شروطه، م ۴، ص ۱۵۳ تعلیقه العروه الوثقی، اراکی، مکارم، فاضل، نوری همدانی، کتاب الاعتکاف، شرائط الاعتکاف، م ۴۰ الاحکام الواضحه، فاضل، الاعتکاف، م ۱۱۰۵ و ۱۱۰۶، صص ۲۶۹ و ۲۷۰ منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، الخاتمه فی الاعتکاف، فصل دوم، م ۱۰۷۴

ص: ۱۲۵

کفایت می کند. (۴) ولکن احتیاط (۵) این است که این شرط در هنگام شروع اعتکاف ذکر شود. و در این مورد، فرقی بین نذر ایام معین یا غیر معین و پشت سرهم بودن یا نبودن نیست و در همه این موارد، اگر در نذر شرط کرده باشد عدول جایز است و اگر عدول کرد، دیگر قضا در فرض معین بودن و از سر گرفتن آن در صورت نامعین بودن لازم نیست. (صاحب عروه (۱))

(۱) آیت الله گلپایگانی:

شرط کردن عدول در نذر، محلّ تأمل است؛ بلکه منع است، بلی نذر اعتکاف مشروط صحیح است.

آیت الله سیستانی:

به اینکه مندور (اعتکاف) مشروط باشد.

آیت الله مکارم:

البته این شرط در صورتی صحیح است که معنایش نذر اعتکاف مشروط باشد؛ سپس به هنگام وفای به نذر، نیت کند آنچه را نذر کرده، هر چند به صورت اجمالی، به جا آورد؛ تا اینکه اشتراط عدول در حقیقت در نیت اعتکاف باشد. در غیر این صورت، دلیلی بر صحت آن وجود ندارد. ولکن احتیاط آن است که شرط را به هنگام نیت و شروع اعتکاف نیز ذکر کند.

(۲) آیت الله سیستانی:

شرط جواز عدول به طور مطلق و بدون پیش آمدن عذر محلّ اشکال است همچنان که گذشت.

۱۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۶، م ۴۱-

ص: ۱۲۶

(۳) آیت الله خویی:

این در صورتی است که اعتکافش به عنوان وفای به نذر باشد؛ و گرنه، عدول از اعتکاف در روز سوم جایز نیست. و در این فرض اگر مخالفت کرد و در روز سوم عدول کرد، گناه کرده است هر چند وفای به نذر شده است و بنابر احتیاط واجب، قضای آن هم بر وی لازم است.

(۴) آیت الله گلپایگانی:

بلکه کفایت نمی کند. پس اگر در اعتکاف شرط نکرده باشد، واجب است که سه روز اعتکاف را تمام کند؛ هرچند وجوب اتمام به واسطه نذر نیست.

آیت الله فاضل:

ظاهر عدم کفایت است و لازم است رجوع در ضمن اعتکاف شرط شده باشد.

(۵) مرحوم امام:

احتیاط مذکور ترک نشود (۱).

۲۲، ۴ شرط حق عدول و فسخ اعتکاف دیگر

معتکف نمی تواند در یک اعتکاف شرط کند که حق عدول در اعتکاف دیگر غیر از اعتکافی که شرط در ضمن آن ذکر شده را داشته باشد، همان گونه که نمی تواند شرط کند که حق فسخ اعتکاف شخص دیگر، اعم از فرزند یا خدمتکار یا فرد بیگانه ای را داشته باشد (مراجع عظام (۲)).

۱- تعلیقه العروه الوثقی، ج ۲، اعتکاف، م ۴۱، اعتکاف عبادتی، کامل، ص ۸۷.

۲- العروه الوثقی، ج ۲، اعتکاف، م ۴۲

ص: ۱۲۷

۲۳، ۴ تعلیق در اعتکاف

تعلیق در اعتکاف جایز نیست؛ بنابراین اگر اعتکافش را معلق بر چیزی کند که منافات با تحقق قصد اعتکاف داشته باشد، باطل است. اما اگر آن را معلق بر شرطی کند که به

هنگام نیت می داند آن شرط حاصل خواهد شد، اشکال ندارد و این در حقیقت تعلیق در اعتکاف شمرده نمی شود (مراجع عظام (۱)).

آیت الله مکارم:

تعلیقی که منافی با تحقق قصد اعتکاف باشد، مبطل است، نه مطلق تعلیق (۲).

۱- العروه الوثقی، ج ۲، اعتکاف، م ۴۳

۲- حاشیة العروه الوثقی.

ص: ۱۲۸

ص: ۱۲۹

فصل پنجم: محرّمات اعتکاف

اشاره

ص: ۱۳۰

ص: ۱۳۱

محرّمات اعتکاف عبارتند از:

۱. آمیزش با همسر

۲. استمناء

۳. بویدن عطریات و بوهای خوش

۴. خرید و فروش

۵. جدال و مجادله

تفصیل احکام هر مورد در ذیل مطرح می گردد.

۵. آمیزش

جماع و آمیزش با همسر (از جلو یا پشت) در حال اعتکاف جایز نیست هر چند موجب انزال و خروج منی نشود و ارتکاب عمدی آن اعتکاف را باطل می کند. (مراجع عظام (۱))

لمس کردن و بوسیدن همسر به قصد شهوت حرام است و در نگاه با شهوت، احتیاط در ترک است. (صاحب عروه (۲))

پرسش: حکم لمس و بوسیدن با شهوت برای معتکف چیست؟

آیات عظام مرحوم امام، گلپایگانی، اراکی، فاضل لنکرانی، نوری همدانی:

مبطل اعتکاف است و باید از آن اجتناب نمود.

آیات عظام خوئی، بهجت، صافی گلپایگانی، وحید خراسانی، مکارم شیرازی، سیستانی:

بنابر احتیاط واجب از آن اجتناب نمایند.

آیت الله تبریزی:

۲- پیشین.

ص: ۱۳۲

احتیاط مستحب است که از آن اجتناب نمایند (۱).

پرسش: حکم نگاه کردن با شهوت به همسر در ایام اعتکاف چیست؟

پاسخ: مبطل اعتکاف نیست ولی احتیاط مستحب آن است که در ایام اعتکاف از آن اجتناب شود. (مراجع عظام (۲))

۵، ۲ استمناء

معتکف بنا بر احتیاط واجب، باید از استمناء (هر چند به صورت حلال (۳)) اجتناب نماید. (مراجع عظام (۴)).

آیت الله تبریزی:

اگر معتکف عادت به این داشته باشد که اگر فکر بکند، جنب می شود و اگر در حال اعتکاف به فکری فرو رفت و بعد از حرکت منی، منی خارج نشد و جذب شد، در این صورت چنانچه احتمال خروج منی را بدهد، روزه اش باطل و اعتکافش نیز باطل می شود (۵).

۱- تحریر الوسيله، ج ۱، القول فی احکام الاعتکاف هدايه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۸ هدايه العباد، صافی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۱۷ وسيله النجاه، بهجت، احکام الاعتکاف، م ۱۲۰۸ و استفتائات، ج ۲، س ۳۱۵۱ الاحکام الواضحه، فاضل، احکام الاعتکاف، م ۱۱۰۹ منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، فصل فی

احکام الاعتکاف، م ۱۰۷۸ تعلیقه العروه الوثقی، اراکی، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، کتاب الاعتکاف، فصل فی احکام الاعتکاف استفتائات جدید، مکارم شیرازی، ج ۲، ص ۵۰۲، ص ۱۶۶

۲- تعلیقه العروه الوثقی، امام، اراکی، گلپایگانی، خوبی، سیستانی، فاضل، نوری همدانی، مکارم، ج ۲، کتاب الاعتکاف، فصل فی احکام الاعتکاف، استفتائات جدید، مکارم ج ۳، ص ۳۲۴، ص ۱۰۸ اعتکاف عبادتی کامل، ص ۸۹.

۳- تذکر: استمناء به معنای خروج منی از طریق خودارضایی یا از طریق غیر همسر شرعی انسان، فی نفسه، حرام می باشد.

۴- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۷.

۵- استفتائات جدید، ج ۲، ص ۱۴۰، ص ۶۵۷.

ص: ۱۳۳

۵، ۳ بویدن بوی خوش

اشاره

بویدن بوی خوش و گل های خوش بو به قصد لذت حرام است؛ (۱) اما اگر بدون قصد لذت باشد، مثل اینکه فاقد حس شامه باشد، حرام نیست (مشهور (۱)).

(۱) آیت الله سیستانی:

بویدن بوی خوش مطلقاً حرام است هر چند برای خرید و فروش باشد؛ ولی بویدن گل های خوش بو با قصد لذت حرام است و کسی که شامه ندارد، اشکال ندارد (۲).

مرحوم امام:

اگر کسی حسی بویایی دارد، ولی از بوها لذت نمی برد، بوییدن برای او اشکال ندارد (۳).

آیت الله گلپایگانی:

در عطر مطلقاً احتیاط کند هر چند بدون تلذذ (یعنی لذت بردن در این حکم اعتبار ندارد). بلی اعتبار تلذذ در بوییدن گل بعید نیست (۴).

آیت الله مکارم:

بوییدن عطریات و بوهای خوش، هر چند به قصد لذت نباشد، حرام است. مثل اینکه عطری را برای امتحان بویید (۵).

پرسش: حکم بوییدن عطریات و بوهای خوش و گیاهان خوشبو در حال اعتکاف چیست؟

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۷.

۲- سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱ ص ۳۴۴، م ۱۰۷۸.

۳- حاشیة العروه الوثقی.

۴- حاشیة العروه الوثقی.

۵- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۹۰.

برای معتکف در حال اعتکاف بوییدن عطریات در صورتی که از بوییدن آن لذت نبرد جایز نیست، هر چند لذت بدون اختیار حاصل گردد.

و اگر از بوییدن آن لذت نبرد:

آیات عظام مرحوم امام، بهجت، خوئی، وحید خراسانی، اراکی: اشکال ندارد.

آیات عظام فاضل لنکرانی، تبریزی، گلپایگانی، صافی گلپایگانی:

بنابر احتیاط واجب جایز نیست.

آیات عظام سیستانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی:

برای معتکف بوییدن عطریات مطلقاً چه از بوییدنش لذت نبرد و چه لذت نبرد جایز نیست.

ب: حکم بوییدن گیاهان خوشبو:

برای معتکف در حال اعتکاف بوییدن گیاهان خوشبو مثل انواع گل‌های معطر، در صورتی که از بوییدن آن لذت می‌برد جایز نیست.

و اگر از بوییدن آن لذت نمی‌برد:

آیات عظام مرحوم امام، خوئی، گلپایگانی، صافی، سیستانی، اراکی، وحید خراسانی، بهجت، مکارم شیرازی، نوری همدانی:

اشکال ندارد.

آیات عظام تبریزی، فاضل لنکرانی:

احتیاط واجب جائر نیست (۱).

۱- تحریر الوسیله، مرحوم امام، ج ۱، خاتمه فی الاعتکاف، القول فی احکام الاعتکاف، ص ۲۸۲. الاحکام الواضحه فاضل، الاعتکاف، احکام الاعتکاف، م ۱۱۰۹ ص ۲۷۰. وسیله النجاه بهجت، احکام الاعتکاف، م ۱۲۰۸ ص ۳۳۶ و استفتائات جدید، ج ۲، س ۳۱۵۲ ص ۴۴۶. منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی ج ۱، فصل فی احکام الاعتکاف، م ۱۰۷۸. هدایه العباد، صافی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۱۹ و استفتائات پیرامون اعتکاف، س ۱۰۰، ص ۷۱. هدایه العباد گلپایگانی، ج ۱، شروط الاعتکاف، م ۱۴۲۰، هدایه العباد، مساله ۱۴۱۹، صافی، و منها: شم الطیب و الريحان متلذذاً، ففاقد حاسه الشم لا یحرم علیه. گلپایگانی، هدایه، م ۱۴۲۰، تعلیقه العروه الوثقی، مرحوم امام، اراکی، گلپایگانی، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، فصل فی احکام الاعتکاف، استفتائات جدید، مکارم، ج ۲، س ۴۹۹، ص ۱۶۵

ص: ۱۳۵

۵، ۳، ۱، استشمام بوی عطر در مساجد:

سوال: در مساجد معمولاً غیر معتکفین عطر می زنند و گریزی از آن نیست، وظیفه معتکف چیست؟

آیت الله خامنه ای:

در مواردی که موجب استشمام بوی خوش نشود مانع ندارد.

آیت الله سیستانی:

در مساجدی که معمولاً غیر معتکفین عطر می زنند استشمام بوی عطر آنان جایز نیست ولی احساس بوی عطر ظاهراً مانعی ندارد و لازم نیست بینی خود را بگیرد.

آیت الله مکارم شیرازی:

عمداً بوی آنرا استشمام نکند هر چند بی اختیار به مشامش برسد.

آیت الله صافی گلپایگانی:

استشمام عمدی نکند.

آیت الله وحید خراسانی:

اشکالی ندارد ولی عمداً استشمام نکند.

آیت الله بهجت:

بویدن عطر و مواد خوشبو عمداً بر معتکف

ص: ۱۳۶

حرام است و از هر چه هم سبب آن می شود اختیاراً، باید اجتناب کند.

آیت الله فاضل لنکرانی:

باید از رسیدن به بینی جلوگیری کند.

آیت الله نوری همدانی:

اگر امکان دارد فاصله گرفته شود و استشمام نکند.

آیت الله شبیری زنجانی:

استشمام عطر جایز نیست ولی احساس بوی عطر ظاهراً مانعی ندارد (۱).

۲،۳،۵. استفاده از مواد شوینده و لوازم معطر

س: آیا معتکف می تواند از مواد شوینده معطر و خوشبو از جمله صابون مایع یا جامد، شامپو، خمیر دندان (با قید خوشبو بودن) استفاده نماید؟

آیت الله خامنه‌ای:

در مواردی که موجب استشمام بوی خوش نشود مانع ندارد.

آیات عظام سیستانی، شبیری زنجانی:

بلی می تواند.

آیت الله صافی گلپایگانی:

محل اشکال است.

آیت الله وحید خراسانی:

احتیاط واجب است که ترک کند.

آیت الله بهجت:

بویدن عطر و مواد خوشبو عمدتاً بر معتکف

ص: ۱۳۷

حرام است و از هر چه هم سبب آن می شود اختیاراً باید اجتناب کند.

آیت الله فاضل لنکرانی:

اگر صدق بوی خوش و استعمال عطر کند حرام است و بنابر احتیاط واجب موجب بطلان اعتکاف می شود.

آیت الله نوری همدانی:

جائز نیست.

آیت الله مکارم شیرازی:

احتیاط واجب پرهیز است (۱).

۳,۳,۵ صابون ها و شامپوهای معطر

(۲) آیت الله مکارم:

معتکف باید از صابون ها و شامپوهای معطر احتیاطاً پرهیز کند.

آیت الله بهجت:

ظاهراً اگر بوییدن صادق نباشد، حرام نیست (۳).

۴,۵ خرید و فروش

خرید و فروش، بلکه مطلق تجارت در صورت عدم ضرورت، بنابر احتیاط واجب بر معتکف حرام است. ولی اشتغال به کارهای مباح دنیوی، حتی مثل خیاطی و بافندگی و مانند

۱- استفتائات خصوصی کتبی

۲- آیت الله مکارم، اعتکاف عبادتی کامل، ص ۱۲۳. آیت الله بهجت، استفتائات، ج ۲ ص ۴۴۶.

۳- آیت الله بهجت، استفتائات، ج ۲، ص ۴۴۶. اگر چه این جواب در استفتاء مربوط بوی عطر می باشد، اما ظاهراً از جهت مبناء یکی می باشد.

ص: ۱۳۸

آن، اشکالی ندارد؛ هر چند ترک آن جز در موارد اضطرار، مطابق با احتیاط است و هرگاه برای تهیه مواد خوراکی ناچار از خرید و فروش شود و شخص غیر معتکفی که این کار را انجام دهد، نیابد و تهیه اجناس مذکور بدون خرید مثل هدیه یا قرض گرفتن امکان نداشته باشد، در این صورت خرید و فروش مانعی ندارد. (مراجع عظام [\(۱\)](#)).

۵،۵ حکم انشاء عقد بیع و شراء از طریق تلفن همراه

س: انشاء عقد بیع و شراء و معامله برای معتکف از طریق موبایل و گوشی همراه چه حکمی دارد؟

آیت الله خامنه‌ای:

در غیر موارد ضروری جایز نیست.

آیت عظام سیستانی، فاضل لنکرانی و مکارم شیرازی:

جایز نیست.

آیات عظام وحید خراسانی، صافی گلپایگانی:

اشکال دارد.

آیت الله نوری همدانی:

چنانچه ضرورت نداشته باشد، جائز نیست.

آیت الله حسینی شاهرودی:

معامله غیر ضروری گرچه حرام است ولی صحیح است و در صورت ضرورت، اگر بتواند،

۱۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۷، محرمات الاعتکاف، مورد الرابع، صافی، هدایه العباد، ج ۱، مساله ۱۴۲۰، خوئی، وحید خراسانی، تبریزی، منهاج الصالحین، مساله ۱۰۷۸، بهجت وسیله النجاه، مساله ۱۲۰۸، از آیه الله زنجانی مدرکی پیدا نشد.

ص: ۱۳۹

وکیل بگیرد یا نقل و انتقال را به غیر از بیع، مثل هدیه یا قرض انجام دهد و در صورت عدم امکان بیع اشکال ندارد.

آیت الله بهجت:

بیع و شراء مطلقاً بر معتکف حرام است (۱).

۵.۶ جدال (ممارات و مجادله کردن)

اشاره

جدال بر سر مسائل دنیوی یا دینی به قصد غلبه کردن بر طرف مقابل و اظهار فضیلت، حرام است؛ اما به نیت روشن شدن حقیقت و برطرف کردن خطا و اشتباه طرف مقابل، نه تنها اشکالی ندارد، بلکه از بهترین عبادات است. بنابراین ملاک قصد و نیت معتکف است؛ زیرا که هر کس در گروهی نیت خویش است. (مراجع عظام (۲))

عدم لزوم اجتناب از آنچه بر محرم حرام است

بر فرد معتکف اجتناب از آنچه بر فرد محرم حرام است، واجب نیست لذا پوشیدن لباس دوخته، کندن مو، خوردن صید، خواندن عقد ازدواج و... برای معتکف جائز است. (مراجع عظام (۳))

۱- استفتائات خصوصی کتبی

۲- العروه الوثقی، ج ۲، فی احکام الاعتکاف، مورد الخامس

۳- منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، فصل فی احکام الاعتکاف،

م ۱۰۷۹. هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۲۲، هدایه العباد، صافی، ج ۱،

الاعتکاف، م ۱۴۲۱، امام خمینی، تحریر الوسيله، ج ۱، القول فی احکام الاعتکاف،

وسيله النجاه، بهجت، احکام الاعتکاف، م ۱۲۰۸، استفتائات، بهجت، ج ۲، س ۳۱۶۸

ص ۴۵۰، تعلیقه العروه الوثقی اراکی، خویی، گلپایگانی، فاضل، سیستانی، مکارم، نوری

همدانی ج ۲، کتاب الاعتکاف، فصل فی احکام الاعتکاف، استفتائات جدید، مکارم،

ج ۲، س ۴۹۷ ص ۱۶۵، از آیه الله زنجانی مدرکی پیدا نشد.

ص: ۱۴۰

س: شانه زدن و یا در آینه نظر کردن معتکف چه حکمی دارد؟

آیت الله نوری همدانی:

شانه زدن و در آینه نگاه کردن مانعی ندارد (۱).

آیت الله صافی گلپایگانی:

شانه زدن و نگاه در آینه حرام نیست هر چند اولی ترک است (۲).

۱- هزارویک مسأله فقهی، ج ۲، ص ۸۴؛ استفتائات اداره پاسخ گویی حرم مطهر در تاریخ ۸ مرداد ۱۳۸۵.

۲- استفتائات پیرامون اعتکاف، س ۱۱۰، ص ۷۸.

ص: ۱۴۱

فصل ششم: مسائل محرّمات اعتکاف

اشاره

ص: ۱۴۲

ص: ۱۴۳

۶.۱ عدم فرق در محرّمات بین روز و شب

تفاوتی در محرّمات (۱) بر معتکف، بین شب و روز نیست. البته چیزهایی که انجام آن بر معتکف حرام است، به خاطر آنکه روزه را باطل می کند، مانند خوردن و آشامیدن و سر زیر آب کردن، فقط در روز حرام است (صاحب عروه (۱)).

(۱) آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی:

اگر اعتکاف واجب معین باشد هر چند به خاطر سپری شدن دو روز اول اعتکاف، موارد مذکور حرام می‌باشد و در حرمت تکلیفی این موارد، چنانچه واجب معین نباشد اشکال است؛ هر چند احتیاط واجب حرام است (۲).

آیت الله وحید:

اگر اعتکاف واجب معین باشد هر چند به خاطر سپری شدن دو روز اول اعتکاف، موارد مذکور حرام می‌باشد و در حرمت تکلیفی این موارد، چنانچه واجب معین نباشد اشکال است؛ هر چند احتیاط واجب حرام است مگر در جماع، که حرمت تکلیفی و وضعی دارد (۳).

ارتکاب عمدی محرّمات اعتکاف

آمیزش مبطل اعتکاف است در صورتی که عمدی باشد. (مراجع عظام)

اما اگر معتکف محرّمات دیگر را عمداً انجام دهد:

آیات عظام اراکی، خوئی، سیستانی، وحید

۱- العروه الوثقی، ج ۲، ص ۸۸. محرّمات الاعتکاف، م ۱

۲- خویی، سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱، م ۱۰۸۰

۳- وحید خراسانی، منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۳۱۱.

ص: ۱۴۴

خراسانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی:

اعتکاف باطل می‌شود.

آیات عظام مرحوم امام، فاضل لنکرانی:

صحت اعتکاف محل اشکال است، احتیاط مراعات گردد.

آیات عظام بهجت، گلپایگانی، صافی گلپایگانی:

اعتکاف بنابر احتیاط باطل می شود.

آیت الله تبریزی: مبطل اعتکاف نیست (۱).

س: اگر معتکف مرتکب فعل حرامی شود که روزه را باطل نمی کند، اعتکاف او چه حکمی دارد؟

آیت الله بهجت: محرّمات اعتکاف هر چند روزه را باطل نکند، اعتکاف را باطل می کند بنابر احتیاط؛ ولی در غیر جماع، ترک احتیاط نشود به این که تمام کند و قضا کند، و باطل کردن محرّمات در صورتی است که از روی عمد باشد نه سهو و غفلت، و محرّماتی که جزء محرّمات اعتکاف نیست، ضرر به صحّت اعتکاف نمی زند (۲).

- - ۱- تحریر الوسیله، مرحوم امام، ج ۱، القول فی احکام الاعتکاف، م ۲، وسیله النجاه، بهجت، احکام الاعتکاف، م ۱۲۱۰. هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۲۴. هدایه العباد، صافی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۲۳. الاحکام الواضحه، فاضل، احکام الاعتکاف، م ۱۱۱۱، ص ۲۷۱. تعلیقه العروه الوثقی، مکارم، خوبی، اراکی، نوری همدانی، ج ۲، فصل فی احکام الاعتکاف، م ۳ منهاج الصالحین، خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، فصل فی احکام الاعتکاف، م ۱۰۸۰. ۲- استفتائات، ج ۲، س ۳۱۷۰، ص ۴۵۱

۶، ۲ اشتغال به امور دنیوی

برای معتکف جایز است که به امور مباح دنیوی پردازد یا به معاش خود رسیدگی کند؛ (۱) چه حاجتی باشد یا نباشد (مشهور (۱)).
 (۱) آیت الله مکارم:

پرداختن به امور دنیوی برای معتکف جایز است؛ ولی اشتغال به این امور در تمام وقت اعتکاف مشکل است و شاید با مفهوم اعتکاف از منظر اهل شرع منافات داشته باشد (۲).

پرسش: آیا ارتکاب عمدی مبطلات روزه اعتکاف را باطل می کند؟

پاسخ: هر چیزی که روزه را باطل می کند، اگر در روز واقع شود، اعتکاف را هم باطل می کند؛ چون شرط اعتکاف روزه بودن است (مراجع عظام (۳)).

۶، ۳ انجام سهوی محرّمات

اگر یکی از محرّمات اعتکاف را سهواً انجام دهد، اعتکافش باطل نمی شود (۱) مگر در آمیزش سهوی که اگر در اعتکاف واجب انجام شود، بنابر احتیاط واجب اعتکاف را از سر بگیرد یا آن اعتکاف را تمام نماید و بعداً قضاء کند و اگر در اعتکاف مستحب انجام شود، بنابر احتیاط واجب اعتکاف را تمام نماید (صاحب عروه (۴)).

(۱) اگر یکی از محرّمات اعتکاف را سهواً انجام دهد:

۱- العروه الوثقی، ج ۲، فی احکام الاعتکاف، م ۲.

۲- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۹۲.

۳- العروه الوثقی، ج ۲، فی احکام الاعتکاف، م ۳.

۴- العروه الوثقی، ج ۲، فی احکام الاعتکاف، م ۴.

ص: ۱۴۶

آیات عظام بهجت سیستانی:

مبطل نیست مطلقاً.

آیات عظام اراکی فاضل لنکرانی نوری همدانی:

مبطل نیست مگر در آمیزش سهوی بنا بر احتیاط و جویی که اگر در اعتکاف واجب انجام شود، بنا بر احتیاط واجب اعتکاف را از سر بگیرد یا آن اعتکاف را تمام نماید و بعداً قضاء کند و اگر در اعتکاف مستحب انجام شود، بنا بر احتیاط واجب اعتکاف را تمام نماید.

مرحوم امام:

احتیاط نماید و اعتکاف را تمام نماید و اگر واجب معین بوده است آن را قضاء کند و اگر واجب غیر معین بوده است، چنانچه در دو روز اوّل این سهو را مرتکب شده است، آن را از سر گیرد و اگر در روز سوّم مرتکب شده است، اعتکاف را تمام نماید و دوباره از سر گیرد، اما آمیزش اگر سهواً هم انجام شود مبطل است (۱).

آیات عظام گلپایگانی، صافی:

آمیزش سهوی مبطل اعتکاف است و در سایر موارد صحّت اعتکاف محلّ اشکال است، لذا در موردی که اتمام اعتکاف واجب است بنا بر احتیاط اعتکاف را تمام نموده و بعداً هم دوباره معتکف گردد.

آیت الله تبریزی:

اعتکافش باطل نمی شود. بله، صحّت اعتکاف در خصوص آمیزش سهوی محلّ اشکال است.

- امام خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۹۲.

ص: ۱۴۷

آیات عظام وحید خراسانی خوئی

صحّت اعتکافش محلّ اشکال است خصوصاً در آمیزش (۱).

آیت الله مکارم:

اعتکافش خالی از اشکالی نیست؛ اما اگر آمیزش جنسی کند، هر چند از روی فراموشی باشد، چنانچه اعتکاف واجب باشد، باید پس از اتمام آن، در صورتی که وقت آن محدود بوده، قضای آن را به جا آورد و اگر وقتش وسیع است، بنابر احتیاط واجب آن را از نو شروع کند و اگر مستحب بوده، آن را تمام کند و قضا ندارد (۲).

۴,۶. قضای اعتکاف

اشاره

هرگاه اعتکاف خود را به سبب ارتکاب یکی از مبطلات اعتکاف باطل کند، چنانچه آن اعتکاف واجب معین بوده و وقت آن گذشته، باید قضای آن را به جا آورد و اگر واجب غیر معین بوده، باید آن را دوباره انجام دهد؛ مگر اینکه به هنگام نیت اعتکاف یا

اجرای صیغه نذر (۳)، شرط رجوع کرده باشد که در این صورت نیازی به قضا یا اعاده آن نیست. و اگر اعتکافش واجب نبوده،

۱- تحریر الوسيله، مرحوم امام، ج ۱، القول فی احکام الاعتکاف، م ۲ زبده الاحکام، اراکی، الاعتکاف، احکام الاعتکاف، م ۳، ص ۱۵۴ هدایه العباد، گلپایگانی ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۲۴ هدایه العباد، صافی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۲۳ وسیله النجاه، بهجت، خاتمه فی الاعتکاف، احکام الاعتکاف، م ۱۲۱۰ جامع المسائل، بهجت، ج ۲، احکام الاعتکاف، ص ۵۶ الاحکام الواضحه، فاضل، الاعتکاف، احکام الاعتکاف، م ۱۱۱۱، ص ۲۷۱ تعلیقه العروه الوثقی، مکارم، خویی، نوری همدانی، ج ۲، فی احکام الاعتکاف، م ۴ منهاج خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، فی احکام الاعتکاف، م ۱۰۸۱

۲- اعتکاف عبادتی کامل، ص ۹۲.

۳- فتاوی مراجع نسبت به شرط رجوع از اعتکاف در نذر، سابقاً بیان شد.

ص: ۱۴۸

ولی در روز سوم آن را باطل کرده، در اینجا نیز باید قضای آن را به جا آورد. اما اگر در روز اول و دوم (قبل از اتمام دو روز) بوده، وظیفه ای ندارد (صاحب عروه (۱)).
مسأله: اگر شخص معتکف اعتکافش را به وسیله ارتکاب یکی از مفسدات (۲) باطل کند:

آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی، وحید خراسانی:

اگر اعتکاف واجب معین باشد بنابر احتیاط واجب باید اعتکاف را قضاء کند و اگر در اعتکاف واجب غیرمعین باشد، واجب است که اعتکاف را دوباره از سر گیرد و اگر در

اعتکاف مستحب باشد و بعد از اتمام روز دوم اعتکاف را باطل کند بنابر احتیاط و جوبی اعتکاف را قضاء کند.

آیات عظام مرحوم امام، اراکی، گلپایگانی، فاضل لنکرانی، صافی گلپایگانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی:

اگر اعتکاف، واجب معین باشد، قضائش واجب است و اگر واجب غیر معین باشد باید اعتکاف را دوباره از سر گیرد و اگر اعتکاف مستحب باشد و بعد از اتمام روز دوم اعتکاف را باطل کند قضائش واجب است (۳).

۱- العروه الوثقی، ج ۱، ص ۸۹؛ اعتکاف عبادتی کامل مطابق با فتاوی آیت الله مکارم؛ روح الله خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۲۹۲؛ خویی، منهاج الصالحین، ج ۱، م ۱۰۸۲، گلپایگانی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۲۵، صافی، هدایه العباد، ج ۱، م ۱۴۲۴

- ۲- مراد از مفسدات، اموری است که بنابر فتوی موجب بطلان اعتکاف می شود. اعمّ از ارتکاب محرّمات اعتکاف یا رعایت نکردن شرائط صحت اعتکاف، البتّه به تفصیلی که قبلاً بیان شد.

- ۳- شایان ذکر است در اموری که به نظر مرجع، بنابر احتیاط مفسد اعتکاف است، اگر اعتکاف واجب معین باشد احتیاط و جوبی در اتمام اعتکاف و سپس قضاء آن است و اگر اعتکاف واجب غیر معین باشد، بنابر احتیاط واجب آن را از سر گیرد و اگر اعتکاف مستحب و بعد از اتمام روز دوّم باشد، بنابر احتیاط اعتکاف را قضاء نماید.

ص: ۱۴۹

مسأله: اگر قبل از اتمام روز دوم، اعتکاف مستحب را باطل کند، چیزی بر عهده او نیست (مراجع عظام (۱)).

مسأله: اگر در موقع نیت اعتکاف واجب، شرط رجوع کرده باشد، اگر یکی از محرمات را انجام دهد، قضاء و از سر گرفتن، هیچ کدام لازم نیست (مراجع عظام (۲)).

۱،۴،۶ حکم ترک اعتکاف در روز سوم به علت حائض شدن یا مریض شدن

آیت الله وحید:

چنانچه روز سوم حیض شود، واجب است اعتکاف (سه روز) را قضا نماید؛ یعنی یک اعتکاف کامل به جا آورد. و اگر روز سوم مریض شود، بنابر احتیاط، اعتکاف (سه روز) را قضا نماید یا به مجتهد جامع شرایط که بعد از معظم له از دیگران أعلم است، رجوع نماید (۳).

مقام معظم رهبری:

پاسخ اول: در صورت حائض شدن، حتی اگر در ساعات آخر روز سوم باشد، اعتکاف باطل می شود و اعتکاف سال بعد بر این شخص لازم نیست.

پاسخ دوم: اگر مریضی به نحوی باشد که روزه گرفتن و اعتکاف مشقت داشته باشد،

۱- العروه الوثقی، ج ۲، فی احکام الاعتکاف، م ۵

۲- العروه الوثقی، ج ۲، فی احکام الاعتکاف، م ۵

۳- استفتای هیأت علمی اداره پاسخ گویی، به شماره ۳۷۲۵۶.

ص: ۱۵۰

ترک اعتکاف مانعی ندارد و نیازی به اعاده نمی باشد (۱).

آیت الله مکارم:

در مورد حائض شدن زن در روز سوم اعتکاف، اگر اعتکاف نذری نبوده، احتیاط مستحب آن است که آن اعتکاف را قضا کند؛ هر چند در ماه دیگری باشد و در صورتی که مریض شود، می تواند اعتکاف را به هم بزند و در صورتی که روز سوم باشد، باید قضا کند و همچنین اگر به عنوان نذر بوده، باید قضا کند؛ ولی کفاره ندارد (۲).

آیت الله سیستانی:

اگر زنی که معتکف شده است بعد از اتمام روز دوم اعتکاف، حائض شود واجب است فوراً از مسجد خارج شود و قضاء اعتکاف بر او بنا بر احتیاط واجب لازم می باشد، مگر آنکه در ابتدای اعتکاف شرط رجوع (شرط رها نمودن اعتکاف در اثنای آن) کرده باشد که در این صورت با پیش آمدن عذر مذکور، اعتکاف را حتی در روز سوم رها کرده و قضای آن نیز واجب نمی باشد (۳).

پرسش: فردی به واطه نذر (معین یا غیر معین) یا اعتکاف مستحبی معتکف شده، اگر روز دوم یا سوم حائض شود، آیا قضای اعتکاف بر او واجب است؟

۱- استفتای هیأت علمی اداره پاسخ گویی، به شماره ۱۳۱۹۹۷.

۲- استفتای هیأت علمی اداره پاسخ گویی، به شماره ۱۳۱۹۹۷.

۳- استفتاء خصوصی کتبی.

ص: ۱۵۱

آیت الله بهجت:

در مورد نذر مطلقاً باید آن اعتکاف را قضا کند و در مورد اعتکاف مستحبی در روز دوم قضا ندارد و در روز سوم اگر حائض شود، باید آن را قضا کند مگر اینکه از اول اعتکاف شرط رجوع کرده باشد.

آیت الله شبیری زنجانی:

اعتکاف وی باطل است و در صورتی که اعتکاف به واسطه نذر غیر معین بر او لازم شده باشد، اعتکاف در زمان دیگری بر وی واجب است.

آیت الله صافی:

در مورد سؤال در نذر معین و مستحبی قضا ندارد و در نذر غیر معین باید نذر خود را بعد از پاک شدن از حیض ادا کند.

آیت الله فاضل:

در اعتکاف مستحب زن وظیفه ای ندارد اما در اعتکاف واجب معین باید اعتکاف را قضا نماید و در اعتکاف غیر معین باید مجدداً اعتکاف را اداء انجام دهد (۱).

۵,۶. عدم فوریت قضای اعتکاف

قضای اعتکاف، واجب فوری نیست؛ (۲) هر چند انجام آن در اولین فرصت مطابق احتیاط است (مراجع عظام (۳)).

۱- موسوعه فقهی تحقیقات و استفتائات، مجموع احکام ۷ مبحث اعتکاف ص ۴۰ و ۴۱
 ۲- تذکر: ولی نباید قضاء آن را به حدی تأخیر اندازد که سهل انگاری در اداء واجب حساب شود.

۳- العروه الوثقی، ج ۱، ص ۸۹، م ۶

ص: ۱۵۲

۶,۶. قضای اعتکاف میّت

هر گاه معتکف در اثنای اعتکافی که به سبب نذر یا مانند آن (۱) واجب شده، از دنیا برود، قضای آن بر ولیّ میّت (پسر بزرگتر) واجب نیست، هر چند احتیاط مستحب قضاء اعتکاف متوفّی است. (مراجع عظام (۲))

بلی، اگر مندور روزه باشد یعنی متوفّی روزه در حال اعتکاف را نذر کرده باشد و موضوع نذر، روزه باشد، قضای آن بر ولیّ واجب است (۱) چون آنچه واجب است، روزه است و اعتکاف از باب مقدمه واجب می گردد. اما اگر اعتکاف را نذر کند، روزه در آن واجب نیست؛ بلکه شرط صحّت آن است و آنچه بر ولیّ واجب است، قضای نماز و روزه میّت است، نه تمام عباداتی که از او فوت شده است (صاحب عروه (۳)).

(۱) مرحوم امام:

قضای روزه مندور بر ولیّ واجب است.

آیت الله خوئی:

آنچه بر ولیّ واجب است قضای روزه مندور می باشد و قضای اعتکاف احتیاط مستحب می باشد و نظیر این مسأله در عروه ج ۱ فصل احکام روزه قضا م ۲۶ ذکر شده است و مرحوم صاحب عروه قائل به احتیاط شده اند و شایسته بود ایشان در این مقام نیز مسأله را بنابر احتیاط واجب ذکر می کردند.

- ۱- مثل قسم یا عهد یا سپری شدن دو روز اول اعتکاف
- ۲- العروه الوثقی تعلیقه آیات عظام مرحوم امام، اراکی، گلپایگانی، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، فصل فی احکام الاعتکاف، م ۷
- ۳- العروه الوثقی، ج ۲، فی احکام الاعتکاف، م ۷

ص: ۱۵۳

آیات عظام فاضل، اراکی، گلپایگانی:

در این فراز بر متن مرحوم صاحب عروه تعلیقه ندارند لکن در عروه ج ۱ فصل احکام روزه قضا م ۲۶ قائل به احتیاط شده‌اند.

آیت الله مکارم:

قضای روزه مندور بنا بر احتیاط لازم است.

آیت الله سیستانی:

قضای روزه مندور بر ولی واجب نیست.

سوال: اگر معتکف در بین اعتکاف واجب یا مثل آن بمیرد، آیا قضای آن بر ولی او واجب است؟

آیت الله بهجت:

ظاهر وجوب قضای روزه است، اگر به غیر اعتکاف واجب شده است و هم چنین وجوب قضای روزه و اعتکاف است اگر روزه در حال اعتکاف را نذر کرده بود تمکن

از قضا داشته و انجام نداده تا مرده است. اما اگر روزه برای اعتکاف واجب شده، پس وجوب قضای آن بر ولیّ محلّ اشکال است (۱).

۶، ۷ باطل نبودن معامله در هنگام اعتکاف

اگر در حال اعتکاف، خرید و فروش انجام دهد، معامله باطل نیست هر چند اعتکاف باطل باشد (۲). مراجع عظام (۳).

۱- استفتائات، ج ۲، س ۳۱۷۶، ص ۴۵۲

۲- اختلاف فتاوی در بطلان اعتکاف سابقاً بیان شد.

۳- همان؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱، ص ۳۴۶، م ۱۰۸۳؛ خویی و وحید، منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۳۱۲، م ۱۰۸۱. مرحوم تبریزی تصریح ندارند.

ص: ۱۵۴

۶، ۸ کفّاره اعتکاف

هر گاه معتکف به سبب آمیزش، هر چند در شب، اعتکاف واجب خود را باطل کند، باید کفّاره بپردازد. اما اگر با یکی دیگر از محرّمات، اعتکاف را باطل نماید، کفّاره ندارد؛ هر چند پرداخت کفّاره در غیر آمیزش نیز موافق احتیاط است؛ بلکه احتیاط (۱) آن است که در اعتکاف مستحبی، اگر قبل از تکمیل روز دوم باطل شود نیز کفّاره بدهد.

کفّاره بطلان اعتکاف، کفّاره ماه مبارک رمضان است که فرد مخیر است شصت روز را روزه بگیرد یا شصت فقیر را طعام دهد، هر چند احتیاط استجابی مراعات کفّاره مرتبه

است، یعنی شصت روز روزه بگیرد و اگر نتوانست شصت فقیر را طعام دهد. (مراجع عظام (۱)).

(۱) امام خمینی، آیت الله فاضل:

اگر در اعتکاف مستحبی، به وسیله آمیزش بخواد از اعتکاف صرف نظر کند، کفاره ندارد؛ اما اگر نخواهد از اعتکافش صرف نظر کند، احتیاط واجب کفاره بدهد (۲).

۱- تحریر الوسیله، مرحوم امام، ج ۱، القول فی احکام الاعتکاف، م ۳ هدایه العباد، صافی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۲۶ هدایه العباد، گلپایگانی، ج ۱، الاعتکاف، م ۱۴۲۷ منهاج خوئی، تبریزی، وحید، سیستانی، ج ۱، فصل فی احکام الاعتکاف، م ۱۰۸۴ وسیله النجاه، بهجت، احکام الاعتکاف، م ۱۲۱۱، ص ۳۳۷ استفتائات، بهجت، ج ۲، س ۳۱۷۱، ص ۴۵۱ الاحکام الواضحه، فاضل، احکام الاعتکاف، م ۱۱۱۴، ص ۲۷۱ زبده الاحکام، اراکی، احکام الاعتکاف، م ۲، ص ۱۵۴ استفتائات جدید، مکارم، ج ۲، س ۵۱۰، ص ۱۶۸ تعلیقه العروه الوثقی، اراکی، مکارم، نوری همدانی، ج ۲، فی احکام الاعتکاف، م ۹

۲- حاشیه العروه الوثقی.

ص: ۱۵۵

۹,۶ تعدد کفاره

اگر اعتکاف واجب باشد و در ماه رمضان هم باشد و اعتکاف خود را با آمیزش جنسی باطل کند، باید دو کفاره بدهد: یکی برای اعتکاف و دیگری برای افطار روزه ماه رمضان در روز. و همچنین اگر در قضای ماه رمضان بعد از زوال با آمیزش روزه

خویش را باطل کند، دو کفاره دارد: یکی برای اعتکاف و دیگری برای باطل کردن روزه قضاى ماه رمضان.

ص: ۱۵۶

کتابنامه

۱. بهجت، محمد تقی، استفتائات، ج ۲.
۲. بهجت، محمد تقی، وسیله النجاه.
۳. تبریزی، جواد، استفتائات جدید، ج ۱ و ۲.
۴. خامنه ای، سید علی، مجموعه استفتائات مقام معظم رهبری آیت الله خامنه ای در سایت ایشان www.leader.ir :
۵. خمینی، روح الله، تحریر الوسیله، ج ۱، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۶. خویی، سید ابوالقاسم، منهاج الصالحین، به حاشیه وحید خراسانی، ج ۲.
۷. سیستانی، سید علی، تعلیقه علی العروه الوثقی، ج ۲.
۸. سیستانی، سید علی، منهاج الصالحین، ج ۱.
۹. صافی، لطف الله، پاسخ به سیصد سؤال، ج ۱ و ۲، موجود در سایت آیت الله صافی.
۱۰. صافی گلپایگانی، جامع الاحکام.
۱۱. صافی گلپایگانی، هدایه العباد، ج ۱.

۱۲. علیان نژاد، ابوالقاسم، اعتکاف عبادتی کامل مطابق با فتاوی آیت الله مکارم.
۱۳. فاضل لنکرانی، محمد، الاحکام الواضحه.
۱۴. فاضل لنکرانی، محمد، جامع المسائل، ج ۱ و ۲.
۱۵. گلپایگانی، سیدمحمد رضا، هدایه العباد، ج ۱.
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، استفتائات جدید، ج ۲.
۱۷. مکارم شیرازی، ناصر، تعلیقه علی العروه.
۱۸. انوری همدانی، هزارویک نکته فقهی، استفتائات.
۱۹. یزدی، سیدمحمد کاظم، العروه الوثقی، ج ۲، اسماعیلیان.